

10605

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YİRMİ - KIRK YAŞLAR ARASI
KİŞİLERDE DİNÎ HAYAT İLE
PSİKO - SOSYAL UYUM
ARASINDAKİ İLİŞKİ ÜZERİNE
BİR ARAŞTIRMA

10605

Y. B.
Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi

Recep YAPAREL
(Doktora Tezi)

ANKARA - 1987

ÖNSÖZ

Son yirmi otuz yıl içersinde, özellikle Batı Ülkelerinde, din her kesimden bir çok insanın ilgisini çeken bir konu olma eğilimi göstermiştir. Bu nedenle, artan ilgiye paralel olarak, sosyal bilimciler de din konusunun bilimsel metodlarla incelenmesi yönünde girişimlerde bulunmuşlardır.

Dini, bilimsel olarak anlama çabası, günümüzde de sürekli artan bir hızla devam etmektedir.

Din, insan davranışını şekillendiren en güçlü faktörlerden biri olarak, daha uzun yıllar bilim adamlarının dikkatlerini üzerine çekmeye ve onları meşgul etmeye devam edecektir.

Dini çeşitli açılardan ele alan çabalara, biraz olsun katkıda bulunabilir düşüncesiyle, biz bu araştırmamızda din-ruh sağlığı ilişkisini seçtik.

Bu araştırmanın plânlanıp yürütülmesinde bir çok kimsenin katkısı olmuştur.

Doktora çalışmamın ilk yıllarında danışmanım olan ve benden maddî, manevî yardımlarını esirgemeyen Hocam Sayın Prof.Dr.Neda Armaner'e, daha sonraki yıllarda danışmanlığımı üstlenen, ihtiyaç duyduğum yakınlık ve desteği hiç bir zaman eksik etmeyen Hocam Sayın Doç. Dr. Erdoğan Fırat'a, çalışmalarım esnasında ülkemizde bulunmayan literatürün temin edilmesinde ve olaylara bakış açımın genişlemesinde inkâr edilemeyecek bir yere sahip olan Amerika tecrübemin gerçekleşmesini sağlayan Fulbright Komisyonu'na, araştırmaya katılmayı içtenlikle kabul eden ve anketi titizlikle doldurarak çalışmanın gerçekleşmesinde önemli katkıları olan tüm arkadaşlara teşekkürü bir borç bilirim.

Recep Yaparel

İÇİNDEKİLER

Sayfa

TABLolar LİSTESİ.....	:	
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	:	
BÖLÜM I. GİRİŞ.....	:	1
I.1. İlk Yetişkinlik Gelişim Dönemleri.....	:	5
I.1.1. İlk Yetişkinliğe Geçiş.....	:	7
I.1.2. Yetişkinler Dünyasına Giriş.....	:	12
I.1.3. Otuz-Yaş Dönümü.....	:	15
I.1.4. Durulma Dönemi.....	:	17
I.1.5. Orta-Yaş Dönümü.....	:	19
I.2. Din ve Ruh Sağlığı (Psikososyal Uyum) Arasındaki İlişki.....	:	23
I.2.1. William James.....	:	28
I.2.2. Sigmund Freud.....	:	29
I.2.3. C.G.Jung.....	:	31
I.2.4. G.Allport.....	:	32
I.3. Dinin Tanımlanması ve Ölçümü.....	:	33
I.3.1. Duygu Boyutu.....	:	38
I.3.2. İnanç Boyutu.....	:	38
I.3.3. İbadet Boyutu.....	:	38
I.3.4. Bilgi Boyutu.....	:	39
I.3.5. Etki (consequential) Boyutu.....	:	39
I.4. Ruh Sağlığının Kriter ve Tanımları.....	:	42
I.5. İlk Yetişkinlik Döneminde Dinî Hayat.....	:	54
I.6. Din ve Ruh Sağlığı Arasındaki İlişki Konusundaki Araştırmalar.....	:	61
I.7. Araştırmanın Amacı, Hipotezleri ve Soruları	:	75
I.8. Temel Sayıltılar.....	:	77
I.9. Araştırmanın Sınırları.....	:	78

	<u>Sayfa</u>
BÖLÜM II. ARAŞTIRMA.....	80
II.1. Metot.....	80
II.1.1. Sujeler.....	80
II.1.2. Veri Toplama Araçları.....	82
II.1.3. İşlem.....	85
II.2. Bulgular.....	88
II.2.1. Hipotezlerle İlgili Bulgular.....	89
II.2.2. Yaş Gruplarında Dini Hayatın Boyutlarına İlişkin Bulgular.....	98
II.2.3. Yaş Gruplarında Psikososyal Uyuma İlişkin Bulgular.....	106
II.2.4. Yaş Gruplarında Dini Hayat ile Psikososyal Uyum Arasındaki Korelasyonlara İlişkin Bulgular.....	111
BÖLÜM III. TARTIŞMA.....	123
III.1. Hipotezlerle ilgili Bulgular.....	125
III.2. Dini Hayatın Boyutlarına İlişkin Bulgular..	132
III.3. Psikososyal Uyuma İlişkin bulgular.....	134
III.4. Dini Hayat ve Psikososyal Uyum Arasındaki İlişki.....	138
III.5. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	142
ÖZET.....	145
KAYNAKLAR.....	146
EKLER.....	163

TABLolar LİSTESİ

Sayfa

Tablo	2.1. Araştırma Örnekleminin Demografik Özellikleri.....:	81a
Tablo	2.2. Yaş Gruplarındaki Cevaplayıcıların Yaş Ortalamaları ile Alt ve Üst Yaş Sınırları	81b
Tablo	2.3. Onyedili-22 Yaş Grubunda Dini Hayat ve Psikososyal Uyum Arasındaki Korelasyonlar	90
Tablo	2.4. Yirmiüç-28 Yaş Grubunda Dini Hayat ve Psikososyal Uyum Arasındaki Korelasyonlar	93
Tablo	2.5. Yirmidokuz-33 Yaş Grubunda Dini Hayat ve Psikososyal Uyum Arasındaki Korelasyonlar	95
Tablo	2.6. Otuzdört-40 yaş Grubunda Dini Hayat ve Psikososyal Uyum Arasındaki Korelasyonlar	96
Tablo	2.7. Farklı Yaş Gruplarının Dini Hayatın Boyutlarına İlişkin Aldıkları Puanların Ortalama ve Standart Kaymaları.....:	99
Tablo	2.8. Farklı Yaş Gruplarının Psikososyal Uyum Ölçeklerinden Aldıkları Puanların Ortalama ve Standart Kaymaları.....:	107
Tablo	2.9. Psikososyal Uyuma Bağlı Olarak Dini Hayat Boyutlarına İlişkin Ortalama ve Standart Kaymalar.....:	112

ŞEKİLLER LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Şekil 2.1.	Yaş Gruplarında Yaygın İnançlar Boyutuna İlişkin Ortalamalar.....: 98
Şekil 2.2.	Yaş Gruplarında Partikülerizm Boyuna İlişkin Ortalamalar.....:100
Şekil 2.3.	Yaş Gruplarında Ahlâkîlik Boyutuna İlişkin Ortalamalar.....:101
Şekil 2.4.	Yaş Gruplarında İbadetlere Katılım Boyutuna İlişkin Ortalamalar.....:102
Şekil 2.5.	Yaş Gruplarında Dua Boyutuna İlişkin Ortalamalar.....:103
Şekil 2.6.	Yaş Gruplarında Dinî Duygu Boyutuna İlişkin Ortalamalar.....:104
Şekil 2.7.	Yaş Gruplarında Din Bilgisi Boyutuna İlişkin Ortalamalar.....:105
Şekil 2.8.	Yaşa Bağlı Olarak Depresyon Puanlarına İlişkin Ortalamalar.....:106
Şekil 2.9.	Yaşa Bağlı Olarak Durumluk Kaygı Puanlarına İlişkin Ortalamalar.....:108
Şekil 2.10.	Yaşa Bağlı Olarak Sürekli Kaygı Puanlarına İlişkin Ortalamalar.....:109
Şekil 2.11.	Yaş Grupların göre Yalnızlık Puanlarına İlişkin Ortalamalar.....:110
Şekil 2.12.	Dinî Hayatın Boyutları ile depresyon Arasındaki Korelasyonlar.....:119
Şekil 2.13.	Dinî Hayatın Boyutları ile Durumluk Kaygı Arasındaki Korelasyonlar.....:120
Şekil 2.14.	Dinî Hayatın Boyutları ile Sürekli Kaygı Arasındaki Korelasyonlar.....:121
Şekil 2.15.	Dinî Hayatın Boyutları ile Yalnızlık Arasındaki Korelasyonlar.....:122

BÖLÜM

I

GİRİŞ

İnsanın hayatı boyunca geçirdiği psikososyal değişimleri konu alan araştırmalar, dikkatlerini öncelikle çocukluk, ergenlik (adolescence) ve yaşlılık dönemlerine çevirmişler; bu arada insan hayatının belki de en önemli yıllarını içine alan ilk yetişkinlik (early adulthood) ve orta yaş çağlarına (era) gereken ilgi gösterilmemiştir (Bkz., Graubard, 1976)

Son zamanlara kadar süren bu ilgisizliğe, psikologların ergenlik ve yaşlılık dönemleri arasında önemli bir değişikliğin olmadığı ve nisbeten dengeli (stable) bir hayatın yaşanacağı konusundaki beklentilerinin yol açtığı söylenebilir. Bu beklentinin kaynağı ise, yetişkinliği ileri düzeyde bir gelişmenin gerçekleştiği bir dönem olmaktan çok, bilinçsiz (unconscious) çatışmaların tekrar kendini gösterdiği bir platform gibi görme ve değerlendirme eğilimi gösteren Freud'ün "derinlik" psikolojisinde yatmaktadır. Oysa, Jung'un "analitik" psikolojisine göre, yetişkinlik döneminin problemlerini, çatışmalarını ve yaratıcılıklarını çocukluk döneminin etkisi ile sınırlandırmak doğru değildir. Psikanalist yaklaşımın iddia ettiği gibi kişilik gelişimi, ilk bir kaç yıl içerisinde tamamlanan ve son şeklini alan bir süreç değildir. Jung, yirmi yaşına kadar kişiliğin tam olgunluğa ulaşmasının mümkün olmadığını söylemektedir (Levinson ve diğ., 1978).

Özellikle 1970 li yıllarda, yetişkinlik dönemine gösterilen

ilgi birden artış göstermiş; gerek akademik gerekse akademik olmayan çok sayıda eser yayınlanmaya başlamıştır (La Voie, 1981). İnsan yaşamının bu dönemini konu alan yeterli sayıda araştırmancının bulunmadığını ileri sürerek bu duruma dikkat çeken ve ilk eser verenler, Jung (1933) ve Erikson (1950, 1959) olmuştur.

Bu yoğunlaşan araştırmalarla birlikte, yetişkinlik yıllarındaki psikososyal dönemleri detaylı bir biçimde betimleyen teoriler de geliştirilmeye çalışılmaktadır (Gould, 1972, 1978; Levinson ve diğ., 1974, 1976, 1978; Neugarten, 1968; Sheehy, 1976; Vaillant ve McArthur, 1972).

Yapılan araştırmalar, yaygın inancın aksine yetişkinlik döneminde de, psikososyal uyumu sağlayabilmek için "hayat yapısında" (life structure) (Levinson ve diğ., 1978) önemli değişiklikleri gerektiren ve neticede bilincin genişleme^{*} imkânını sağlayan "krizlerin" (Bkz. Stevens-Long, 1984, ss. 309-11; Riegel, 1975; Sheehy, 1981) ve problemlerin yaşandığını ortaya koymaktadır (Krs. James, 1902; Kaplan, 1961).

Bu krizlerle yüz yüze gelme ve mücadele sonucunda kişi, kendi benliğinin bilinmeyen, gizli kalmış, açığa çıkmamış (dormant) veçheleri hakkında bilgi edinebilmektedir. Çünkü,

* Bu konuda geniş bilgi edinmek için ayrıca bkz. Fırat(1982, özellikle 39-57. sayfalar arası).

yaşanan bu krizler, kişileri, bir önceki dönemde gizli kalmış yönlerinin bütünleştirilmesini (incorporation) talep eden yoğun bir içsel sorgulama ile karşı karşıya getirmektedir (Cumming ve Cumming, 1962; Erikson, 1959, 1978; Jung, 1933; Levinson ve ark., 1978; Rogers, 1979).

Genellikle yirmi-kırk yaşlar arası olarak kabul edilen ilk yetişkinlik dönemi (Hurlock, 1980; Levinson ve diğ.,1974), aynı zamanda "problemlili çağ" (Hurlock, 1980, s.267) diye de isimlendirilmektedir. Bir önceki ergenlik döneminde yaşanan problemlerden önemli ölçüde farklılık gösteren yeni intibak alanlarının gündeme geldiği ilk yetişkinlik yılları, kişi için büyük ölçüde yenilenme ve tekrar yapılanma (restructuring) devri olmaktadır. Bu durum ise, kişinin belli bir zamandaki mevcut yaşam modelinin, gelişme dönemlerinde yeniden şekillenmesi, gelişmesi (evolution) ile gerçekleşmektedir (Levinson ve ark., 1978).

"Bireysel Hayat Yapısı" (Individual Life Structure) anlamına gelen yaşam modeli, üç bölümden oluşur. Birincisi, fert için anlam ve öneme sahip bulunan "sosyo-kültürel çevre" dir. Bu nedenle, erkeğin hayatını anlamada, onun içinde yaşadığı toplumun gözönünde bulundurulması gerekmektedir. Bir başka deyişle, fert, içinde bulunduğu kültür, sınıf, din, aile, politik sistem ve meslek çevresi gibi değişik sosyal bağlamlarda ele alınıp incelenmesi gereken bir varlık durumundadır, çünkü, bu alanlardan her hangi birinde meydana gelebilecek bir değişim, onun hayatını değiştirebilecektir.

Yaşam modelini meydana getiren bölümlerden ikincisi, ferдин kendi benliğidir (self). Bu benliğin bazı veçheleri, sonuna kadar yaşanırken , diğer veçheleri ya bastırılmakta ya da göz ardı edilmektedir.

İstekleri, çelişkileri, kaygıları ve bunları çözme ya da kontrol altına alma vasıtalarının bir modelini de içeren benliğin bir kısmı bilinçli olmakla beraber, büyük bir bölümü bilinçsizdir. Fantazileri, ahlâkî değer ve idealleri, yetenek ve becerileri, karakter özelliklerini, duygu, davranış ve düşünce biçimlerini kendinde toplayan benliğin bu iki yönünün aynı anda hesaba katılması, hayat yapısını anlamak bakımından önemlidir.

Söz konusu bölümlerden üçüncüsü ise, ferдин kendisini kuşatıp ona hayatını şekillendirmede çeşitli imkânlar veya engeller sunan, dış çevreye (world) katılmasıdır. Bu katılma, benlik ile çevresi arasında bir etkileşimi zorunlu kılar. Yani, fert, gelişmekte olan ilişkileri ve vatandaş, işçi, arkadaş, eş, baba, işveren, bir grup üyesi gibi roller aracılığı ile çevresini isteğe bağlı olarak kullanmakta ya da onun tarafından kullanılmaktadır (Levinson ve ark., 1978, s.42).

Görüldüğü gibi, insan, bio-psiko-sosyo-kültürel bir varlık olarak kabul edilmekte ve yaşadığı problemlere, gelişim süreci içerisinde karşılaşmak zorunda kalacağı "kriz" dönemlerine bu konteks içerisinde intibak etmesi kendisinden beklenmektedir.

Diğer taraftan, kişilik yapısının önemli bir boyutu olarak kabul edilip, çeşitli yönlerden araştırılan bir diğer değişken de dinî hayattır (Argyle ve Beit-Hallahmi, 1975;

Becker, 1971; Bergin, 1983; Dittes, 1969; Sanua, 1969).

Stres, Kaygı (anxiety), Depresyon gibi psikolojik uyum göstergelerinin yoğunlaşarak yükseldiği "kriz" dönemlerinde, dinî yaşayış ile psiko-sosyal uyum arasında nasıl bir ilişkinin bulunduğunu araştırmanın, farklı bir kültür ortamında yapılmış olması sebebiyle, söz konusu ilişkinin anlaşılmasına katkıda bulunabileceği düşünülmektedir.

Bu bölümün geri kalan kısmında, böyle bir ilişkinin olabileceği sorusuna götüren düşüncenin daha açık bir şekilde ortaya konabilmesi için, önce ilk yetişkinlik dönemleri ile ilgili olarak yapılan empirik araştırma ve geliştirilen teoriler, ayrıca din ile ruh sağlığı arasındaki ilişkiye açıklık getirmeye çalışan görüş ve araştırma sonuçları, genel olarak gözden geçirilecek; daha sonra da araştırmanın amacı belirtilecektir.

I.1.

İLK YETİŞKİNLİK GELİŞİM DÖNEMLERİ

Bu çalışmamızda, Levinson ve diğ., (1974, 1978) tarafından geliştirilen yetişkinlik dönemleri teorisinin konuyla ilgili bulunan ilk yetişkinlik kısmı temel alınırken, diğer araştırmacı ve teorisyenler tarafından ortaya atılan görüş ve araştırma sonuçlarının benzerlik gösteren yönleri de göz önünde bulundurulacaktır.

Levinson ve ark., na göre (1978), yetişkinlik psikolojisi konusunda daha kapsamlı ve derin bir bakış açısı ortaya koyarken, kişinin ve toplumun her ikisinin de özellik ve yapılarının hesaba katılmaları gerekmektedir. Bu düşünceden yola çıkarak

Levinson ve diğ. (1978), gelişimsel perspektife dayalı olarak, hem psikolojik hem de sosyal durumu önemseyen (sosyal psikolojik) yetişkinlik gelişim psikolojisinin ana hatlarını ortaya koymaya çalışmışlardır.

Yetişkinliğe girişten başlayıp, kırk yaşın sonlarına kadar olan zaman parçasını içine alan bu gelişim dönemleri, 35-45 yaşlarındaki kırk erkeğin, görüşme yoluyla elde edilen, detaylı biyografilerinden elde edilen bilgilere dayandırılmıştır. Bireysel hayat yapılarındaki olgunlaşma dönemleri diye de tanımlanan bu yetişkinlik gelişim teorisi, öncelikle erkeklerden oluşan örneklem grubuna dayanmaktadır.

Bir anlamda, kişinin kendi kendisiyle yüz yüze geldiği, o ana kadar farkında olmadığı gerek kişiliğinin gerekse hayatın bilinmeyen yönleri ile tanıştığı ya da gelişme basamaklarının daha yukarılarına çıkabilmek için tanımak, bilmek zorunda olduğu dönemler, birer "kriz" olayını meydana getirmektedir. Bu kriz dönemlerinde sağlanması gerekli psiko-sosyal uyum ile dinî hayat arasındaki ilişki, içinde bulunulan dönemin özelliklerine bağlı olarak farklılıklar gösterebilir. Bu sebeple, yetişkinin bu gelişim dönemlerinde yerine getirmek durumunda olduğu görevlerin neler olduklarının bilinmesi önemli görülmektedir.

Levinson ve diğ., nin (1978) "Acemilik Dönemi" (Novice Phase) diye isimlendirdikleri ilk yetişkinlik çağı, birbirinden farklı üç dönemden oluşmaktadır. "Yetişkinliğe Giriş Süreci" olarak, çok önemli bir hizmeti yerine getiren bu çağı teşkil eden ve her birinin kendine has görevleri olan dönemler şun-

lardır: İlk yetişkinliğe Geçiş, Yetişkinler Dünyasına Katılma, ve Otuz Yaş Dönümü.

Aşağıdaki bölümde bu dönemler sırasıyla, kişilere sundukları görevleri ve özellikleri ile birlikte, ele alınacaktır.

I.1.1. İlk Yetişkinliğe Geçiş

Yaklaşık olarak 17 veya 18 yaşlarında başlayıp beş yıl kadar süren ve 22-23 yaşlarında son bulan "İlk Yetişkinliğe Geçiş" döneminde iki temel görev ortaya çıkmaktadır. Bunların ilki ergenlik yaşam yapısına son vermek ve yetişkinlik öncesi (pre-adult) çevresini geride bırakmaktır (Levinson ve diğ., 1978, s.73). Bu görevin ana unsuru, aileden ayrılma olup, geçiş devresi diye adlandırılması ise kişinin bir yarısıyla aile içinde olurken, diğer yarısıyla da ailenin dışında yaşamasından kaynaklanmaktadır (Levinson ve diğ., 1974, 1978).

Bu görevi yerine getirmekle karşı karşıya olan genç, ayrılmak zorunda olduğu yetişkinlik öncesi veya bir başka deyişle ergenlik yaşam yapısının özelliğini ve bu çevredeki yerini gözden geçirerek değerlendirmek zorundadır. Önemli kişiler (arkadaş grupları, öğretmenler v.s.) ve kurumlarla olan mevcut ilişkilerin, aynı zamanda yetişkinlik öncesi dönemde kazanılmış olan benliğin, değiştirilmesi gerekmektedir (Levinson ve diğ., 1978, s.73). Artık kişi, sosyal bir yetişkin olma çabası içine girmekte ve bu arada benlik algıları (Self-perception) da değişmektedir.

Bu değişmelerin hemen hepsi dengesizlik (instability), kaybetme hissi ve gelecek ile ilgili güvensizlik veya korku

duygularını da açığa çıkarabilir (Kimmel, 1980; Sheehy, 1976).

Levinson ve diğ. nin de (1978) belirttiği gibi, "sona eren hemen herşey, bir kaybetme hissine, bırakılan şey için üzülmeye, kedere, kişinin gelecek yaşamının tümüyle, geçmişte elde edilenlere denk olabilecek doyumlari sağlayamayacağı korkusuna yol açarken, aynı zamanda geleceğin geçmişten daha parlak olacağı ümidini ve güvenle beklemeyi de beraberinde getirir." (s.75).

Symonds (1961) ve Rappaport (1972) , depresyon ve hayâl kırıklığının (disillusionment), bu dönemin en tipik ve ortak özellikleri olduğunu belirtmektedir. Hayâl kırıklığı, ilk yetişkinlik dönemine henüz daha yeni adımını atmış bulunan gençleri, kaçınılmaz olarak, kendileri ve dünya hakkındaki düşüncelerinin bir çoğunu tekrar değerlendirmeye ve gerekirse değiştirmeye zorlamaktadır (Krş. Pearlin, 1980).

Benlik gelişimi açısından bakıldığında bu dönem, Erikson' un "Kimlik Bunalımı" dönemiyle (Identity v.s Role Diffusion) çakışmaktadır (1959).

Kişinin aile ocağından ayrılması sürecinin dıştan görünen yönlerini, maddi açıdan aileye daha az bağımlı olma, ferdin daha çok sorumluluk ve otonomluk kazandığı yeni yaşam biçim - lerine ve rollerine sahip olması gibi özellikler oluştururken, kişinin iç dünyasını ilgilendiren yönleri de, benlik ve anne- babanın otoritesi ile desteğine karşı azalan duygusal bağımlılığın içine almaktadır (Levinson ve diğ., 1978). Ayrıca, yirmi yaşların başlarına veya sonlarına kadar aile ocağında yaşamını

sürdürmeye devam eden kişi, kaldığı evin dışındaki diğer alanlarda daha çok kendine yeter bir statü kazanma ve, anne-babadan iç dünyası açısından daha fazla farklılaşma yoluyla, bu ilk yetişkinliğe geçiş döneminin üzerine yüklediği gelişimsel görevleri yerine getirebilme yeteneğine sahip bulunmaktadır (Levinson ve diğ., 1978, s. 74).

Levinson ve ark. (1978) tarafından yürütülen araştırmaya katılan kişilerin yüzde 62 si, önemli bir çatışma olmaksızın hatta bazan bir çatışmayı önlemek için, uzak yörelere taşınmışlar aynı zamanda ailelerinden farklı bir sosyal yaşam biçimi benimsemişlerdir. Bazıları ise anne-babaları ile yakın bağlarını devam ettirerek onlar için de "bir anlam ifade eden" yaşam yapısı geliştirmişlerdir. Bununla beraber, bir çok kişide, anne-babalarıyla olan ilişkilerinin, yirmili yaşları boyunca, sürekli bir azalma ve aşınmaya uğradığı gözlenmiştir. İlişkilerdeki bu aşınma, gittikçe artan bir ilgisizlik veya uzaklaşma gibi güçlü bir duygusal veçheye sahip bulunmaktaydı. Bir bütün olarak bağlardaki bu aşınma (erosion,) süreci, "psiko-sosyal" bir mahiyettedir. Söyle ki, genç, bundan böyle kendi anne ve babası için yabancı, esrarlı (mystifying) ve onların akıllarının almadığı bir dünyaya adım atmak üzeredir (s. 74).

Ausubel ve Kirk (1977), psikolojik açıdan, yetişkinliğe geçişin en önemli yönlerinden birisi olarak değerlendirdikleri bu değişim sürecini, "uyduluktan kurtulma" (desatellization) diye adlandırmaktadırlar. Yetişkinliğe yönelme, kişinin kendisini uydu ilişkisinden kurtarıp, psikolojik olarak otonom

bir yol çizmesini gerektirmektedir.

Gould (1972) da yaptığı araştırmada 16-18 yaşları arasındaki grubun benzer özelliklere sahip olduğunu bulmuştur. En çok dile getirilmekle beraber, sonuca götürücü her hangi bir teşebbüsün olmadığı temanın: " Anne -babamızdan ayrılmamız gerekli " şeklindeki dilek olduğu gözlenmiştir. Bir sonraki 18-22 yaş gurubunda da aynı tema tekrarlanmıştır (s.525).

Frenkel-Brunswik (1968) yaptığı araştırmada, aile ocağından ayrılmanın, bir dönüm noktası olduğunu bulmuştur. Yine, bu dönemde genç, sahip olduğu inanç ve değerlerin kendisine ait olduğunu düşünmekle beraber, henüz aile ocağının dışındaki yaşam tecrübesinin oldukça kısıtlı olması nedeniyle, anna-babasınınkinden pek fazla farklılık göstermeyen bir değerler sistemini kabullenmektedir (Sheehy, 1976). Oysa, anne-babanın değerleri ile arkadaş grubunun değerleri arasında bir seçim yapmak yerine, bu dönemdeki gençler, elde etme çabasına girdikleri otonomilerine paralel olarak bizzat kendilerinin geliştirdikleri değerler bütünü seçerek geliştirmek durumundadırlar (Bocknek, 1980; Loevinger, 1976). Bazı kişilerde, bu aileden kopma süreci, orta yaş dönemi olan 40 yaşlarına kadar sürebilmektedir (Levinson ve ark., 1974, 1978; Sheehy, 1976)

Bu geçiş dönemindeki gencin karşı karşıya bulunduğu ikinci görev, yetişkinler dünyasına ilk adımı atmasıdır. Bu sayede kişi, yetişkinler dünyasının tam bir üyesi olmazdan önce, oradaki yaşamı için bir temel oluşturma çabası içine girecektir. Bu dönemin başında, gencin belirli bir yetişkinlik hayat tarzı konusundaki umutları, değerleri ve bilgisi oldukça belirsiz

bir halde olup, adeta fantazilerle doludur. Bu belirsizliği bir ölçüde açıklığa kavuşturabilmesi için daha fazla eğitim görmeye, aynı zamanda kendisi ve içinde bulunduğu çevre ile ilgili daha çok bilgi edinmeye ihtiyaç duymaktadır. Bu geçiş dönemi tamamlandığında, kişi daha kalıcı seçimler yapmış ve belirli hedeflerini tanımlamış olacaktır. Yapılan bu tercihler, alınan kararlar ve kurulan sosyal ilişkiler, kişinin ilk yetişkinlik dönemindeki yaşamının karakterini belirlemektedir (Levinson ve diğ., 1978, ss. 75, 77).

Levinson ve ark. na (1978) göre, ilk yetişkinlik çağında, güçlü ve yaygın bir role sahip olmakla beraber, akademik araştırmalarda gereken ilgiyi görmeyen bir diğer faktör, yetişkinin geliştirdiği "Hayâl" (Dream) dir. Bu dönemde şekil verilmeye çalışılan "Hayâl" in, yetişkinlik gelişimi açısından, tüm gelişimin seyrini temelden etkileyebilecek neticelere sebep olan bir özelliği bulunmaktadır. Nitekim, Levinson ve ark. kendi çalışmalarında bu faktörün önemini destekleyen bulgular elde etmişlerdir (s.91).

İdeal de diyebileceğimiz Hayâl, başlangıçta zayıf bir şekilde tanımlanmış olup, tam bir açıklığa kavuşturulmamıştır. Aynı zamanda, gerçeklik dünyası ile de tam bir uyum içinde değildir. Bu idealin mahiyeti ne olursa olsun genç, idealini tanımlamak ve onu gerçekleştirme yollarını bulmak durumundadır. Çünkü, bu ideal, gencin yaşamı ile olan bağlantısını kaybettiğinde zamanla silinmeye yüz tutacak ve beraberinde de gencin ya-

şama arzusunun yok olmasına ve hayatına yön veren gayenin çekiciliğini yitirmesine yol açacaktır.

İlk yetişkinlik döneminde, ideallerine uygun bir yaşam yapısı geliştiren kişiler, şahsî (psikolojik) tatmine ulaşma açısından daha şanslı görünmektedirler. Fakat, bunun gerçekleşebilmesine çalışmak, bazen seçilen yolda sebat etmek, uzun yıllar süren bir mücadeleyi gerektirebilmektedir (Levinson ve ark., 1978, s.92).

I.1.2. Yetişkinler Dünyasına Giriş

Bir önceki geçiş dönemine kıyasla oldukça dengeli (stable) olan bu dönemde yeni bir hayat yapısının kurulması gerekmektedir. İlk yetişkinliğe geçiş sırasında şekillenen hayat yapısının test edildiği bu dönem, yaklaşık olarak 22 yaşında başlayıp altı yıl kadar sürdükten sonra 28-29 yaşlarında sona ermektedir. Benliğin ve çevrenin keşfedilmesi, geçici seçim ve sözleşmelerin yapılması veya yapılmışsa gözden geçirilmesi, alternatiflerin aranması, daha tutarlı bir hayat yapısının kurulması, sözleşmelerin güçlendirilmesi gibi belli başlı süreçleri içine almaktadır (Levinson ve diğ., 1978).

Bir yetişkin olarak ilk benlik tanımının yapıldığı, yetişkinler dünyasının sunduğu imkânların neler olduklarının keşfedilmeye çalışıldığı bu dönemdeki en önde gelen görev, daha kapsamlı yetişkinler dünyası ile değer verilen benlik arasında sürekli olabilecek bir bağı destekleyecek olan ilk yaşam yapısının şekillendirilmesidir (Levinson ve ark., 1974, 1978).

Nitekim, Gould (1972) da yaptığı bir araştırmada 22-28 yaşlarındaki kişilerin, kendilerini oldukça otonom, durulmuş (established), ailelerinden ayrılmış olduklarını ve yetişkin olma çabası içersine girdiklerini hissettiklerini bulmuştur. Enerjilerinin büyük bir bölümünü kendilerinden olmaları beklenen şeyi gerçekleştirme uğrunda harcamaktadırlar. Bu arada, tam olarak tatmin olmamış olsalar bile, benliklerinin iyi tanımlandığı düşüncesi hakimdir.

Kişi açısından stres ve kaygıya yol açabilen en önemli problem: bu dönemde karşılaşılan görevlerin, yapıları gereği, güç ve çelişkili oluşlarıdır. Buna karşılık ise insan, bu çelişkileri çözmede yardımcı olabilecek yetenekleri konusunda çok genç ve tecrübesiz bir haldedir. Söz konusu çelişki, kişinin yetişkinler dünyasındaki imkânları serbestçe araştırması gerekirken, aynı zamanda yetişkinliğin beraberinde getirdiği sorumlulukları yüklenmek ve kalıcı seçimler yapmak zorunda kalmasından kaynaklanmaktadır (Levinson ve ark., 1978, s.78; Sheehy, 1976).

Levinson ve diğ. (1974), bu dönemdeki benlik gelişimini Erikson'un (1959) "Yakınlaşmaya, içtenliğe karşı uzaklaşma, yalnızlık" (Intimacy vs. Distantiation) krizi ile bağlantı kurarak değerlendirmektedir.

Kişinin kendisini, başka bir insana ya da işine tam anlamıyla içten ve samimi olarak, adayabilmesi için öncelikle sağlam bir "kimlik" (identity) geliştirmiş olması gerekmektedir. Aksi takdirde, bir başkasıyla kurulacak olan yakın beraberlik içinde, ferdin, kendi benliğini kaybetmesi söz konusu olabilir.

Görüldüğü gibi, bu dönemdeki bir diğer stres kaynağı da, kişinin içten bir ilişkiye girme isteği yanında kendi benliğini kaybetme korkusunun ortaya çıkardığı çelişki olmaktadır (Sheehy, 1976). Newman ve Newman'a göre (1975), çeşitli insanlararası ilişkiye uygulanabilen içtenlik, yakınlık (intimacy) hissi, kişinin gittikçe gelişen dostluk ilişkileri içersinde kendi kimliğini kaybetme korkusu olmaksızın, bir başka insanla nazık, destekleyici ve samimi bir sosyal münasebeti gerçekleştirebilme yeteneğini kapsamaktadır.

Bu ilk hayat yapısı, merkezde bir kaç unsurun bulunduğu, nisbeten tamamlanmış, bir bütünlüğe sahiptir. Meslek ve aile, genellikle, bu ilk yapının merkezinde yer alan önemli iki elamandır (Jaques, 1965; Levinson ve diğ., 1978; Le Shan, 1973). Vaillant ve McArthur (1972) tarafından yürütülen bir araştırmanın sonuçları, bu görüşü desteklemektedir. Buna göre 25-35 yaşlararası erkeklerde meslek ve aile önemli bir yer tutmaktadır.

Bir başka çalışmada Vaillant (1977), bu dönemi "kariyerin sağlamlaştırılması" na önem verilen bir devre olarak değerlendirmektedir. Kişinin hemen tüm enerjisi seçilen meslek dalında kendini kabul ettirmek ve sağlam bir statüye sahip olmak için gerekli olan ciddi ve sıkı çalışmaya yönlendirilmektedir.

Yaklaşık olarak 29 yaşında sona eren "Yetişkinler Dünyasına Giriş" döneminin son yılları, bir çok erkek için oldukça çalkantılı geçmektedir. Tam bir bütünlükten uzak bulunan

bu hayat yapısı, kişi için dayanılması oldukça güç stresli bir biçime dönüşebilmektedir. Sonuçta, kişinin, bir değişiklik yapması gerektiğini, hayatının yeniden düzenlenmesinin bir ihtiyaç olduğunu hissetmeye başladığı bu yıllar, aynı zamanda yeni bir dönemin de başlangıcını teşkil etmektedir.

I.1.3. Otuz Yaş Dönümü

Bir geçiş dönemi (transitional period) olan 28-33 yaşlararası, yetişkinler dünyasına giriş döneminin sona erdiği ve hayat yapısının, bütünüyle ya da bir bölümüyle, yeniden düzenlendiği bir devredir (Levinson ve ark., 1974, 1978; Sheehy, 1976). Bu nedenle, bir çok kimse için oldukça karışıklık, telaş ve psiko-sosyal çabalama ile dolu yıllar olmaktadır. Bir başka deyişle, bu döneme, kişinin gerek kendi benliği gerekse çevresi ile hesaplaştığı, aynı zamanda hayatın genel bir muhasebesinin ve dökümünün yapıldığı zaman dilimi de denebilir.

Bir önceki dönemde geliştirilen yapının eksik kalan yönlerini tamamlama ve neticede daha tatmin edici bir yapı için temel atma fırsatı sunan otuz-yaş dönümü, hayatın daha ciddi, daha bağlayıcı bir hal aldığı hissedildiği, bu sebeble hayattan beklenen şeylerin gerçekleştirilmesi hususunda acele edilmesi gerektiğinin düşünüldüğü, adım atılmadığı takdirde geç kalınacağına yoğun bir şekilde yaşandığı psiko-sosyal gelişim dönemidir (Levinson ve diğ., 1978, s. 85).

Bazı kimseler için nisbeten sakin geçen bu dönem, çok sayıda erkek için bir "kriz" in yaşandığı yıllardır. Levinson ve ark. (1978) tarafından yapılan araştırmaya katılan erkek-

lerin yüzde altmış ikisi, otuz-yaş krizini orta derecede veya şiddetli bir şekilde yaşamışlardır. Bir diğer ifade ile otuz yaş dönümü, kaygı ve depresyonun artış gösterdiği bir gelişim basamağıdır.

Sheehy (1976), otuzlu yaşlarda, hemen herkesin benliğinde bastırılarak bir tarafa itilmiş bulunan yönlerin farkına varılıp, gerçekleştirilmek istendiğini ve kişinin, kendisini bu yönde davranmaya çağıran sesin giderek kuvvetlendiğini hissederek, bu içten gelen sese karşılık verdiğini ileri sürmektedir. Bu durum ise yirmili yaşlarda kazanılan yaşam tarzının değiştirilerek, yeniden düzenlenmesini gerekli kılmaktadır.

Gould (1972) yaptığı araştırmada, 29-34 yaş grubundaki kişilerde, içsel yönün, önem kazanarak kendisini gerçekleştirecek davranış ve ilişki biçimlerini geliştirdiğini bulmuştur. Yani, benliğin bastırılan yönleri, içsel güçler olarak, artık göz ardı edilemeyen, bir tarafa itilemeyen özellik kazanmaktadır. Bir başka çalışmasında Gould(1978), bu dönemi, "İçte Olanla Hesaplaşma" (Opening Up to What's Inside) diye isimlendirmektedir, çünkü bu dönem, daha önceki yıllarda gizli kalmış, önemsenmemiş duyguların, gayelerin, ilgi ve becerilerin keşfedilmesini (veya yeniden keşfini) gündeme getirmektedir. Bu sürecin sonunda kişi, gerek kendi, gerekse içinde yaşadığı dünya ile ilgili olarak daha gerçekçi yeni bir bakış açısına ulaşmaktadır.

I.1.4. Durulma Dönemi

Kaygı ve depresyonun, nisbeten yükselme gösterdiği geçiş dönemi olan otuz-yaş dönümünün ardından, daha sakin bir yapıya sahip olan "Durulma" veya bir başka deyişle yerleşik hayata geçiş dönemi diye de nitelenen ikinci dengeli hayat yapısı kurulmaktadır (Levinson ve ark., 1974, 1978; Sheehy, 1976).

Otuzlu yaşların ilk yıllarında başlayıp kırk yaşlarında son bulan durulma dönemi, yetişkinlik gelişimindeki önemli basamaklardan biridir. Hayatın giderek "ciddileştiği" (Levinson ve diğ., 1978, s.139) hissine kapılan fert, bu dönemde işine, ailesine ve değer verdiği ilgilerine daha derinden bağlılık duyarken, sorumluluklarını yüklenme konusunda daha acelecidir. Aynı zamanda bu dönem, kişinin hayatında gerçekten neyin önemli olduğuna karar verdiği zamandır. Bu sebeple, kişinin, öncelikle gerçekleştirmek istediği temel hedeflerini belirleyip bu hedeflerin nasıl ve ne zaman gerçekleştirilecekleri konusunda, bir plân yapması gerekmektedir.

Durulma dönemi bir yönüyle düzeni, dengeyi, güveni ve kontrolü kapsar. Çünkü, kişi, toplumdaki yerini belirleme açısından önemli sayılabilecek adımları atmakta ya da atmak üzeredir.

Bu gelişim aşamasındaki kişi, iki temel görev ile karşı karşıya bulunmaktadır. Durulma dönemindeki, aynı zamanda ilk adım olan, birinci görev, kişinin toplumdaki konumunu belirleyerek düzenli ve dengeli bir hayatın temelini atması; ikinci görev ise, ilk yetişkinlik döneminin "İdealini" gerçekleşt-

tirme yönünde ilerleme (advancement) basamaklarını çıkmasıdır. Bu dönem, dengeli ve düzenli görünmekle birlikte, yine de kişinin benliğini tamamen her yönüyle yansıtmaz. Bu sebeble uzun süreli olmadığından yapısının değişmesi gerekecektir.

Durulma dönemindeki değişimin sebeplerinden biri , geliştirilen yapının bir ölçüde ilizyonlar üzerine dayandırılmasıdır. Şöyle ki, kişi, meslek hayatındaki hedeflerin mana ve değeri, çevresinde bulunan önemli kişilerle kurduğu sosyal ilişkileri ve gerçekten hayattan ne beklediğine ilişkin inançları, gerçeği tam olarak yansıtmamaktadır. Meselâ, insan birçok konuda bağımsız davrandığını düşündüğü halde aldığı kararlarda ve yapmayı plânladığı şeylerde çevresinin ya da üyesi olduğu sosyal gurubun etkisi altında bulunduğunu kabullenmek zorunda kalmaktadır (Le Shan, 1973). Özellikle otuzbeş yaşlarına doğru, subjektif inanç ve düşünceler ile dünya gerçekleri arasında çelişki ve çatışmalar belirginleşmeye başlar (Jung, 1933). Bu sebepten ötürü, otuzlu yaşların sonlarına doğru, elde ettiği başarılarına rağmen, tam anlamıyla kendi başına bağımsız bir fert olamadığını kavramaya başlayan kişinin, bunu başarabilmek için, gösterdiği çabada artış gözlenmektedir (Levinson ve diğ., 1978, ss. 144-149).

Kişinin, bir anlamda, yetişkinler dünyasındaki stajyerlikten kurtulup, toplumun onayını almış bir yetişkin olması süreci olan bu altdönem (substage), "Kişinin Kendi Efendisi Olması" diye de isimlendirilmektedir (Levinson ve diğ., 1974, 1978). Bu başarıldığında kişi, yine nisbeten dengeli olan bir

hayat yapısına ulaşabilecektir. Fakat, daha önceki dönemlerde olduğu gibi, bu dengeli ve sakin görünen dönemi de, yeniden yapılanmanın ya da psiko-sosyal değişiminin sebep olduğu, sarsıntılı ve bazan telaşlı bir başka dönem takip edecektir.

I.1.5. Orta-Yaş Dönümü

Nisbeten dengeli ve sakin yapıları olan iki dönem arasında önemli bir dönüm noktasını teşkil eden orta yaş devresi, gelişimsel bir geçiş dönemidir. Fazla bir sarsıntıya yol açmadan geçebileceği gibi, dikkate değer ölçüde telâşa ve karışıklığa da yol açabilmektedir (Levinson ve ark., 1974, ss.253-54).

"Ortayaş Krizi"^(*) gelişim psikologları tarafından tartışılmaya başlamadan çok önceleri, C. G. Jung (1933) , otuzbeş kırk yaşları arasında önemli ölçüde psikolojik değişikliklerin yaşandığını ileri sürmüştür.

Levinson ve diğ. (1974,1978), gerçekleştirdikleri araştırmada, bu dönemin, otuz sekiz yaşında başlayıp kırküç yaşında sona erdiğini tespit etmişlerdir. Bu araştırmacılara göre, gerçek anlamda orta yaş dönümü, bu yaşlar arasında gerçekleşmektedir.

Gould (1972) ise, bir araştırmasında bu dönemi 35-43 yaş

*) Bu terim E. Jaques (1965) tarafından ortaya atılmıştır.

grubunda ele alırken, bir başka çalışmasında aynı dönemi, 35-45 yaşlararası olarak kabul etmektedir (1978).

Kişi, bir önceki dönemde, toplum tarafından ister kabul görsün ya da görmesin, büyük ihtimalle kriz yaşamaktadır. Otuzlu yaşların sonlarına doğru fert, daha önce tespit ettiği hedeflerine ulaşip ulaşamadığı , yani başarı ve başarısızlıkları, konusunda bir değerlendirme yapıp, hükme varmakta ve neticede başarılı olmuş olsa bile bu sonucu boş ve anlamsız bir şey olarak değerlendirme eğilimi göstermektedir.

Bu dönemdeki en önemli konu, kişinin ne ölçüde başarı ya da ödül kazandığı değil; "hayat yapısı ile benlik arasındaki uyumun geçerliliği" dir. Bir başka anlatımla, önemli olan, ferdin gerçekten hayattan beklediklerinin gerçekleşti-rilebilmesi için geliştirdiği hayat yapısının uygun olup olmaması meselesidir. Çünkü, eğer mevcut hayat yapısı ulaşılmak istenen şeyleri elde etmede yeterli olamıyorsa, o takdirde aradaki çelişki çok büyük ölçülere varacak ve kişi hayal kırıklığına düşerek bir başarısızlık hissine kapılacaktır. Ancak, bu bir kriz olmayıp sadece pişmanlık duygusudur (Levinson ve diğ., 1974, s. 254). Kriz, hayat yapısının eleştirilmesi, kısmen ya da tamamıyla değiştirilmesinin zorunlu hale geldiğinin hissedilmesi, ile birlikte yaşanmaktadır.

Kaygı ve suçluluk duygularının engellediği yeniden değerlendirme faaliyeti, rahatlıkla yapılabilecek bir zihinsel süreç değildir. Aksine, duygusal telaş, pişmanlık, karamsarlık, ümitsizlik gibi duygular yanında, kişinin kendini eli kolu bağlanmış ve ne yapacağını, nasıl başlayacağını bilemez du-

rumda hissettiği bir kâbustur.

Gould (1972), 35-43 yaş grubunu oluşturan kişiler arasında, zamanın kısaldığına ilişkin olarak, gittikçe artan bir duyarlılık ve karamsarlığa dönüşen ruh hali eşliğinde, bizzat hayatın , değerlerin ve benliğin sorgulandığını, aynı zamanda sürekli bir içe yönelmenin yaygın olduğunu, tespit etmiştir (Krş. Jung, 1933; Neugarten, 1965, 1968, 1976). Nitekim, Levinson ve diğ., (1978) tarafından yürütülen araştırmada, cevaplayıcıların yüzde sekseninin yaşamlarını her yönden değerlendirdikleri ve sonuçtan "dehşete" kapıldıkları, kendilerine ve başkalarına kızgın ve küskün oldukları görülmüştür.

Bu dönemdeki zaman algısı, zamanın sonlu olduğunu vurgularken, fert geçmişe, hale ve geleceğe aynı ölçüde bakmaktadır. Artık kişi, hayatını geçen yıllarla değil, geriye kalan zaman ile ölçmektedir (Neugarten, 1968). Hayatın, kaçınılmaz olarak,ölümle son bulacağı duygusu, orta yaşa yaklaşan yetişkini, bir an durup, varlığının manası üzerinde düşünmeye zorlamaktadır (Gould, 1978; Jaques, 1965; Levinson ve diğ., 1974, 1978; Neugarten, 1976).

Orta yaş krizini atlatan kişiler, hayatın eninde sonunda, kaçınılmaz olarak ölümle noktalanacağı hissini bir neticesi olarak, kendi benliklerinin daha da derinden farkına varmakta ve kendilerinkiyile birlikte diğer insanların eksikliklerini, zaafalarını daha kolay kabullenebilmektedirler (Siemering, 1981).

Gözden geçirilen gelişim basamaklarının hemen hepsi için geçerli olan bir zorluğa değinmekte yarar vardır. Tahmin edildiği gibi, insanların tümü, yaşamları boyunca, bu basamakların hepsinden geçmiyebilirler. Nitekim, bir çok yetişkin, sıkıntı, illizyon, kimlik bunalımı ve benzeri psikolojik problemlerin karakterize ettiği otuzlu yaşlarda ulaşılan gelişim düzeyinde takılıp kalmaktadır (Levinson ve diğerleri, 1978).

Aşağıdaki bölümlerde, önce, genel hatları ile ruh sağlığı ve din ilişkisi, ikinci olarak dinin tanımlanması ve ölçümü daha sonra da ruh sağlığının kriter ve tanımlarına ilişkin fikir ve değerlendirmeler ele alınacaktır.

I.2. DİN VE RUH SAĞLIĞI (Psiko-sosyal Uyum) ARASINDAKİ İLİŞKİ.

Dinin, ruh sağlığı konusunda önemli ve vazgeçilmez bir unsur olup olmadığı sorusuna açıklık getirmeye çalışan araştırmacılardan bazıları, olumlu yönde cevap verirken (Allport, 1950; Becker, 1971; Campbell, 1975; Frankl, 1959, 1969; Hartmann, 1958; James, 1902; Jung, 1933; Maslow, 1983 (1964) gibi.), diğer bir kısım araştırmacı ise olumsuz bir tavır takınmışlardır (Dittes, 1968; Freud, 1962 (1928); Zilboorg, 1959 gibi). Fakat, bu konuda kesin konuşmanın henüz erken olduğunu söyleyen yazarlar da vardır (Sanua, 1969).

Yine de bu iki grup araştırmacı, dinin, mahrumiyet ve çaresizlik içinde kıvranan, tehdit altında yaşamak zorunda kalan, hayal kırıklığına uğramış (frustrated) kimselerin ihtiyaçlarını karşılamada inkâr edilemez katkısının bulunduğu ve başka bir vasıtanın yüklenemeyeceği bir fonksiyonu yerine getirdiğine ilişkin görüş üzerinde anlaşmaya varabilmektedirler. Örneğin, Freud (1962), dinin "evrensel bir obsessif nevroz" olduğunu (s.39) ileri sürerken, bir başka yerde dinin, sosyal içgüdüleri terbiye ederek, insanlık âlemine büyük hizmette bulunduğunu " kabul etmektedir (1962, s.33).

Dinin, ruh sağlığı açısından, en önemli katkısı , ortaya koyduğu değerler ve dünya hayatına ilişkin olarak getirdiği açıklamalar aracılığıyla, insan yaşamına kazandırdığı anlamdır. Aynı zamanda, insanlararası ilişkileri sağlıklı bir biçimde düzenleyerek, tarihle ve diğer insanlarla olan bağı aydınlatan

din, insanoğlunun kaybetmiş olduğu gerçek kimliğine yeniden kavuşmasına yardımcı olur (Fromm, 1950; James, 1902; Jung, 1933; Maslow, 1976). Buna ek olarak, dinin, kişilik yapısının bir bütünlük kazanmasına hizmet eden, idealler tespit ettiği ve dolayısıyla ruh sağlığına doğrudan olumlu katkılarda bulunduğu söylenebilir (Guntrip, 1969; Spilka ve Werme, 1971)

May (1940), çağımızda insanların, yaşadıkları hayatın manasını kavrayamadıklarından dolayı, ruhsal problemlerle karşılaşarak acı çektiklerini, bu durumun özünde ise, her hangi bir kültür ortamındaki insanların yaşamlarında en önemli yere sahip olan, dinin yatmakta olduğunu ileri sürmektedir (ss. 13, 19; 1950). Çünkü, insanları, kaygı karşısında, güçlü kılan dinî inanç ve semboller iş görmez olduklarında, kâinatın gözler önündeki anlamsızlığı ve kaosu, herkesi tek tek huzursuz ve tedirgin edecektir. Oysa din, insanlara verdiği bakış açısı sayesinde, onların "kaos" dan bir anlam çıkarabilmelerine yardımcı olur (Sheehy, 1976, s. 372).

Lazarus ve Folkman'ın da (1984) ifade ettiği gibi, Tanrı'ya, kadere ya da kâinattaki düzene olan inanç, karşılaşılabilecek en kötü tecrübelerin bile bir anlamının olduğunu öğreterek, kişinin ümidini kaybetmesine engel olacaktır. Bilinmektedir ki, bu tür anlarda, harekete geçmek için gerekli görülen "ümit" (hope) (Stotland, 1969), "psikolojik güç" kaynağıdır (French, 1952; Lewin, 1951 nakleden Lowenthal ve diğ., 1975, s.110). Çünkü, inanç sahibi kişi, "nihâi irade" nin iş başında olduğuna gönülden inanmaktadır (Gustafson, 1971, s.17).

Klausner da (1961), inancın, davranışa geçme gücü olduğunu ve bu nedenle kaygı, ümitsizlik, gerginlik ve pasifliğin panzehiri olduğunu ifade etmektedir (Krş. Frankl, 1955, s.3; Fromm, 1947, s.201; Johnson, 1945, s.193). Din, bir anlamda temin ettiği kozmik açıklamalarla, hayatın yapısından kaynaklanan boşluk, anlamsızlık ve ölüm gibi "ekzistansiyel kaygılar" ile başedebilme vasıtasıdır denebilir (Bkz, Tillich, 1952)

İnsan, kaynağı (origin), doğumu, ölümü, ahlâki değerleri, geçmişi ve geleceği ile birlikte topyekün, bu kosmoz ile iç içe yaşamaktadır. Başka bir deyişle, insan bu kâinatın bir parçasıdır. Bu nedenle, düzenlenmiş ve bir yapıya kavuşturulmuş olan bu kâinat içindeki yerini ve konumunu sağlıklı bir biçimde tespit etmek durumundadır. Eğer insan, bunu mitoloji ya da inanç sistemleri (Creed) ile yapacak olursa, o takdirde, kendisini emin hissedeceği gibi, sadece kendi ferdi varlığının manasını değil, aynı zamanda içinde yaşadığı toplumun ve kendisini çepeçevre kuşatan evrenin de anlamını kavrayabilecektir. Bu ise, dinin en temel fonksiyonu olmaktadır (Clippinger, 1977; Winters, 1952).

Cantril ve Sherif (1938), Amerika Birleşik Devletleri'nde şehir ortamında gelişen dinî bir grup üzerinde yaptıkları araştırmada, bu grubun, karmaşık ve şaşkırtıcı bir çevrede yaşayan takipçilerine "güven" ve "anlam" temin ettiği görüşüne varmışlardır. Erikson'a göre de (1959) din, temel güven duygusunun kaynağı olmuş ve olmaya devam etmektedir.

Bir başka araştırmada Swanson (1971), sosyal açıdan, topluma katılımları yüksek olan kimselerin, bazı dinî inançları

kabüllemeleri ihtimalinin daha yüksek olduğunu bulmuştur. Bu ve buna benzer araştırma sonuçları, dinî inanç ya da genelde dinî hayat ile sosyal uyum arasında olumlu bir ilişkinin olabileceğini göstermektedir.

Campbell (1975), 1975 yılında Amerikan Psikoloji Derneğinde yaptığı başkanlık takdim konuşmasında, dinî inanç ve uygulamaların, yüzyıllar geçmesine rağmen, varlıklarını koruyabilmiş olmalarının tek sebebi olarak, dinî inanç ve uygulamaların, fertler ve toplum açısından, sahip olduğu önemli fonksiyonları göstermektedir (Krş, Mowrer, 1961, s.11).

Campbell (1975), bu görüşünü, biyoloji, psikoloji, antropoloji ve aynı zamanda bu bilim dallarından daha yeni sayılabilecek bir disiplin olan sosyobiyojinin ortaya koyduğu bilimsel delillere dayandırmaktadır. Campbell, dinin toplumda gerekli ve yapıcı bir unsur olduğu kanaatine varmıştır. Ona göre, toplum hayatında, dinin kaynaklık ettiği en önemli konulardan birisi de "toplumu düşünme" (prosocial) ve yardımseverlik (altruism) davranışlarıdır. Çünkü, tabii olarak din, insanı sadece kendi ihtiyaçlarını değil, fakat aynı zamanda başkalarının da benzer ihtiyaçlarının olabileceğini düşünmeye sevkedecek ahlâki standartları öğretir. Psikiyatrik teoriye göre, altruistik davranış, kişinin her hangi bir çelişkiye (Conflict) karşı yapabileceği en sağlıklı adaptasyonlardan birisidir (Sheehy, 1982, s.345).

Stres ve kaygıya neden olan ortamların, kişi üzerindeki olumsuz etkisi, içinde bulunulan durumlarla ilgili olarak, bazı inançların benimsenmesiyle azaltılabilmekte veya tama-

men önlenebilmektedir. Örneğin, ölüm konusunda tedirgin ve üzgün olan bir kimse için, öldükten sonra da hayatın olduğu tarzındaki bir inanç, oldukça tatminkâr bir uyum sağlayacaktır. Bu nedenle, özellikle otuz, otuzbeş ve üstü yaş grubundaki kişiler daha dindar olmakta ve öldükten sonraki hayata inanmaktadırlar (Argyle, 1973; Boisen, 1955). Dine dönüşün, özellikle savaş, ölüm, acı, ümitsizlik, belirsizlik gibi durumlardan kaynaklanan duyguların yoğun bir şekilde yaşandığı anlarda artış gösterdiğine ilişkin bu görüş, savaş sonrası Amerika'da, dinî katılımda gözlenen artışla desteklenmektedir (Committe, 1968; Boisen, 1970). Allport da, dinî şuur ve buna bağlı olarak dinî hayatın, kritik dönemlerde, daha da şiddetlendiğini ileri sürmektedir (1950, s.11).

Jung, yaptığı gözlemlere dayanarak, uyguladığı terapilerde, ölüme ilişkin olarak kendini gösteren kaygının ortadan kaldırılması ya da azaltılması yönünde, tek çare olarak hastasının dinî bir duygu veya bakış açısı kazanmasını amaçlamıştır (Vergote, 1969, s.119). Uzman (1928), ölçülü ve doğru bir inancın sahibi olan kişinin, sinir sistemini güçlü bir zarla koruduğunu ileri sürerek, dinin ruh sağlığına yapabileceği olumlu katkıya değinmektedir.

Din ve ruh sağlığı arasındaki ilişki konusunda, sıklıkla atıfta bulunulan görüşler, genel çizgileri ile aşağıda ele alınacaktır.

I. 2.1. William James

Ferdin, duygusal denge ve şahsî olgunlaşma açısından, gelişmesinde, dinî tecrübe ve davranışın oynadığı önemli role, W. James, din psikolojisinin ilk klâsiklerinden olan " Dinî Tecrübenin Çeşitleri " (Varieties of Religious Experience) isimli kitabında dikkat çekmektedir.

James, dinin, her zaman olduğu gibi, insan davranışını belirlemedeki önemli rolünü halâ sürdürdüğünü söyleyerek, dinin, bilim karşısında gelişim sürecinin daha önceki bir basamağını temsil etmesi nedeniyle, geçerliliğini koruyamayarak fonksiyonunu ve değerini kaybettiği tezini kabul etmemektedir.

Genel manada, dinin, gözle görülmeyen bir düzene inanç (belief) ve bu gizli gerçeklik ile uyum sağlayarak ahenk içinde olmak, biçimindeki tutumdan ibaret olduğunu iddia eden James (1902), özellikle dua esnasında, bu görünmeyen gerçeklik dünyası ile kurulacak bir bağlantı, fertte gözle görülür etkiler yapmaktadır. Çünkü, bu görünen dünya ve üzerindeki hayatın, bu görünmeyen düzene olan bağımlılığı sonucu anlam kazandığına inanılmaktadır. Görünmeyen gerçeklik ile kurulan ahenk sonucunda, adeta insanın hayatına manevi bir haz eşlik ederken, dindar kişi güven ve barış hisleri ile dolup taşmaktadır. Aynı zamanda, diğer insanlarla olan münasebetlerine sevgi hâkim olmaktadır.

Bu nedenle dinî duygu, sujenin hayat ranjına yapılmış mutlak bir katkıdır. Bu duygu sayesinde insan, taze bir güç kaynağına kavuşur. Kişi, çevresi ile olan mücadelesinde yenik

düşerek durum ümitsiz bir hal olsa bile, dinî duygu, insanın iç dünyasını zenginleştirerek canlandırır ve onu kaçınılmaz bir boşluk hissinden korur (James, 1902, s.48).

Din, en dayanılmaz keder ve üzüntüleri, kolaylıkla ve kalıcı bir şekilde, bütün benliği kaplayan sürekli bir bir mutluluğa çevirmekte başarılı bir vasıta olarak fonksiyon görmektedir (James, 1902, s.172).

Kısaca özetlenecek olursa, kişiliğe yeni boyutlar kazandıran dinin ortaya çıkardığı etkiler şunlardır: barış, ahenk, ve dıggunluk hissi, dünya ve benliğe ilişkin derin bir şuur hali, bireysel hürriyet duygusu, ferdi ölümsüzlüğe inanç, şahsî bütünlük, iyimserlik, neşe ve manevî haz, dış dünya ile daha açık bir iletişim, diğer insanlara karşı saygı ve şefkât hisleri ile dolu olmaktır.

I.2.2. Sigmund Freud

Freud, din hakkındaki görüşlerini ilk kez " Obsessif Davranışlar ve Dinî Uygulamalar " (1907) adlı ufak bir makalede dile getirmiş, daha sonra bu konudaki görüşlerini " Bir İllizyonun Geleceği" (The Future of an Illusion) (1928) başlıklı kitabında genişleterek ele almıştır.

İnsan yaşamında dinin gücünü inkâr etmemekle birlikte, yine de, insan eğer zayıf ve acz içindeki durumundan kurtarılmak isteniyorsa, dinin yerine geçebilecek ve onun fonksiyonunu yüklenecek ahlâki ve zihinsel bir denginin bulunması gerektiğini söyleyen Freud (1928), buna gerekçe olarak, insanın sonsuza dek çocuk kalamayacağını göstermektedir.

Çünkü, insan, eninde sonunda gerçek hayatla yüz yüze gelecektir. Bu gerçek hayatın içine girme sürecini Freud, " Gerçeğe Hazırlanma" (education to reality) diye tanımlamaktadır (1928, s.45). İşte bu, dine karşı Freud'ün teklif ettiği alternatif olmaktadır.

Din konusunda ileri sürdüğü fikirlerle, özellikle dinî çevrelerin ağır eleştirilerine hedef olan Freud, dinî doktrinleri, fikirlerin kısaca dinin bir illizyon olduğunu iddia ederek, dine karşı bir tutuma sahip gibi görünmektedir.^(*)

Dinî doktrin ve fikirlerin nereden kaynaklandıkları konusunda da görüşler ileri süren Freud, dinin temel kaynağını, insanın kendi çaresizliğini katlanır bir hale getirme ihtiyacında aramaktadır.

Çocukluk döneminin çaresizlik duygu ve tecrübelerine dayandırılan, aynı zamanda dinin illizyonlarınca doyurulacak olan bu ihtiyaç, Freud tarafından şu şekilde ortaya konmaktadır: Bilindiği gibi, hayat, insan kontrolünü ve gücünü hiçe sayan deprem, sel, fırtına, hastalık, ölüm gibi olaylarla doludur. Tabiat, haşmetli, acımasız ve kaçınılmaz bir şey olarak insanın karşısına dikilmekte; ona zayıflık ve güçsüzlüğünü bir kez daha hatırlatmaktadır. Başka bir deyişle,

* E. Fromm (1950), Freud'ün din hakkındaki değerlendirmelerinin yanlış anlaşılacak, dine karşı imiş gibi gösterilmek istendiğini, oysa bunun, Freud'ün ne tür bir dinî eleştirdiğinin tam olarak ortaya konmasına dek yanıltıcı olacağını ileri sürmektedir (s.19).

insanlık için olduğu kadar fert için de hayat zordur. İnsanın bizzat üyesi olduğu medeniyet ve kültür, birlikte yaşadığı insanlar, bir ölçüde, sıkıntı ve mahrumiyete sebep olabilmektedir. Neticede, tüm bu tedirgin edici olaylar, doğal olarak, kaygılı bir bekleyişe neden olacaktır. Oysa, huzur ve güven içinde yaşamayı arzu eden insanın kendilik-saygısı (self-respect), ciddi bir şekilde, uzun süre tehdit altında kalamayacağından, kişiⁿⁱⁿ içinde uyanan merak duygusu, kaygının hafifletilmesine yönelen bazı izahlarla, söz konusu duruma bir cevap bulmaya çalışacaktır. İşte, Freud'e göre, her biri illizyon niteliği taşıyan dinî fikirler, yukarıda sözü edilen durumların yol açtığı çaresizlik duygularının katlanılabilir ölçülere indirilmesini amaçlayan cevaplardır (Freud, 1928, ss.11-12)

Toplumun ayakta kalabilmesi için sağladığı faydalar açısından emsalsiz bir yere ve öneme sahip olan dinî doktrinler (Freud, 1928, ss.24-25), birer illizyon olmaları nedeniyle, binlerce yıllık bir geçmişe rağmen insanlık için beklenen mutluluğu sağlamada yeterli olamamıştır (Freud, 1928, s.33).

I.2.3. G.C. Jung

Dinin ruh sağlığındaki önemi ve olumlu katkısını vurgulayan bir diğer psikolog da Jung'tur (1933,1950,1955).

Jung (1933), otuzbeş yaşın üzerindeki binlerce hastası üzerinde yaptığı gözlemlerinde, hemen bütün hastaları için son çarenin, hayata dinî bir ~~nâx~~ açıdan bakabilmeyi öğrenmek olduğunu tespit etmiştir (s. 229). Bunun gerekçesini şöyle açıklamaktadır: " İnsan, hayatına anlam verecek ve kâinattaki yerini belirleyecek olan genel fikirlere ve inançlara kesin-

likle ihtiyaç duymaktadır. Kişi, en inanılmaz zorluklara, ancak bir anlam ifade ettikleri kanaatine vardığında, karşı koyabilmektedir" (s.89). Ayrıca, dinî tecrübe, herşeyin taze bir parlaklık ve canlılık içinde görünmesini sağlar.

I.2.4. G. Allport

Allport (1950), Jung gibi, dinin, yapı olarak, önemli ölçüde ruh sağlığına katkıda bulunduğunu kabul etmektedir.

Allport'a göre, en çok inanılan şey, insanın ruhi ve fiziki sağlığını derinden etkileyerek onu belirlemektedir. Dinî inanç, hayatın esası ile ilgilendiğinden çok kere tüm inançların en önemlisi olmaktadır (1950, s.79). Özellikle, dinî duygu, kişilik yapısı içersinde aktif ve baskın bir rol oynadığında, etkisi oldukça yaygın ve güçlüdür (1950, s.73). Allport bir yerde şöyle der: "Din, kişiyi kaygı, şüphe ve ümitsizliğe karşı elbette güçlü kılarken, aynı zamanda her gelişim (becoming) basamağında, ona, kendisini anlamlı bir biçimde Varlık'ın tamamı ile ilişkilendirmeyi mümkün kılacak çaba ve enerjiyi sağlar (1955, s.96).

Allport'a göre, (1950), yirmili ve otuzlu yaşlar, insan yaşamının en problemlili dönemleridir. Çünkü bu yıllar, umutlarla gerçeklerin uyuşmadığının keşfedildiği bir gelişim basamağı olmaktadır. Gençlik döneminin abartılmış beklentilerinin gerçekleşmeyeceği düşüncesinin hâkim olmaya başladığı bu zamanda, kişiyi kaygı ve uyumsuzluk beklemektedir (s.106).

Din ve ruh sağlığı arasındaki ilişki konusunda yapılan gerek teorik gerekse uygulamalı çalışmalardan elde edilen çelişkili sonuçlar, büyük ölçüde, din ve ruh sağlığı değişkenlerinin, herkes tarafından kabul gören, tanımlarının yapılamamış olmasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle, söz konusu değişkenlerin tanım ve kriterlerine ilişkin görüş ve değerlendirmelerin genel olarak ele alınmasında fayda vardır.

Aşağıdaki paragraflarda, din için önerilen tanım ve yaklaşımlar ele alınacaktır.

I.3. DİNİN TANIMLANMASI VE ÖLÜMÜ

Her hangi bir bilim alanında sağlıklı araştırma yapabilmek için, uygun araştırma desenine ile güvenilir ölüm araçları kullanmak gerekmektedir. Fakat, bu iki şartın karşılanmasından önce, üzerinde araştırma yapılacak değişken ya da değişkenlerin araştırmacı tarafından açık seçik tanımlanması önem kazanmaktadır.

Din fenomeni üzerinde araştırma yapan sosyal bilimcilerin hemen hemen her biri, kendi amacına uygun olan tanımı yapmış ve çalışmasını bu tarif çerçevesinde gerçekleştirmeye zen göstermiştir. Bu nedenle, bir psikoloğun din tanımı, bir sosyoloğun tanımından, en azından vurguladıkları unsurlar açısından, farklılıklar gösterecektir. Bu gerçeğe dayalı olarak, araştırmacı sayısınca tanım bulunduğunu söylemek mümkündür.

Whitehead (1926), dini, "insanın kendi yalnızlığı içinde tek başına yaptığı şey" diye tanımlamaktadır (s.58).

Diğer taraftan Durkheim (1915), dini, "kutsallığına inanılan varlıklara nisbetle geliştirilen ve neticede bir tek ahlâki topluluğun oluşmasını sağlayan inançlar ve uygulamaların topyekün bir sistemi" şeklinde tanımlamaktadır (s.47). Din, günümüze gelinceye dek bu iki uç arasında tanımlanagelmıştır.

Çeşitli yaklaşım ve değerlendirmeleri gözden geçirdikten sonra, hepsini bir tek genelleme içersinde bir araya getiren Glock ve Stark'ın tanımı ise şudur: "din, ya da toplumların kutsal olduğuna inandıkları şey, nihâi anlam (ultimate meaning) ile ilgili problemler üzerine yoğunlaşan semboller, inançlar değerler ve uygulamaların kurumlaşmış bir sistemidir" (1965, s.4).

Glock ve Stark, bu formulasyondaki anahtar terimin "nihâi anlam" olduğunu ve bunun da realitenin anlamı, yapısı ve çoğu kez gayesi- yani, var oluşun, bir dünya görüşünün, başka bir deyişle, hayat felsefesinin temel prensipleri-ile ilgili konuları ifade ettiğini belirtmektedir (1965, ss.4-5). Bu sayede din, fertleri ve toplumları hayatın manasına ilişkin problemlere karşı güçlü kılmaktadır: (Krş., James, 1937, 154-55). Nitekim, Yinger (1970), dinin, hayal kırıklığı ve çaresizlikten kaynaklanan kaygı ile başedebilmek için gösterilen bir tür çaba olduğunu ileri sürmektedir (s. 126).

Johnson'un (1945) tanımında din, değerlerin güven duyulan Yaraticısı ile gerçekleştirilen kişisel bir işbirliği (co-ope-

ration) olarak tanımlanmaktadır (s.30). Dini benzer şekilde tanımlayan Thouless (1925), dinin, "insanüstü varlık ya da varlıklar olarak inanılan şey ile insan arasında yaşanan pratik bir ilişki" olduğunu belirtmektedir (s.4).

Dinin, insan tecrübesinin temel formlarından birisi olduğunu ifade eden James (1902), dini şöyle tanımlar: din, "insanların, ilâhi olduğuna inandıkları her hangi bir şeyin huzurunda bulduklarını düşündükleri sürece, tek başlarına oldukları anlardaki tecrübeleri, faaliyetleri ve duygularıdır" (ss. 31-32).

Dini bireysel düzeyde ele alan James'in bu tanımına karşılık Fromm (1950, 1976), tanrı kavramını dışarıda bırakabilen, bir başka deyişle, tanrı kavramına atıfda bulunmayı zorunlu saymayan bir tanım ileri sürer. Onca, din, grubun paylaştığı ve bireye yönelim çerçevesi ile birlikte bağlanacak bir nesne sunan düşünce ve aksiyon sistemi olmaktadır.

Diğer taraftan Thouless, (1971) önceleri Tanrı ya da tanrılara inancı, dini tutumun en temel özelliği olarak kabul ederken, daha sonra bu kriterin yanlış olmamakla beraber uygun da olmadığını düşünmeye başladığını belirtmektedir. Neticede, bazı büyük inanç sistemlerini inceledikten sonra, bu düşünce ve davranış sistemlerinin tümünün birleştiği en temel özelliğin "Öteki Dünya" inancı olduğunu görmüştür. Bu özelliği dinin tanımında ayırdedici bir kıstas olarak kullanan Thouless, dini şöyle tanımlar: "Din, uzay ve zamana dayalı fiziksel dünyanın çevresinden daha geniş bir çevreyi içine alan dünyaya (yani, spiritüel dünyaya) karşı geliştirilen bir tutum

(ya da uyum tarzı) dır" (s. 12).

Dini, toplumsal bir kurum ya da bir takım inançları içine alan bir sistem olmaktan çok, bireyler tarafından yaşanan tecrübe olarak değerlendiren Batson ve Ventis (1982), fonksiyonel bir tanım teklif etmektedirler. Onlara göre , "din, bireyler olarak kendimizin ve aynı şekilde diğer insanların bir gün öleceğini farketmemiz nedeniyle, karşı karşıya kaldığımız soruları kavramak için yaptığımız her türlü şeydir" (s.7). Ekzistansiyel diye nitelenen bu sorular; hayatın anlamı ve gayesi nedir?, diğer insanlarla nasıl ilişkiye girmeliyim? bir gün öleceğim gerçeği ile nasıl başetmeliyim? yetersizliklerim konusunda ne yapmalıyım? gibi konuları içine alır. Batson ve Ventis'e göre, (1982) dinin kaynağı, bu tür sorulara cevap bulabilme çabasıdır (s.8).

Görüldüğü gibi, bu şartlarda, herkes tarafından kabul edilebilecek bir tanım vermek oldukça güç bir iş olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle, bu araştırmada, bir tek tanım vermek yerine, dini çok boyutlu (multidimensional) bir fenomen olarak kabul eden teorik yaklaşımla da uygunluk sağlamak amacıyla, yukarıda verilen tanımların tümünün birlikte ele alınması yoluna gidilmiştir. Böylece, çalışmamızda dinin çok boyutlu bir tanımı kabul edilmiş olmaktadır.

Bu bölümün geri kalan kısmında, önce, din fenomeninin, diğer bir söyleyişle, dindarlığın kavramlaştırılması, daha sonra da bu teorik kavramları, bilimsel araştırmaya konu olabilmesi için gerekli görülen, sayısal ölçeklere dönüştürmeyi amaçlayan araştırmalar özetlenecektir.

Bilindiği gibi, dindarlık, oldukça yaygın bir şekilde kullanılan, fakat buna karşılık ne anlama geldiği açıkça bilinmeyen bir kavramdır.

1960 lı yıllara gelinceye kadar yapılan din konusundaki empirik araştırmalarda, Tanrı'ya inanç ya da dinî ibadetlere katılma gibi göstergeler , çok daha kapsamlı olan dindarlık kavramının işevuruk tanımı olarak kullanılmaktaydı. Ancak, bir tek göstergeye dayalı olarak yapılan çalışmalar, günlük hayatta karşılaşılan dine ilişkin problemlerin açıklanmasında yeterli olmayınca, sosyal bilimciler tarafından çokboyutlu dindarlık teorisi önerilmiştir. Dindarlığın bu çokboyutlu olarak kavramlaştırılmasını, sistemli bir şekilde ele alan ilk sosyal bilimci, Glock (1962) olmuştur. Glock, dindarlığın boyutlarına ilişkin kuramını, yaşayan dünya dinlerini inceledikten sonra ortaya attığını ifade etmektedir.

Dünya dinleri arasında, ayrıntıya gidildiğinde, bir çok farklılığın olmasına rağmen dindarlığın kendini ortaya koyduğu genel alanlar açısından önemli ölçüde benzerlikler bulunduğu gözlenmektedir. Bu gözleme dayalı olarak Glock ve Stark (1965), dindarlığın temel boyutları olarak kabul edilebilecek söz konusu genel alanları beş ayrı kategoride ele almaktadır. Şimdi , Glock ve Stark (1965) tarafından teklif edilen dindarlık boyutlarına geçebiliriz.

I.3.1. Duygu Boyutu

Hemen her din, en azından büyük dinler, dindar bir insanın zaman zaman "nihâi gerçeğin doğrudan bilgisine erişeceği veya dinî bir duygu yaşayacağı" beklentisi içindedir. Burada sözü edilen dini boyut, bir inanmışın tecrübe ettiği ya da dinî bir grubun, "Tanrı", "İlâhi varlık", "Nihâi hakikat" veya "transendental otorite" ile bir ölçüde iletişimini (communication) içeren duyular, algılar ve duyguları içine almaktadır (Glock ve Stark, 1965, s.20; Bkz., Armaner, 1967, ss. 19-25; Fırat, 1977, ss.26-29 ; Yavuz, 1983, 27-37).

I.3.2. İnanç Boyutu

Dinî hayatın bir diğer vechesi olan inanç (ideoloji) boyutu ise, "dindar bir kimsenin belirli inançlara sahip olacağı beklentisi" tarafından oluşturulmaktadır. Aynı zamanda, sahip olunan bu inançların kişi açısından taşıdıkları önem ve fonksiyonlar da bu boyuta eklenebilir. (Glock ve Stark, 1965,s.20; Bkz., Fırat, 1977, ss.19-24).

I.3.3. İbadet Boyutu

Dinin bu boyutu, özellikle dinin mensuplarından beklenen dinî uygulamaları içerir. Dinler arasında oldukça önemli derecede farklılıklar gösteren ritüel boyuta, İslâm dini söz konusu edildiğinde, namaz , oruç, dua ve özel dinî merasimlere katılma gibi uygulamalar örnek olarak gösterilebilir.

I.3.4. Bilgi Boyutu (*)

Dindar bir insanın kendi inancını konu alan kutsal metinlere ilişkin bilgi ve malumata sahip olacağı beklentisi, bilgi (intellectual) boyutunda değerlendirilmektedir. Bilgi boyutunun en yakından ilişki içersinde bulunduğu diğer boyut, inanç boyutudur (Glock ve Stark, 1965, s.20).

I.3.5. Etki (consequential) Boyutu

Diğer ilk dört boyuttan yapı olarak farklılık gösteren etki boyutu, genel olarak "dini inanç, uygulama, tecrübe ve bilginin ferdin günlük yaşamı üzerine" yaptığı tesirleri içine almaktadır (Glock ve Stark, 1965, s.21). Bilindiği gibi, "dini yaşanırlar yalnız insanın iç dünyasında yaşanan bir edim; olup biten bir iş (act) olmakla kalmayıp dış görüntüleriyle hareket ve davranışlarla objektifleşir" (Armaner, 1967, s.28). Başka bir deyimle, davranış ve tutumlara etki ederek kendilerini açığa vururlar, çünkü insan hayatında önemli bir yer kaplayan din, insanın günlük hayattaki davranışlarını etkiler. Özellikle, belirli dini inançlar ve tutumlar, bireyin diğer kişilerle olan ilişkilerini, ahlâki davranış ve hükümlerini bir ölçüye kadar biçimlendirir (Özbaydar, 1970, s.5).

*) Bu boyut Yoshio Fukuyama (1961) tarafından ortaya atılmıştır.

Kavramlaştırılan bu dindarlık boyutlarını empirik yoldan test etmeyi amaçlayan bir takım araştırmalar yürütülmüştür. Gerçekleştirilen bu çalışmalardan bir kaçını aşağıda genel olarak özetlenecektir.

Fukuyama (1961), dinî bağlılığın ilk dört boyutu olan dinî bilgi, uygulama, inanç ve duygunun işevuruk (operational) tanımlarını ve ölçümlerini yapmaya çalıştığı araştırmasını, yedi ayrı şehirde yaşayan dört bin kişiden oluşan bir örneklem kullanarak, gerçekleştirmiştir.

Fukuyama (1961), Likert tipi yığışimli (summated) ölçek kullanarak, cevaplayıcıları dört boyut açısından "düşük", "orta", ve "yüksek" olmak üzere üç gruba ayırmıştır. Elde edilen sonuçlar, kadınların uygulama, inanç ve duygu boyutlarında aldıkları ortalama puanların daha yüksek, erkeklerin ise bilgi (cognitive) boyutundan aldıkları puanların daha yüksek olduğunu göstermiştir. Başka bir deyişle, erkekler daha çok dinî bilgiye sahip oldukları halde inanç ve uygulamada zayıf kalmaktadırlar. Bir diğer bulgu ise, yaşa bağlı olarak, bilgi boyutunda çok az bir farklılığın oluştuğuna ilişkindir.

Fukuyama (1961), boyutlararası dikkate değer korrelasyonlarda bulmuştur. Örneğin, inanç ve duygu endeksleri arasındaki ilişki .47 dir. Elde edilen bu bulgular, Glock'un(1962) ve Glock ve Stark'ın (1965) çok boyutlu dindarlık teorisini desteklemektedir.

Bu teoriyi test eden bir başka araştırma, Faulkner ve De Jong (1966) tarafından gerçekleştirilmiştir.

Faulner ve De Jong (1966), bu çalışmalarında, "Guttman ölçek tekniğini kullanarak beş boyuttan her biri için dindarlık ölçekleri geliştirmeyi "amaçladıklarını söylemektedirler.

Glock'un ortaya koyduğu çerçeveye oturtulan bu araştırmanın örneklemini, sosyoloji sınıflarına kayıtlı 362 öğrenci oluşturmaktadır.

Daha önce Glock tarafından yapılan teorik tanımlara paralel olduklarına inanılan 23 işevuruk (procedural) tanım, beş boyutun göstergeleri olarak seçilmiştir. Daha sonraki aşamada her boyut için tekrarlanabilirlik (reproducibility) katsayısı hesaplanmış olup, ölçeklerin tamamının Guttman ölçekleme kriterini karşıladıkları görülmüştür. Aynı zamanda, dindarlığın beşboyutuna ilişkin ölçekler arasındaki karşılıklı ilişkileri de empirik yoldan test etmeyi amaçlayan bu çalışmanın elde ettiği bulgular, boyutlar arasında istatistiksel anlamlılık derecesine varan korelasyonların bulunduğunu ortaya koymuştur. Bununla birlikte yine de her hangi iki boyutun birbirinin aynı olmadığını kanıtlayan deliller bulunmaktadır. Ancak, bu boyutlar arasında karşılıklı ilişkilerin olduğunu ileri sürm görüşler de vardır (Clayton, 1971; Dittes, 1971).

Oysa, Lenski (1961), dindarlığın göstergeleri olarak kullanılan ibadetlere katılma, dinî inanç ve duygu, dinî grup üyeliği gibi boyutlar arasında nisbeten düşük sayılabilecek bir ilişki bulmuştur. Diğer taraftan, boyutlar arasında değişen korelasyonların bulunduğu işaret eden araştırma sonuçlarından birisi Faulkner ve De Jong'dan (1966) gelmektedir. Bu bulguda, diğer boyutlarla en yüksek korelasyona inanç boyutu sahip iken, en düşük korelasyon değerlerine etki boyutunun sahip olduğu görülmektedir. Başka bir deyişle, dinî hayatın genel yapısı

içersinde inançlar merkezi bir yer işgal ederken, ahlâki görüşlerin ya da kişiliğin diğer yönlerinin, dini inançlardan oldukça bağımsız oldukları söylenebilir (Krs., Brown, 1962).

I.4. RUH SAĞLIĞININ KRİTER VE TANIMLARI

Bu çalışmamızda, psiko-sosyal uyum diye de nitelendirilecek olan ruh sağlığı, yapısı gereği değerlendirici (evaluative) bir terim özelliği taşımaktadır (Smith, 1961). Bilindiği üzere, olgunluk, psikolojik sağlık gibi terimlerin ne anlama geldikleri sosyal ve kültürel değerler tarafından belirlenmektedir.

Bu nedenle, "sağlıklı" olmanın veya "sağlıksız" olmanın ne olduğunu bilimsel olarak ortaya koymak oldukça güç bir iştir. Belki de mümkün değildir (Davis, 1938; Szasz, 1970).

Buna rağmen ruh sağlığı konusunda bazı kapsamlı araştırmalar yapılmıştır. Özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nde yürütülen bu çalışmalar, semptom ölçümlerinin niteliğinin yeniden düzenlenmesine yol açmıştır.

Aşağıdaki paragraflarda bu çalışmaların metodları ve elde ettikleri sonuçlar ana çizgileri ile ele alınacaktır.

Bu araştırmalardan ilki, Sağlık Görüşü Taraması'nı (Macmillan, 1957) kullanan "Stirling County Çalışması" (Leighton, Hardin, Macklin, Macmillan ve Leighton, 1963), ikincisi ise Langer Ölçeğini (1962) kullanan Midtown Manhattan çalışmasıdır (Srole, Langer, Michael, Opler ve Rennie, 1962).

Ruh sağlığı konusunda yapılan araştırmaların en tanınmış- larından olan bu iki çalışmanın genel amaçları, Amerikan top- lumunda ruh sağlığı ile ilgili vakaların "gerçek" sıklığının ne olduğunu tespit etmektir.

Stirling County çalışmasının sonuçları, yetişkin nüfusun yarısından fazlasının psikopatolojiden şikayetçi olduklarını ortaya çıkarmıştır. Bu oran gerek akıl hastanesinde yatan gerekse toplum içinde verimli bir biçimde yaşayan kişileri de içine almaktadır.

İkinci araştırma olan Midtown Manhattan alışması, bir çok yönden birincisine benzer özelliklere sahip olmakla birlikte ondan farklı olarak cevaplayıcıların sadece dörtte birinin psikopatolojiden etkilendiğini ortaya koymuştur.

Dozurucu bir tanıma yapılamayan bir kavramın ölçülmesinin de zorluklarla karşılaşması kaçınılmazdır. Bu bakımdan, lme işleminden önce neyin ölçüleceğinin veya ölçülmesi gerektiğinin açık seçik ortaya konması, en azından buna çalışılması, bu alanda beklenen gelişmenin gerçekleşmesi açısından önemlidir (Kahle ve Pottick, 1983, s.174). Bir başka deyişle, ruh sağlığı değerlendirilmek istendiğinde, kişinin hangi özellikleri göz önüne alınarak ölçülecektir?

Eaton'un (1951) da ifade ettiği gibi, her ne kadar sosyal bilimlerde, üzerinde anlaşmaya varılmış bir ruh sağlığı ls bulunmuyorsa bile yine de araştırmacılar bu konuda düşün- mekten uzak kalmamışlardır.

Ruh sağlığının kriterleri konusunda yapılan denemelerin en tanınmışı olan ve literatürde sıklıkla kaynak gösterilen çalışma, Jahoda'ya (1958) aittir. Farklı yaklaşımları gözden geçirdikten sonra Jahoda, ruh sağlığının ölçülebilecek göster-gelerini altı ayrı kategori halinde belirlemiştir.

Pozitif ruh sağlığı ve ruh hastalığını nitelik bakımından ayrı ayrı değerlendiren Jahoda (1958), ruh hastalığının olmayışını, ruh sağlığı için yeterli bir ölçü olarak görmemektedir (Krş., Szasz, 1960). Pozitif ruh sağlığı diye nitelendirilen bu yaklaşımda Jahoda, her hangi bir ruh sağlığı tanımını ver-memekle birlikte, ruh sağlığını tanımlama girişimlerinde kulla-nılan ve aynı zamanda bilimsel olarak araştırılabilir temel ölçüleri ortaya koymaya çalışmıştır.

Bu bölümün geri kalan kısmında, önce bu kriterler , diğer bazı araştırmacıların bu konudaki görüşleri ile birlikte ele alınacak, daha sonra da ruh sağlığı literatüründe sıklıkla kullanılan ve Türkçe'de "uyum" (ya da intibak) kelimesi ile karşılanan "adjustment" ve "adaptation" terimlerinin ne anlama geldikleri belirtilecektir.

Bir anlamda, ruh sağlığı ölçülerini sınıflamak için, Jahoda (1958) tarafından düzenlenmiş olan kategoriler şunlardır:

1- Birinci grupta, ferdin kendi benliğine (self) karşı takındığı tavırlar; yani, kişinin kendine-güveni, kendine-saygısı ve kendini kabullenmesi gibi tutumlar, yer alır.

2- İkinci grupta, bireyin "olgunlaşma", "gelişme" veya "kendini gerçekleştirme" biçimi ve derecesine, ruh sağlığının ifade şekilleri olarak işaret edilmektedir. Bu kriterlerde, birincisinin aksine, şahsın benlik-algısı (self-perception) ile değil, kendi benliği ile zaman içerisinde ne yaptığına bakılmaktadır.

3- Üçüncü grupta ise, daha önceki kategorilerde tanımlanan bazı bazı kriterleri de bir araya getirerek, integrasyona önem verilmektedir. Bu özelliğe sahip olan fert, strese direnç gösterebilir. Bütüncü bir hayat felsefesi olan böyle bir kişinin ruhi yetenekleri dengeli bir esneklik gösterir.

4- Otonomi, bireyin sosyal etkilerden bağımsızlık derecesine işaret etmektedir. Otonomisini elinde bulunduran kişi, yine kendisinin sahip olduğu kalıcı, dengeli, kendine malettiği standartlara göre davranır. Bu sayede sosyal etkilerden nisbeten bağımsız kalabilmektedir.

5-Ruh sağlığının diğer bir göstergesi de ferdin "gerçeklik algısı"nın (perception of reality) yeterliliğidir. Başka bir deyimle, ferdin çevresindeki dünyayı ve diğer insanları kendi ihtiyaç ve önyargılarından nisbeten bağımsız olarak algılayabilmesidir. Kısaca, gerçeği saptırmadan görebilmesidir. Bunu başarabilmesi için ise empatiye ve sosyal duyarlılığa sahip olması gerekmektedir.

6- Bu kategoride ise, "çevresel üstünlük" (mastery) yani, bireyin çevresine üstünlük sağlayarak gerek sosyal gerekse fizikî çevrede olup biten olayları manipule edebilme yeteneği

vurgulanmaktadır. Ayrıca, sevgi ve çalışma için, yaratıcı bir kapasiteye sahip olduğunu göstermesi, kişinin ruh sağlığının bir ölçüsü olarak kabul edilmektedir (Jähoda, 1958, ss.22-64; Bkz., French, 1968; Kahle ve Pottick, 1983; Smith, 1968).

Bu kriter bir anlamda, kişinin kendi benliğinde bir değişmeden çok, çevresini değiştirerek elde ettiği uyum düzeyini göstermektedir (French, 1968, s. 156).

Ruh sağlığı, uyum veya kendini gerçekleştirme gibi terimlere karşı "olgunlaşma" (maturing) terimini tercih eden Heath (1965), olgun veya ruh sağlığı yerinde olan bir kimseyi tanımlamak için kullandığı ölçüleri şu şekilde ele almaktadır. Ruh sağlığı yerinde olan bir kimse, gerek zihni gerekse ruhi açıdan ahenkli bir yapıya sahiptir. Yeni tecrübe ve bilgiye açık ve isteklidir. Gerçekçidir; yani, bu tür kişilerin düşünce süreçleri, kendi duygu ve isteklerinden çok, içinde buldukları gerçeklik tarafından yönlendirilmektedir. Kendilerine ve çevrelerine karşı duyarlıdırlar. Kararlarında ve davranışlarında bağımsızdırlar. Yani, olgun insan, o andaki çevresi ya da çocukluk hatıraları tarafından kontrol edilip yönlendirilmez. Bir başka deyimle, olgun kişi kendi kendisinin, rasyonel ve bilinçli bir seçime dayalı olarak, aktif belirleyicisi ve denetleyicisidir (self-causation, self-determination) (Heath, 1965, ss.28-31).

Daha sonraki yıllarda bu konudaki görüşlerini, yaptığı araştırmalara da dayanarak, "Olgunlaşma Modeli" başlığı altın-

da geliştiren Heath (1977), olgunlaşan bir sistem olarak gördüğü insani, sembolizasyon, allosentrisizm, integrasyon, denge ve otonomluk gibi olgunlaşma boyutlarında, kişilik özellikleri olan kognitif yetenekler, benlik kavramı, değerler ve kişiler-arası ilişkiler açısından değerlendirmektedir.

Bu modele göre, olgunlaşan insan, tecrübelerini daha sağlıklı bir Şekilde sembolize edebilir; yani, zihninde canlandırabilir. Yaptığı değerlendirmelerde ve verdiği hükümlerde çevresini de göz önünde bulundurabilir (allocentric); ayrıca, kişilik yapısını oluşturan farklı unsurları bir bütün oluşturacak tarzda bir-biriyle uyumlu bir bileşime kavuşturabilir. Son olarak, olgunlaşan kişi, her türlü davranış ve kararlarında bağımsız ve otonom kalabilme yeteneğine sahiptir (Heath, 1977, ss.6-21; Krş., Maslow, 1970, ss. 149-202).

(x)

Heath (1977), tüm bu özelliklerin, kültürleri açan, yani, evrensel, bir niteliğe sahip olabileceğini ileri sürmektedir.

Olgun insan tanımında kullanılan bir başka ölçü de sosyal uyumdur (social adjustment). Bu kritere göre, olgunluk, fert ile toplum arasında kurulan ahenktir (Heath, 1965; Kuhlen, 1956). Yine aynı Şekilde, bazı araştırmacılar tarafından sosyal katılım (social involvement) sağlıklı gelişimin önemli bir neticesi olarak kabul edilmektedir (Erikson, 1959; Fromm, 1947; Maslow, 1970).

x) Heath yürüttüğü araştırmayı, Türkiye, İtalya ve Amerika'ya uygulamıştır.

Hatta, sosyal ilişkilerin niteliğini, yani, diğer insanlarla ilişkiye girebilme ve birlikte olabilme kapasitesini, her hangi bir uyum teorisinin en önemli ve ortak unsuru olarak gören araştırmacılar da bulunmaktadır (Spivack ve diğ., 1976).

Jourard (1963), ruh sağlığı yerine sağlıklı kişilik üzerinde konuşmayı tercih ettiğini söyleyerek, sağlıklı kişiliğin, genelde toplum ve kişi tarafından değer verilen davranış biçimlerine işaret ettiğini dile getirmektedir. Bu ise toplumca kabul gören "normal", tipik ve yaygın davranışları ya da kısaca "modal" diyebileceğimiz kişilik yapısını tanımlamaktan başka bir şey değildir. Burada bir noktayı açıklamakta fayda vardır. Bilindiği gibi "normal" kelimesi çeşitli anlamlara gelebilmektedir. Meselâ, tıp alanında "sağlık" (health) teriminin eş anlamlısı olarak kullanılırken, istatistikte bir grubun temsilcisi ortalamanın, bir diğer ifade ile normun, bir özelliği anlamına gelmektedir (Jourard, 1963, s.4). Çeşitli disiplinlerin "normallik konusundaki yaklaşımlarını detaylı bir biçimde ele aldıkları kitaplarında, Offer ve Sabshin (1974) de "normallik" ve "sağlık" terimlerini eş anlamlı olarak kullanmaktadırlar.

Ruh sağlığını değişik bir açıdan ele alan Fromm'un görüşü (1955), insanın yapısını ölçü kabul eder. Fromm'a göre, ruh sağlığı, insan için ancak kendi yapısının kanunlarına ve özelliklerine uygun bir olgunluğa (maturity) kavuştuğunda söz konusu olmaktadır. Daha açık bir ifade ile, ruh sağlığı, insan yapısına uygun olan bir yaşayış biçiminin sonucudur. Benzer şekilde Shoben (1957) de ruh sağlığının (pozitif uyum) kökenlerini, insana has olan ve onu diğer canlılardan farklı kılan imkânların (potential) gerçekleştirilmesinde aramaktadır.

Ruh sağlığı literatüründe epeyce sık kullanılan ve Türkçe'ye "uyum" (ya da intibak) kelimesi ile çevrilen "adjustment" ve "adaptation" terimleri, ifade ettikleri anlamlar açısından farklı değerlendirmelerin ortaya atılmasına yol açmaktadırlar. Bu farklılaşma bir ölçüde, çevre ile insan arasındaki uyum ve dengenin sağlanabilmesi için hangi tarafın değişeceği ve değişmeyi başlatacağı probleminden kaynaklanmaktadır.

Jahoda (1958), uyum (adjustment) kelimesinin nasıl anlaşılması gerektiği konusunda tam anlaşmaya varılamamış olduğunu belirtmektedir. Çevre ile insan arasındaki dengenin sağlanmasına ilişkin olarak, hayatın sunduğu her şeyi pasif bir şekilde kabullenmek anlamına geldiğini söyleyenlere karşı adaptasyonun eş anlamlısı olarak değerlendirenler de vardır. Bu konuda kendi görüşünü belirten Jahoda (1958), şunları söylemektedir: adaptasyon terimi, fert ve realite arasında işlerliği olan bir düzlemin gerek çevre gerekse ferdin, ya da her ikisinin birden, bireyden kaynaklanan bir girişime dayalı olarak, değiştirilmesinin (modification) başarılabilceği anlamına gelmektedir. Durum böyle olunca, katı gerçeğin değil de sadece ferdin değiştirilebilir olduğunu düşünmeye gerek kalmamaktadır (s. 60).

Bu konudaki kavram karışıklığına değinen bir diğer yazar da Powell dir (1983). O'na göre, normal adaptasyon (uygunluk, imtizaç, intibak, tatbik, uyma), normallik, normal uyum (adjustment: tasfiye, tanzim, tashih, ıslah; nizam; intibak) gibi terimler, aralarında ufak nüanslar olmakla beraber, aynı şeyi ifade için kullanılmaktadırlar (s.6).

İnsan ile çevre arasındaki dengenin sağlanması süreci diyebileceğimiz uyumun, aktif mi yoksa pasif mi olduğu konusuna bir çözüm getirmeyi amaçlayan girişimlerden belki en tanınmış, Piaget'den (1952) gelmektedir. Piaget bu yaklaşımında, uyumun sağlanması sırasında bazen pasif bazen de aktif oluna-
bileceği gerçeğini göz önünde bulundurarak, geliştirdiği adap-
tasyon kavramına, önemli gördüğü için, her iki yönü de dahil
etmiştir.

Benzer biçimde, uyum olayını bir açıklığa kavuşturmayı deneyen bir başka yazar da Powell (1983) olmuştur. Powell, kişiyi uyuma götüren tepkileri pasiften aktife doğru sıralayarak ele almakta ve değerlendirmektedir. Bu sıralamada önce benlik-koruyucu tepkiler (self-protective responses) gelmektedir. Bu tür tepkiler, acı veren, rahatsız eden duyguyu ve bu duygunun sebebini bilinçten uzaklaştıran zihni ve şahsi uygulamalardır. İkinci sırada yer alan direkt kontrol tepkilerinde ise strese veya rahatsızlık veren duyguya karşı onu azaltıcı tepki gösterilmekle birlikte sebebe yönelik, onu değiştiren ya da ortadan kaldıran herhangi bir davranışta bulunulmamaktadır. Üçüncü olarak da, strese veya rahatsızlığa, hoşnutsuzluğa yol açan bir durumla karşılaşıldığında, uyumu (adaptation) sağlamak amacıyla Doğrudan Davranış Tepkisine (direct action response) başvurulmaktadır (ss. 73-91). Daha açık bir anlatımla, çevrede yeni düzenlemelere giderek, strese neden olan faktörlerin ortadan kaldırılmasına çalışılmaktadır.

Uyum (adjustment) ve adaptasyon terimlerinin birbirinden farklı süreçlere işaret ettiğini ileri süren görüşler de vardır. Örneğin, Kahle ve Timmer (1983), uyumun, çevreye uygun hale

gelebilmek için sadece kişinin kendisini (the self) değiştirmesini ifade ettiğini, oysa adaptasyon kavramının, hem insanın hem de çevrenin her ikisinin birlikte devamlı olarak değiştiği karşılıklı etki sürecini anlatmak için kullanıldığını ileri sürmektedir. Aynı zamanda, adaptasyon, mevcut şartlar altındaki optimal denge düzeyini göstermektedir.

Kahle ve Timmer (1983) tarafından önerilen optimal denge kavramı, Johnson (1946) ve Wallace (1966) tarafından ortaya atılan "optimal fonksiyon" yaklaşımı ile benzerlikler göstermektedir. Bu yaklaşıma göre, kişinin tam kapasite ile çalışıp çalışmadığına karar vermeden önce, o andaki var olan tüm kişisel ve aynı zamanda çevrenin sunduğu imkânları hesaba katmak gerekmektedir. Yine bu yaklaşıma göre uyum, zaman içerisinde değişme gösterebilen bir derecelenme olup, her hangi bir hedefe ulaşmaktan çok sürüp giden bir süreçtir. Kısaca belirtecek olursak diyebiliriz ki, adaptasyon bir uyum olmayıp, bu optimal denge seviyesini elde edebilmek için gösterilen sürekli bir uyum faaliyetidir (Devereux, 1956). Heath'e göre de (1965) adaptasyon, uyum (adjustment) teriminden daha kapsamlıdır. Şöyle ki, adaptasyon, kişinin kendi çevresinden ve varlığından kaynaklanan bilgiyi özümseme (assimilating) ve kendi özbenlik organizasyonuna zıt olmayan bu bilgiyi bir ölçüde uzlaştırma yolunu bulma sürecidir (s.338).

Söz konusu iki kavram arasında fark gözetmeyen yazarlardan biri Maslow dur (1962). Maslow, çevreye uyum ile adaptasyon kelimelerini aynı anlamda kullanmaktadır. Bu nedenle, olgunluğu (maturity) adaptasyondan ayrı ele alarak incelemekte; bir birinin yerine kullanılmasına kesinlikle karşı çıkmaktadır.

uyumu bir süreç olarak gören ve çevre-insan etkileşimine önem veren bir diğer görüşe göre, uyum (adjustment), insanın kişisel ihtiyaçlarını karşılaması, stresle başedebilmesi, sorumluluklarını yüklenmesi ve diğer insanlarla ilişki kurma biçimini de içine alan hayatın gereklerini karşılayabilmesi (adaptation) şeklinde tanımlanabilir (Hansen ve Himes, 1981).

Uyum ve adaptasyon terimlerinin hangi anlamlarda kullanıldıklarını genel çizgileri ile gördükten sonra şimdi de sağlıklı bir uyumun göstergelerine geçebiliriz.

Schneiders (1965), sağlıklı uyum kriterlerini üç bölüm halinde ele almaktadır. Bu kriterler sırasıyla şunlardır:

1- Benliği Etkileyen Kriterler

Bu gruptaki önemli iki kavram, içgörü (insight) ve benlik-bilgisi (self-knowledge)dir. Benlik bilgisi kişiliğin güçlü ve zayıf yönlerinin tarafsız bir dökümünü gerekli kılmaktadır. Gelişmenin yolu, "kişinin kendi benliği ile ilgili gerçeği göğüsleme" cesaret ve azminden geçer.

Benlik içgörüsü ise, insanın kendi temel güdülerinin ve bu güdülerin düşünce ve davranışlara etki edebileceğinin farkında olmasıdır. Kişinin kendisi hakkında sahip olduğu bilgi onu objektif olmaya ve neticede kendini kabullenmesine neden olur. Benlikle ilgili üçüncü kriter, kendini kontroldür. Bununla kişinin bizzat kendisi tarafından ortaya konan ilkeler veya toplum tarafından empoze edilen mecburiyetler çerçevesinde kendi davranışlarını, duygularını, alışkanlıklarını, düşüncelerini ve dürtülerini düzenlemesidir. Duygusal açıdan olgunluğa ermiş bir kimsenin en göze çarpan özelliği zorlamaya dayalı

olmaksızın kendê kendini disipline edebilmesidir. Bu ise kişisel bütünlüğün temel taşıdır.

2- Diğer İnsanları İlgilendiren Kriterler

Bu grupta yer alan uyum ölçülerinin başında sorumluluk duygusu gelmektedir. Sosyal ilişkiler açısından bakıldığında sağlıklı uyum, diğer insanlarla iyi geçinebilmeyi gerekli kılar. Bu durum sosyal uyumun özünü oluşturur. Bir diğer deyişle, "sosyal şuurculuk" sağlıklı bir uyumun esas ölçüsü olarak başka insanlarla iyi geçinmek, birarada yaşayabilmek, arkadaşça ilişkiler geliştirebilmek, dostluklardan zevk almak gibi anlamlara gelmektedir. Sosyal şuurculuk aynı zamanda diğer insanların üzüntü ve sevinçlerine samimi bir ilgiyi ve hatta onları paylaşmayı gerektirir.

3- Kişilik Gelişimi Kriterleri

Hayatın değişik alanlarında başarılan sağlıklı uyum, kişilik gelişimini de beraberinde getirmektedir. Kişilik gelişiminin göstergeleri olarak, değişik alanlara ilgi duymayı, çalışma dışındaki faaliyetlere katılmayı ve bunlardan zevk almayı, değerlere ve iyi tespit edilmiş hedeflere aynı zamanda gerçeklik konusunda doğru, akla uygun tutumlara sahip olmayı sayabiliriz (ss. 40-45; Krs., Shoben, 1957).

Nitekim, benzer görüşleri paylaşan Goldenson (1970), ruh sağlığını şöyle değerlendirmektedir: Ruh sağlığı, içinde bulunulan şartlar ve hayatın gerekleri ile fazla strese ve bas-

kıya maruz kalmadan başedebilme yeteneğidir. Bu nedenle, ruhi açıdan sağlıklı olan bir birey kendisini zinde hissedebilmekte ve verimli bir şekilde hayatını sürdürebilmektedir. Kısaca, psiko-sosyal açıdan sağlıklı olan bir kişi, hayatın önüne çıkardığı engelleri, çelişkileri ve problemleri semptomatik davranışa başvurmadan çözebilen insandır.

I.5. İLK YETİŞKİNLİK DÖNEMİNDE DİNİ HAYAT

Din psikolojisi literatüründe, genel eğilime paralel olarak, ilk yetişkinlik döneminin dinî boyutunu detaylı bir biçimde ele alan özel bölümler hemen hemen yok gibidir. Ancak, yetersiz de olsa yetişkinlik dönemindeki dinî hayatı inceleyen ve bazı bilgiler veren çalışmalara rastlanabilmektedir. Bu konuda ilk akla gelen örnek, Pratt'ın (1906, 1920) çalışmasıdır.

Pratt'a göre, (1920) ilk yetişkinlik dönemindeki en önemli temel özellik, gencin ergenlik çağının duygusal, zihinsel ve ahlâki çalkantısından kurtularak yirmi yaşlarının ortalarına doğru, yetişkinliğin nisbeten daha dengeli yapısına kavuşmaktır.

Özellikle, 20-30 yaşlar arasında gözlenen bu değişim ve yeniden yapılanmaya işaret eden din psikologlarından birisi de Starbuck'tır (1899). Yetişkinlik dönemini gelişim içerisinde bir dönüm noktası olarak değerlendiren Starbuck, bu dönemde dinî tecrübenin yeniden yapılandırıldığını, düzenlendiğini ve tashih edildiğini ileri sürmektedir (1899, s. 277).

İlk yetişkinlik döneminde dinin geçirdiği değişime değinilen bir çalışmada (Cox, 1977), genellikle gençlerin, yetişkinliğe yetiştiklerinde kendilerini ergenlik çağında rahatsız eden dinî şüphelerden kurtuldukları ve kendileri açısından doyurucu olan dine dayalı bir hayat felsefesi geliştirdikleri ya da kendilerine her hangi bir anlam ifade etmediğinden veya çok az bir öneme sahip olduğundan aile dinlerini reddettikleri ileri sürülmektedir (Nakleden Hurlock, 1980, s.275).

Her iki durumda da genç yetişkinler, daha önceki yaşlarda olduğu gibi dine daha az ilgi duyma eğilimi göstermektedirler. Bu nedenle Peacocke (1963), yirmi yaşlarının ilk yıllarını "hayatın en az dindar olunan dönemi" olarak nitelendirmektedir. Söz konusu araştırmada, dine ilgide gözlenen azlık, ibadetlere katılımdaki düşüş ve diğer bazı dinî faaliyetlere ilgisizlik gibi göstergelere dayanılarak tanımlanmaktadır.

Ancak, daha sonraki yıllarda anne-baba olmanın kişiye yüklediği sorumlulukların hissedilmeye başlamasının ardından kişilerde tekrar dine karşı bir ilgi ve yönelme gözlenmektedir. Nitekim, Türkiye'de de yapılan bir araştırma (Taplamacıoğlu, 1962), dinî hayatın yaşa bağlı olarak gösterdiği değişime ilişkin araştırma sonuçlarını desteklemektedir. Şöyle ki, dinî uygulamalara içten gelerek katılanların (dinî bütün âmiller) yüzdesi 16-30 yaşlar arasında 31.8 iken bu oran 30-50 yaşlar arasında yüzde 48.5 e, 50- yaşından sonra ise, yüzde 69.5 e yükselmektedir. Görüldüğü gibi, dinî hayatın en azından uygulama boyutunda yaşa bağlı olarak sürekli bir artış görülmektedir. Bu ve buna benzer bulgular, bir ölçüde Pratt'ın (1920) din gelişimi konusundaki görüş ve gözlemlerini doğrulamaktadır. Şöyle ki, Pratt (1920), kişiliğin dinî boyutunda meydana gelen

değişimin , duygusallıktan aktivizme doğru oluştuğunu belirtmektedir. Ortaya çıkan bu yeni durum, Pratt tarafından "görülen ışık doğrultusunda yaşamak ve faaliyette bulunmak" biçiminde tanımlanmaktadır (1920, s.120), çünkü artık gençlik yıllarının romantik ve hayalci dünya görüşünün daha klâsik tercihlere ve pratik eğilimlere dönüşmesi, aynı zamanda duygusal yaşamın=durgunlaşması, dinî hayatın değişik boyutları üzerinde etkili olmaktadır. Başka bir deyişle, feridin Tanrı'ya karşı olan tutumlarında dikkate değer değişimler meydana gelmektedir. Özellikle bu değişme süreci, otuz yaşından sonra önemli ölçüde durgunlaşma gösterebilmektedir. Yine Pratt'a göre, gelişim süreci içerisinde bu geçiş dönemi, bazı kimselerde üzüntü ve kendini suçlama duyguları eşliğinde hayret ve depresyonun kaynağı olabilmektedir (1920, s.119). Hatta, bu geçiş döneminde (transition) dinî hayatın önemli bir boyutu olan duanın, sinir yorgunluğu, bitkinlik, zihin ve vücut rahatsızlığı gibi faktörler tarafından olumsuz yönde etkilendiği söylenebilir (1920, s.320).

Ergenliği takip eden gelişim döneminde gözlenen dinî ilgideki artışa değinen Starbuck (1899), geliştirdiği "gelişim kanunu" (law of growth) kavramı ile nitelendirdiği ergenlik döneminin şaşkın, belirsiz, olumsuz görünümü, hemen hemen her toplumda genel bir eğilim olarak yeniden yapılanma döneminde izlenir. Kişi, bu yeni dönemde dinî gerçeği (religious truth) derinden kavrayarak kendine mal etmekte (ss. 277, 280) ; buna bağlı olarak da yetişkinlik çağında dinî inancın daha belirgin bir anlam ve açıklığa kavuşması beklenir (Armaner, 1980, s. 113).

Yaşa bağılı olarak dine ilgide meydana gelen artışı açıklama girişimlerinden biri de Kuhlen'e aittir (1956). Kuhlen, ileri yaşlarda kendini gösteren dinî ilgideki büyük artışı açıklayabilmek için Buhler (1933) tarafından ortaya atılan "Genişleme Teorisi" (Expansion Theory) adıyla bilinen yaklaşımdan faydalanmaktadır. Özellikle ölümsüzlüğe olan inancın kuvvetlenerek artmasının örnek olarak verildiği bu teori, hayatın temel motivinin sürekli genişleme dürtüsü olduğunu ileri sürmektedir.

İlk Yetişkinlik Döneminde Dinî Hayat İle İlgili Ampirik Bulgular

İlk yetişkinlik döneminde dinî hayatın genel görünümünü ortaya koymayı amaçlayan araştırmaların elde ettikleri sonuçlar arasında beliren çelişkili durum, bir başka deyimle dinî aktivitenin 18-30 yaşlar arasında önce düşüş gösterip daha sonra tekrar yükseldiğine veya dinî aktivitede yaşa bağılı olarak önemsiz bir değişimin meydana geldiği, bu sebeple dinî hayatın değişime uğramasından çok, bir devamlılık gösterdiğine ilişkin veriler, sonuçların yorumlanması konusunda güçlüklerle yol açmaktadır.

Bu alanda yapılan araştırmaların genellikle kesitsel (cross-sectional) olmaları nedeniyle karşılaşılan bir diğer soru da şu olmaktadır: Dinî aktivitede gözlenen bu değişimin gerçek sebebi nedir? Bir başka deyişle, acaba söz konusu değişim yaşa bağılı olarak mı, yoksa kişinin kendi dışında olup biten sosyo-kültürel, kısaca tarihî olayların bir neticesi olarak mı ortaya çıkmaktadır?

Dinî aktivitede kendini gösteren bu iniş ve çıkışların yaşdan çok tarihî eğilimler ve sosyo-kültürel gelişmeler sonucunda oluştuğu yönündeki görüşün ağırlık kazandığı ileri sürülmekle birlikte (Argyle ve Beit-Hallahmi, 1975, s.66), yine de yaş, özellikle sosyal bilimlerin bazı dallarında (psikoloji, sosyal psikoloji, eğitim gibi) önemli bir bağımsız değişken olması sebebiyle, inkâr edilemez bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim, ele alınacağı gibi, yaşa bağlı değişmelerin olabileceğine işaret eden araştırma sonuçları bulunmaktadır. Ancak, bu konuya açıklık kazandırabilmek için aynı problemin değişik sosyo-kültürel platformlarda ele alınarak incelenmesi, bir başka anlatımla, kültürler-arası (cross-cultural) çalışmalara konu edilmesi gerekli görülmektedir.

Yapılan bir dizi araştırmada (Cauter ve Downham, 1954; Fichter, 1954; Gorer, 1955) 18-30 yaşlar arasında dinî aktivitede önemli bir düşüş, otuz yaşından sonra ise sürekli bir artış olduğu görülmüştür. Bu ve buna benzer araştırma sonuçlarının çizdiği tablo (pattern), literatürde "Gelenekçi Teori" (Traditional Theory) adıyla bilinmektedir (Argyle ve Beit-Hallahmi, 1975, s.65).

Diğer bir grup araştırma (Lazerwitz, 1961; Orbach, 1961), yaşa ilişkin olarak çok az bir değişimin meydana geldiğini göstermiştir. Bu sonuçlar ise "Kararlılık Teorisi" (Stability Theory) ile ifade edilen tabloyu oluşturmaktadır (Argyle ve Beit-Hallahmi, 1975, s.65).

Diğer taraftan, yapılan araştırmalarda sıklıkla kullanılan kesitsel (cross-sectional) metodun beraberinde getirdiği sarskncalarını bir ölçüde de olsa azaltmak amacıyla yürütölen uzunlamasına (longitudinal) araştırmalardan elde edilen sonuçlar arasında her iki teoriyi de destekleyen verilere rastlanmaktadır.

Mesela, Nelson (1956), 836 kişilik bir örneklem üzerinde yaptığı araştırmada, ondört yıllık bir aradan sonra kişilerin olumlu dinî tutumlarında yükselme tespit etmiştir. Yine, bir başka araştırmada (Bender, 1958), onaltı yıllık bir aradan sonra tekrar test edilen öğrencilerin Vernon-Allport dinî değer ölçeğindeki puanlarında yükselme olduğu görölmüştür.

Şu bir gerçek ki, dinî hayatın değişik boyutlarında, örneğin, dua davranışında (Gorer, 1955), dinî değerlerde (Bender, 1968; Kelly, 1955) ve dine ilgide (Marshall ve Oden, 1962), bir yükselişe, hatta 30 yaşından sonra mistik konversiyonlara^(x) bile rastlanmaktadır (Thouless, 1971).

Fakat diğer taraftan Shand (1969), bu bulguların aksine, kollejde iken test ettiği bir grup öğrenciyi yirmi yıl sonra tekrar test ettiğinde dinî inançlarında önemli değişikliklerin olmadığını görmüştür.

x) Mistik konversiyon denilince, halihazırda dindar olan bir kişinin, duyguya dayalı dinî tecrübelerini daha kuvvetle ve sürekli bir şekilde yaşamaya başlaması anlaşılmaktadır.

Bahr (1970) tarafından rapor edilen bir araştırmada ise, dinî hayatın ibadetlere katılım boyutunda bir düşüş olduğu gözlenmiştir. Şöyle ki, Bahr (1970), toplumun çeşitli kesimlerinden seçtiği 600 Amerikan erkeği ile röportaj yapmış ve bu arada geçmişte değişik yaşlarda kliseye düzenli devamlılık düzeylerini tespit etmiştir. Sonuç olarak Bahr (1970), 15 yaşında iken yüzde 60 olan dinî aktivitenin, 30 yaşında yüzde 38 e düştüğünü bulmuştur.

Yaşa bağlı olarak dinî hayatta gözlenen değişmeleri ele aldığı bir çalışmada Fichter (1952), ortalama bir katoliğin yaklaşık olarak 10-19 yaşları arasında en çok dindar olduğunu, daha sonra 20 yaşlarında dine karşı kayıtsız kaldığını ve 30-39 yaşlarını ise en az dindar olunan dönem olarak tespit ettiğini rapor etmektedir. Ancak, araştırmaya katılan kişilerin dindarlık düzeyleri, ergenlik dönemindeki seviyeye ulaşmamakla beraber daha sonraki yıllarda yükselme göstermektedir (Krs., Lazewitz, 1964; Orbach, 1961).

Fırat (1977) tarafından yapılan bir araştırmanın sonuçları, farklı bir kültür ortamında ve değişik bir dinin (İslâm) inanları arasında yapılmış olmasına rağmen, yukarıda sözü edilen bulguları desteklemektedir. Şöyle ki, yaşları 20-28 arasında yoğunlaşan üniversite öğrencilerinden oluşan araştırma grubu içinde, Allah'a inanç konusunda kararsızlık ve inançsızlığa en çok 22-25 yaşlar arası kişilerde rastlanmıştır. Ancak, elde edilen verilere genel olarak bakıldığında, araştırmaya katılanların büyük çoğunluğunun (yaklaşık olarak %55)

rasyonel, irrasyonel ya da taklit düzeyinde Allah'ın varlığına inandıkları görülmüştür. Öte yandan, dinî hayatın uygulama boyutuna ilişkin bulgular, büyük çoğunluğun, namaz kılmadığını buna karşılık büyük bir grubun Ramazan ayında bir ay oruç tuttuğunu ortaya koymuştur.

Görüldüğü gibi, dinî hayatı değerlendirirken konuya sadece bir cepheden bakmanın (inanç ya da uygulama boyutları) yeterli olamayacağı söylenebilir, çünkü her hangi bir grupta dinî hayatın bir boyutu yüksek iken, dinî hayatın bir başka boyutu, diğer gruplara kıyasla, daha düşük olabilmektedir. Bu sebeble, çalışmamızda dinî hayat, çokboyutlu yapıya sahip bir değişken olarak kavramlaştırılmış ve her bir boyutun yaşa bağlı olarak her hangi bir değişme gösterip göstermediğinin ortaya konması amaçlanmıştır.

I.6. DİN VE RUH SAĞLIĞI (PSİKO-SOSYAL UYUM) ARASINDAKİ İLİŞKİ KONUSUNDAKİ ARAŞTIRMALAR

Din ve ruh sağlığı arasındaki ilişkiyi konu alan araştırmalar, özellikle 1950 li yıllardan başlayarak artış göstermiş ve günümüze dek bir çok araştırma gerçekleştirilmiştir. Bu bölümde gerek din gerekse ruh sağlığının tanımları ya da göstergelerine ilişkin farklılıklar gösteren bu araştırmaların, çalışmamızla karşılaştırmaya imkân tanıyacak olanları genel olarak ele alınacaktır.

Funk (1955), bir dinî tutum ölçeği ile birlikte Taylor Görünen Kaygı Ölçeğini (TGKÖ) üniversite öğrencilerine uygulayarak yaptığı bir araştırmada, kaygının yaygın inançlar (orthodoxy), dinî tercih, dine dayalı olmayan bir hayat felsefesine

inanmak, dine karşı olumsuz duygular beslemek gibi göstergelerle ilişkisinin olmadığını ortaya koymuştur. Ancak, bu araştırma bulguları, dinî konularda şüpheleri olan ve inançlarının kendilerinden beklediği şekilde yaşayamamaktan ötürü kendilerini suçlu hisseden kişilerin TSKO den yüksek puanlar aldıklarını ortaya koymuştur. İki ayrı dindarlık ölçeği ile TSKO arasındaki korelasyonların araştırıldığı bir çalışmada, Mehr ve Heintzelman (1977), Funk'un (1955) bulgularını destekleyen korelasyon katsayıları bulmuşlardır. Bir başka deyimle, kaygı ile dindarlık arasındaki ilişki anlamlılık düzeyine ulaşmamıştır.

Armstrong ve diğ., (1962) tarafından yürütülen bir çalışmada herkes için, psikolojik uyumun göstergesi olmak üzere, gerçek benlik ile ideal benlik arasındaki farklılık puanı hesaplanmış ve dinî tutumlarla psikolojik uyum arasındaki ilişkiye bakılmıştır. Elde edilen sonuçlar, normal gruplarda gerçek/ideal benlik farklılık puanları açısından göze çarpacak ölçüde herhangi bir farklılığın meydana gelmediğini göstermiştir. Ancak, bazı psikotik gruplarda, dine ilginin nispeten düşük düzeylerde seyrettiği gözlenmiştir.

Armstrong ve ark., (1962), hasta gruplarına mensup kimselerin dine ilgilerinin azlığına sebep olarak, bu kimselerin kendi psikolojik problemleri ile uğraşmalarını göstermektedirler. Diğer taraftan dinî inançları açısından oldukça serbestlik ve esneklik gösteren kişilerin, dine ilgi düzeylerindeki düşüklük, bu kimselerin başka ilgi alanlarına sahip olabilecekleri görüşüne dayandırılmaktadır.

YGKO nin kullanıldığı bir diğer araştımda ise Wilson ve Miller (1968), dindarlık arasında -.20 korelasyon rapor etmektedirler. Daha açık bir anlatımla, dindarlık yükseldikçe kaygı azalmaktadır.

Bohrntedt, Borgatta ve Evans (1968) tarafından yürütölen birbaşka araştırmanın sonuçları, dindar ve dindar olmayan öğrencilerin Minnesota Multiphasic Personality Inventory (MMPI) puanları açısından, dindar öğrenciler lehine çok az bir farklılık gösterdiklerine işaret etmektedir.

Hood'un (1974) elde ettiği veriler, psikolojik güc ölçeğinden yüksek puan alan kişilerin, düşük puan alanlara kıyasla yoğun dinî tecrübe rapor etmelerinin daha muhtemel olduğuna işaret etmektedir. Bir başka anlatımla, psikolojik güc ile yoğun dinî tecrübe arasında olumlu bir ilişkinin bulunduğu söylenebilir.

İnanç sistemlerinin yapısı ile kişilik özellikleri arasındaki ilişkinin detaylı bir biçimde incelendiği bir çalışmada Rokeach (1960), formal dinî inançları olan kişilerin bu tür inançları olmadığıⁿ¹ rapor edenlere kıyasla daha kaygılı oldukları ve büyük bir baskı altında çalıştıkları, uyku bozuklukları ile benzer semptomlardan rahatsız oldukları konusunda daha sıklıkla şikayette buldukları görölmüştür.

Dunn (1965), buna benzer sonuçları elde ettiği araştırmasına dayanarak, dindar kimselerin daha mükemmelci, münzevi, tedirgin, sıkıntılı (depressif), kederli ve boşluk içinde (inept) olduklarını ifade etmektedir.

Din ve ruh sağlığı arasında olumlu ya da olumsuz yönde var olduğu ileri srlen ilişkinin yönünü ve derecesini empirik yollardan tespit edip açıklamayı amaçlayan ilk araştırmaların en kapsamlı olanı Gurin ve ark., (1960, tarafından gerçekleştirilmiştir. Araştırmacılar, ibadetlere katılım sıklığı ile "Neredeyse ıldıracaktım gibi hissettiğiniz anlar oldu mu?" sorusuna verilen cevaplar arasındaki ilişkinin türüne baktıkları bu çalışmalarında, söz konusu iki değişken arasında hemen hemen yok denecek kadar az bir ilişki bulmuşlardır. Ancak, araştırmaya cevaplayıcı olarak katılan örneklem, gelir gruplarına göre yeniden sınıflandırıldığında, yüksek gelir ve düzenli bir Şekilde ibadetlere katılmanın oluşturduğu gruba dahil olan kimseilerin yukarıdaki soruya verdikleri olumlu cevapların oranlarında düşmeler gözlenmiştir. Bir başka deyişle, bu sonuçların, mutluluk için, yüksek gelir grubuna dahil olmanın, düzenli olarak ibadetlere katılımın yüksek olduğu gruplara dahil olmaktan daha önemli bir yer tuttuğunu gösterdiği söylenebilir. Vaillant da (1977), ibadetlere katılım ile ruh sağlığı arasında anlamlılık düzeyine varan bir ilişkinin bulunmadığını rapor etmektedir.

Bateman ve Jensen (1958), din eğitimi gören kişilerin, çevreye karşı daha az öfke ve hiddet gösterdiklerini; buna karşılık bu duyguları daha çok kendi benliklerine doğru çevirme eğiliminde olduklarını ifade etmektedirler.

Anne-babanın dinî uygulama derecesinin, kendi çocuklarının ruh sağlıklarını belirleyeceği yönündeki hipotezi test ettikleri araştırmalarında, Srole ve diğ.,(1962), protestan ve katolik

örneklem gruplarında, o da sadece düşük ve orta sosyo-ekonomik statüye mensup kimseler için olmak üzere, olumlu korelasyon bulmuşlardır. Şöyle ki, dinî uygulama düzeyleri yükseldikçe çocuklarının da ruh sağlıkları düzeyinde artış görülmüştür. Srole ve ark., (1962), genelde araştırmaya katılan üç dinî grup (Protestan, Katolik, Yahudi) içinde dinle yakından ilişkisi olmayan kişilerin ruh sağlığı açısından daha olumsuz bir tablo çizdiklerini belirtmektedirler.

Wright (1959) tarafından Heston Psikolojik Uyum Envanteri kullanılarak gerçekleştirilen bir araştırmada, dinî inançları konusunda daha esnek bir tutum geliştiren kişiler, sosyal ilişkiler ölçeğinden daha yüksek puanlar almışlardır. Bu sonuç ise, yüksek puan alan cevaplayıcıların, diğer insanların davranışlarından daha az etkilendikleri ve onları güvene lâyık kimseler olarak değerlendirdikleri anlamına gelmektedir.

Din ve ruh sağlığı arasındaki ilişkiyle yakından ilgisi bulunan bir diğer araştırma alanı da "ölüm korkusu"dur. Ölüm korkusuna ilişkin bir çok çalışma gerçekleştirilmiştir (Bkz. Feifel, 1959).

Ruh sağlığının önemli göstergelerinden biri durumunda olan kaygıya çoğu zaman kaynaklık eden ölüm korkusu ile dinî katılım arasındaki bağlantıyı araştıran Martin ve Wrightsman (1965), yaş ortalaması 44 olan bir dinî cemaat grubu içersinde söz konusu iki değişken arasında oldukça güçlü bir korelasyon bulmuşlardır (-.42). Daha açık bir ifade ile, rapor edilen dinî aktivitedeki artışa karşılık, kişiler ölümden daha az korktuk-

larını söylemişlerdir. Bu araştırmada sözü geçen dinî aktivite, toplu ibadetlere katılım, ferdî dua, dinî metinleri okumak ve dinî kanaatlerin kişi tarafından rapor edilen düzeyi gibi faaliyetleri içine almaktadır.

Dindar ve dindar olmayan kişilerin ölüm korkusuna ne şekilde tepki göstereceklerini ve açığa çıkması muhtemel kaygı ile nasıl baş edeceklerini deneysel olarak ele alan araştırmalarında Alexander ve Adlerstein (1959), deneyden hemen sonra ölçtükleri gözlenen-kaygı düzeyinin dindar olmayan sujeler için önemli ölçüde yüksek olduğunu belirtmektedirler.

Ölüm korkusu ile başetme konusunda geliştirilen tutum ve davranışlara ilişkin olarak ise şu neticeler elde edilmiştir: Dindar olmayan sujeler, ölümü hayatın tabii bir sonucu olarak görmekte ve tüm dikkatlerini bu dünyadaki hayata ve yaşamın kendilerine sunacağı mükâfatlara çevirmektedirler.

Alexander ve Adlerstein'e göre, bu grupta iki tür temel psikolojik reaksiyon yaygındır. Birincisi, "maskeleye" diye isimlendirilebilecek bir davranış biçimidir. Şöyle ki, bu tür bir davranış sergileyen kişi, kendini adeta günlük işlere kaptırmakta ve ölüm hakkında düşünme fırsatı tanımayacak şekilde kendini tamamıyla meşgul etmektedir. İkincisi ise, "bastırma"dır (repression). Bu tür başetme davranışında, benliğe (ego) zarar verebilecek olan tehdit, ölüm kavramı ya da problemi şuurdan atılarak etkisiz hale getirilmeye çalışılmaktadır. Oysa, dindar sujeler, ölüm problemini şuurlarında daha çok canlı tutma eğilimi göstermekte ve ölümle ilgili berrak hatıralara sahip bulunmaktadır. Aynı zamanda, ölümle yüz yüze geldiklerinde daha çok

hassasiyet göstererek konu ile ilgili tartışmalarda çok daha rahat davranabilmektedirler. Ancak, kişinin bizzat kendi ölümü söz konusu edildiğinde kaygı düzeyinde değişimler gözlenmektedir.

Görüldüğü gibi, ölüm korkusu her iki grup için de bir kaygı kaynağı olmakla birlikte, ortaya çıkan kaygıya gösterilen tepkide ve başetme davranışında farklılıklar görülmektedir.

Bilindiği gibi, dinî hayatın bazı yönleri, (cemastle namaz kılmak gibi) sosyal dini faaliyetler olarak kişilerarası etkileşimi (social interaction) gerekli kılmaktadır. Bunun gerçekleşebilmesi için de gerek psikolojik yeterlilik ve gerekse kişilerarası ilişkilerde yardımcı olabilecek yeteneklere sahip olma açısından belirli bir düzeye gelmiş olmak gerekmektedir.

O halde, sosyal yetenekleri konusunda yeterli düzeye ulaşamamış kimselerin sosyal gruplara muhtemelen daha az katılacaklarını tahmin etmek mümkün gibi görünmektedir. Bu durum ise sosyal uyumsuzluk olarak değerlendirilebilir. Diğer taraftan dinî hayat söz konusu edildiğinde, bu uyumsuzluk kendisini, toplu olarak yapılan dinî faaliyetlere katılmama ya da az katılma biçiminde ortaya koyacaktır.

Nitekim, bu tahmini doğrulayan araştırmalar bulunmaktadır. Meselâ, Lindenthal ve ark.(1970), psikolojik rahatsızlığı olan kişilerin toplu olarak yapılan ibadetlere katılma ihtimalinin daha düşük olduğunu belirtmektedir. Buna karşılık, bu durumdaki kişilerin özel olarak kendi başlarına ibadet ve dua etmeleri çok daha muhtemeldir. Söz konusu araştırmadan elde edilen veriler bu tahmini de desteklemektedir. Şöyle ki, psikolojik prob-

lemler arttıkça, toplu ibadetlere katılım düşmekte ve dua davranışında yükselme olmaktadır.

Yaygın bir kanaate göre, ister evrensel (doğum, ölüm gibi) isterse beklenmedik ya da kişiye has olsun, hayatta karşılaşılan kriz anları çoğunlukla dinin psikolojik destek sağlaması için imdada çağrıldığı ~~çağrıldığı~~ ve dine başvurulduğu dönemler olmaktadır. Kişi ancak bu yolla karşılaştığı belirsizlikten kurtulabileceğine inanmaktadır. Nitekim, Shaw (1970) yaptığı bir araştırmada, bir grup insanın hayatta karşılaşılan problem ve zorluklara karşı dini bir reaksiyon gösterdiğini görmüştür. Shaw'ın "Teolojik Model" diye isimlendirdiği bu reaksiyon biçiminde kişiler, insanın problemlerini "ilâhi sebeblilik" (divine causation) çerçevesinde görüp değerlendirme eğilimi göstermişlerdir.

Hayat süreci içersinde karşılaşılan krizlerin sebep olduğu depresyon ve kaygı gibi duygularla din yoluyla başetmede (coping) ilk adım genellikle dini aktivitenin artırılması olmaktadır. Dindar olan kimselerde bu durum, hali hazırdaki dini faaliyetlerin yoğunlaştırılması şeklinde kendisini gösterirken, dindar olmayan kimselerde, dini bağlılığın önemsenmeye başlaması biçiminde kendini ortaya koymaktadır. Bu değişmelerde dikkati çeken en önemli nokta, kişinin şahsî ihtiyaçlarına en uygun olan sahaya yönelme eğilimi göstermesidir. Yani, kişi, dini hayatın kendi ihtiyacına cevap verebilecek olan boyutuna (toplu ibadetlere katılma, dua, dini kitap okuma, inanmaya başlama gibi) yönelmektedir (Committe, 1968, s.671; Krş., Lindenthal vediğ., 1970; Sheehy, 1982)..

Örneğin, kişinin kendi inançları doğrultusundaki yayınları okuması, hoş duyguların uyanmasına sebep olmakta ve kişiyi mutlu etmektedir (Stoudenmire, 1971).

Freud (1939) ve Jung (1938) bu konuya ilişkin olarak dinî kavramlarla ilgili ve sembolik materyallerin insan ruhunun (psyche) temelinde yatan evrensel yükseltici güçleri destekledikleri ve yapıcı çözümler için fırsatlar sağladıkları yolunda fikir ileri sürmektedirler. Nitekim, Davidson (1972), dinin şahsî ve toplumsal fonksiyonlarını en çok hangi ortamlarda yerine getirebildiğine ve günümüzde bu fonksiyonlarını ne ölçüde gerçekleştirebildiğine bir açıklık getirmeye çalıştığı araştırmasında, elde ettiği bulgular, dinin şahsî etkilere sahip olma eğilimi gösterdiğini ve kişiye belirsizlik karşısında destek, hayâl kırıklığında teselli ve rahatlama sağladığını göstermiştir.

Brown'ın da (1966) belirttiği gibi, dinî inançlar, kişilerin tabii dünya ile başedebilmek, onu yorumlayabilmek ve açıklayabilmek için kullandıkları zihinsel kategorilerdir. Sahip olunan bu dinî inançlar aracılığı ile kişi, karşılaştığı belirsizlikleri aydınlatmaya ve çevresinde olup biten iyi ve kötü olaylara kendince bir anlam vermeye çalışmaktadır. Meselâ, bir çok insan dinlerini mutluluklarının en önde gelen bir kaynağı olarak gördüklerini ifade etmektedirler (Musaph, 1969). Wilson da (1967), mutlu olduklarını söyleyenlerin genellikle genç, sağlıklı iyi eğitim görmüş, yüksek gelirli, dışa dönük, iyimser, üzüntüden uzak, dindar, evli ve yüksek bir kendilik saygısına (self-esteem) sahip kimseler olduklarını tespit ettiğini belirtmektedir (Kırş., Sheehy, 1981, s.22).

kendilerini dindar olarak niteleyen bir grup üniversite öğrencisi üzerinde yaptıkları araştırmada, Mayo ve diğ., (1969), MMPI kullanarak ölçtükleri ruh sağlığı ile, ki bunu depresyonun olmayışı ile tanımlamışlardır, dindarlık arasında olumlu bir ilişkinin olduğunu rapor etmektedirler. Bir başka anlatımla dindar kişilerin depresyon ölçeğinden aldıkları puanlar çok düşük olmaktadır.

Stark (1971), toplu ibadetlere katılım ve yaygın inançlara sahip olma (orthodoxy) gibi göstergeler kullanarak ölçtüğü dindarlık ile kişilerin kendilerinin her hangi bir psikiyatrik rahatsızlıklarının olup olmadığını rapor ederek ifade ettikleri ruh sağlığı arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmasının sonuçları, hem ibadetlere katılım hem de yaygın inançların, düşük düzeylerdeki psikiyatrik rahatsızlıkla ilişkili olduğunu göstermiştir. Yani, dindar kimseler daha az psikiyatrik rahatsızlıklara yakalanmaktadırlar.

Bir grup üniversite öğrencisi üzerinde yapılan bir araştırmada, Graff ve Ladd (1971), dini bilgi, duygu, inanç ve uygulamayı ölçen dine bağlılık ölçeğinden alınan puanlarla, ruh sağlığının göstergelerinden biri olan kendini gerçekleştirme (self-actualization) arasındaki ilişkiye bakmışlar ve sonuçta dine bağlılık ile kendini gerçekleştirme arasında olumsuz bir ilişki bulmuşlardır; yani, dindarlık puanları yükseldikçe, kendini kabullenme ve spontane davranabilme gibi kişilik özelliklerinde düşme görülmüştür. Aynı zamanda, bağımlılık (dependency) da artmaktadır.

Oysa, bir başka araştırmada, Lindskoog ve Kirk (1975), dinî faaliyet, inanç yoğunluğu ve mistik tecrübelerin varlığı gibi ölçümler kullanarak tanımlanan dindarlık ile kendini-gerçekleştirme arasında her hangi bir ilişki bulamamıştır.

Yine, kendini-gerçekleştirme ile dine ilgi arasında olumsuz bir ilişki bulunduğunu rapor eden araştırmalardan birisi de Ventis ve ark., (1980) tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu araştırmaya göre, erkekler için olmak üzere, söz konusu iki değişken arasında olumsuz bir ilişki mevcuttur. Diğer taraftan ruh sağlığını kişilikteki bütünlük ve organizasyon , yani, çevrede bulunan insanlara yabancılaşma ve kendini onlardan uzak hissetme gibi duyguların bulunmayışı olarak tanımlayan Carr ve Hauser (1976), yürüttükleri bir araştırmada, dinî faaliyetler ile ruh sağlığı arasında her hangi bir ilişki bulamadıklarını belirtmektedirler.

Pargament ve ark., (1979), çokboyutlu din tanımlarında merkezi öneme sahip olduğu düşünölen dinî katılım (religious participation), ve dinî motivasyon (kişinin dinini yaşaması), gibi parametreler ile ferdin psikososyal açıdan etkili ve sağlıklı bir hayat sürmesi arasındaki bağlantıyı inceledikleri çalışmalarında , dindarlığın boyutları ile psikososyal yeterliliğin anlamlı bir biçimde birbiriyle bağlantılı oldukları yolunda bulgular elde etmişlerdir. Bu sonuçlar, dindarlığın insan hayatı için kuvvet ve güç kaynağı olduğu kadar aynı zamanda bazı ruh sağlığı kriterlerine göre olumsuz neticelere de sahip olabileceğine işaret etmektedir. Meselâ, dinî katılımı yüksek olan

kişiler, sosyal hayatlarından daha çok memnunluk duyabilmelerine karşılık, kendini kontrol ve yeterlilik (efficacy) bakımından olumsuz bir tablo çizmektedirler. Aynı zamanda, dindarlığın değişik iki boyutunun (katılım ve motivasyon) psikososyal yeterlilik ile aynı şekilde bağlantılı olması önemli sayılabilecek bulgulardan birisidir.

Dindarlığın farklı boyutlarının, uyumsuzluk ve kaygı ya da genel olarak ruh sağlığı ile değişik biçimlerde ve ölçülerde ilişkili olabileceği düşüncesi ile yola çıkan Maranell (1974), değişik örneklem grupları kullanarak, dindarlığın sekiz ayrı boyutu ile kaygı ve uyumsuzluk ölçekleri arasındaki korelasyonu araştırmıştır. Neticede, sekiz boyuttan sadece bazılarının patoloji ölçümleri ile sürekli olarak bağlantılı oldukları ortaya çıkmıştır. Bu bulgulara göre, ritüalizm ile bağımlılık ve kaygı arasında istatistikî anlamlılığa ulaşan bir bağlantı vardır. Sonuç olarak Maranell (1974), kullandığı dindarlık ve psikolojik uyum ölçeklerine dayanarak, dindarlığın muhtelif türdeki kişilik uyumsuzlukları ile anlamlı ölçüde ilişkili olduğunu ileri sürmektedir. Ancak, idealizm ile genel uyumsuzluk arasındaki -0.78 e varan korelasyona bakarak sadece bir ilkeye bağlanmanın yüksek kişilik uyumu ile bağlantılı olabileceğini ifade etmektedir.

Fehr ve Heintzeman (1977), farklı iki dindarlık ölçeği ile kaygı ve kendine-saygı (self-esteem) arasındaki ilişkinin anlamlılık düzeyine ulaşmadığını ifade etmektedirler. Ancak, dindarlık ile kendine saygı ölçeği arasındaki ilişkinin -0.15 olduğunu belirtmek gerekmektedir.

Martin ve Nichols (1962), 1950 lerde yapılan bir takım araştırma sonuçlarını özetledikleri makalelerinde, dindar açışından oldukça olumsuz bir tablo çizmektedirler. Bir diğer deyişle, dini inançları olan kimseler, stresli, bağımlı, katı, önyargalı ve savunucu olmak gibi kişilik özellikleri taşımaktadırlar.

Dindarlık-ruh sağılığı ilişkisine açıklık ve anlayış getirebilecek bazı araştırma sonuçları, özellikle son yıllarda sosyoloji alanında yaygınlık kazanarak çeşitli çalışmalara konu olan "Hayat Kalitesi" (quality of life, ya da refah düzeyi araştırmalarından gelmektedir.

Campbell ve ark. (1976), onsekiz ve üstü yaşlarındaki kimselerin oluşturduğu temsil gücüne sahip 2164 kişilik bir örneklem grubuna dayandırdıkları araştırmada dinin, psikolojik yeterlilik ve refah düzeyinin subjektif bir göstergesi durumunda olan mutluluk (overall well-being, arasında olumsuz bir ilişkinin olduğunu rapor etmektedirler.

Diğer taraftan Hadaway (1978), Campbell ve ark., (1976, tarafından elde edilen verileri, üzerinde bazı istatistikî düzeltmeler yaptıktan sonra, tekrar analize tabi tutmuş ve sonuçta dini bakış açısı ile mutluluk (well-being) arasında, az olmakla birlikte, olumlu bir ilişki bulmuştur. Yine bir başka araştırmada Hadaway ve Roof (1978), yukarıda sözü edilen veriler üzerinde yaptıkları kapsamlı bir analizde, "dini inancın önemi" ile "hayatın değeri" ya da "hayat doyumunu" arasında; arkadaş sayısı, medeni durum, yaş, eğitim, sağılık gibi değişkenlerden daha güçlü bir ilişki bulunduğunu ortaya koymuştur.

Hadaway'in (1978) rapor ettiği bir diğer bulgu, dinî inanç kuvvetlendikçe ortaya çıkan şahsî mutluluk duygularındaki yükselmeye işaret etmektedir.

Görüldüğü gibi, din ile ruh sağlığı arasındaki muhtemel ilişki gerek teorik gerekse empirik düzeylerde tartışmaya açık bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır, çünkü eldeki sonuçlar, kesin konuşmaya imkân tanıyacak kadar tutarlı değildir. Ancak şu noktayı hemen belirtmek gerekir ki, gözden geçirilen yetişkinlik gelişim psikolojisi ve din-ruh sağlığı ilişkisi hakkındaki tüm bu teorik ve empirik araştırmalar, Batı Kültüründe, özellikle Amerika Birleşik Devletlerinde yapılmış ve yapılmaktadır. Bu nedenle, söz konusu ilişki belirli bir teolojik çevrede yürütülen araştırma sonuçlarına dayandırıldığından, başka kültür ortamlarında, özellikle Türk Kültüründe geçerliliğinin ne olduğu bilinmemektedir.

Ebaugh ve diğ. (1984), din-ruh sağlığı ilişkisi konusunda hem din hem de uyum için değişik ölçekler kullanılarak yürütülen çok sayıda ki araştırmaya karşılık, farklı dinî/ideolojilerin söz konusu ilişkideki muhtemel etkilerini ele alan karşılaştırmalı çalışmaların hemen hemen hiç bulunmadığını söylemektedirler. Bu konuda literatürde göze çarpan bir boşluk vardır. Bu nedenle dinî hayat ile ruh sağlığı (psiko-sosyal uyum) arasında bir bağlantı olup olmadığı, varsa hangi yönde olduğu, konusu halen cevap bekleyen bir soru olarak karşımızda durmaktadır.

I.7. Araştırmanın Amacı, Hipotezleri ve Soruları

Bu çalışma, dinî hayat ile ruh sağlığı arasındaki bağlantıya ilişkin birbirleriyle çelişen görüşler, tutarsız empirik veriler ve bu alandaki karşılaştırmalı araştırmaların yeteri kadar yapılmamış olmasından kaynaklanmıştır. Çalışmanın temel amacı, dinî hayatın değişik boyutları ile ruh sağlığının ya da psikososyal uyumun değişik göstergeleri arasında ne tür bir bağlantının olduğunu ve bu ilişkinin gelişim dönemlerine bağlı olarak nasıl bir değişme gösterdiğini incelemektir.

İlgili bölümlerde gözden geçirilen araştırmalardan da görüldüğü gibi, söz konusu ilişkiyi ele alan araştırmaların hemen hemen tümü korelasyonel olup, sebep-sonuç biçimindeki tahminlere ve yorumlara imkân vermemektedir. Sonuç olarak, elde edilen veriler, dinin ruh sağlığına mı, yoksa psikolojik rahatsızlığa mı yol açtığı konusundaki soruya ancak kısmî bir cevap verebilme imkânı tanımaktadır. Bu noktayı göz önünde bulundurarak biz de bu çalışmamızda, karşılaştırma yapabilmek amacıyla, korelasyonel deseni kullandık.

Çalışmamızda, dinî hayat ve ruh sağlığı ölçeklerinden elde edilen ölçümler arasında ortaya çıkacak her hangi bir olumlu korelasyon, dinin ruh sağlığının bir sebebi olmadığına işaret ederken, aksi yöndeki korelasyonlar ise dinî hayatın ruh sağlığının bir sebebi olduğu anlamına gelecektir. Aşağıda değişik yaş gruplarında test etmeyi amaçladığımız hipotezler verilmiştir.

- 1- Dinî hayatın yaygın inançlar boyutu ile psiko-sosyal uyum göstergeleri arasında olumsuz bir korelasyon vardır.
- 2- Dinî hayatın partikülarizm boyutu ile psiko-sosyal uyum göstergeleri arasında olumsuz bir korelasyon vardır.
- 3- Dinî hayatın ahlâkîlik boyutu ile psikososyal uyum arasında olumsuz bir korelasyon vardır.
- 4- Dinî hayatın ibadetlere katılım (uygulama) boyutu ile psiko-sosyal uyum göstergeleri arasında olumsuz bir ilişki vardır.
- 5- Dua ile psiko-sosyal uyum göstergeleri arasında olumsuz bir ilişki vardır.
- 6- Dinî hayatın duygu boyutu ile psikososyal uyum göstergeleri arasında olumsuz bir korelasyon vardır.
- 7- Dinî hayatın bilgi boyutu ile psikososyal uyum göstergeleri arasında olumsuz bir korelasyon vardır.

Bu hipotezlerin test edilmesine ek olarak çalışmamızda, şu soruların da cevaplanması amaçlanmıştır:

- 1- Dinî hayatın boyutları yaşa bağlı olarak nasıl bir değişme göstermektedir?
- 2- Psiko-sosyal uyumları yüksek ve düşük düzeyde bulunan gruplar arasında dinî hayatın değişik boyutları açısından farklılıklar var mıdır?

3- Dinî hayatın boyutları ile psiko-sosyal uyum arasındaki korelasyonlarda yaşa bağlı olarak ne gibi farklılıklar gözlenmektedir?

Çalışmamız söz konusu ilişkiyi gelişimsel açıdan ele almayı amaçladığından, araştırmaya dahil edilecek kişilerin seçimi ve değişik yaş gruplarına ayrılmaları ile ilgili kararlarda daha önce ilgili bölümlerde geniş bir biçimde ele alınan "yetişkinlik psikososyal gelişim teorisi" (Levinson ve diğ., 1974, 1978) göz önünde bulundurulmuştur. Buna göre, araştırmamızda onyedili-22 yaş grubu ilk Yetişkinliğe Geçiş, 23-28 yaş grubu, Yetişkinler Dünyasına Giriş, 29-33 yaş grubu, Otuz-yas Dönümü, 34-40 yaş grubu ise Durulma Dönemi olarak araştırma kapsamı içine alınmıştır.

1.8. Temel Sayıtlılar

1- Değişik yaş grupları, psikososyal gelişim bakımından farklılıklar göstermektedirler.

2- Dinî hayatın değişik boyutlarını ölçmek için geliştirilen "Dinî Hayat Ölçeği" ölçme aracı olarak geçerlidir.

3- İngilizce'den dilimize adapte edilen "Durumluk -Sürekli Kaygı Envanteri" yetişkinlerin kaygı düzeylerini ölçme aracı olarak geçerlidir.

4- Türkçe'ye adapte edilen "Beck Depresyon Ölçeği" yetişkinlerin depresyon seviyelerini ölçme aracı olarak geçerlidir.

- 5- "University of California at Los Angeles (UCLA) Loneliness Scale" den "Türkçe'ye adapte edilen "İalnızlık Ölçeği" yetişkinlerin sosyal uyumlarını ölçme aracı olarak geçerlidir.
- 6- Cevaplayıcılar, gerek dini hayat ölçeğinde gerekse diğer psikososyal uyum ölçeklerinde bulunan maddeleri gerçeği yansıtacak biçimde içten ve samimi olarak cevaplandırmışlardır.

1.9. Araştırmanın Sınırları

Dini hayatın değişik boyutları ile psikososyal uyum göstergeleri arasındaki ilişkileri ortaya koymayı amaçlayan bu araştırmamızın belirgin ~~belirli~~ sınırlılıklarını belirtmek yerinde olacaktır. Bu sınırlılıkların şüphesiz en önemlisi, araştırmaya katılan cevaplayıcıların, benzer eğitimi almış ya da almakta olan aynı sosyo-ekonomik düzeyde belirli yaşlararasındaki (20-40) kişilerden seçilmiş olmasıdır.

Her araştırma bir ölçüye kadar kullandığı örnekleme ile sınırlı olduğundan, elde edilen bulguları sadece benzer gruplara genellemek mümkündür. Çalışmamızda da bu durum kaçınılmaz olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak, bu araştırmada sonuçları daha geniş bir popülasyona genellemek amaçlanmadığından, bu temel sınırlılık bir kısıtlama olarak görülmemektedir. Şöyle ki, mevcut belirli imkânlar içinde söz konusu faktörlerin karşılıklı etkileşiminde ortaya çıkan iç-dinamik araştırmanın temel amacı olduğundan, eldeki verilere dayanarak benzer gruplara genelleme yapılıp yapılmayacağı konusu önem bakımından ikinci derecede

kalmaktadır.

Araştırmamızın bir diğer sınırlılığıⁿ¹ da cevaplayıcıların dinî hayatlarının çeşitli boyutları ile ilgili ölçümlerin yapılmasında , daha önce kullanılmamış maddelerden oluşan formların uygulanması teşkil etmektedir. Bu durumun bir dereceye kadar sınırlayıcı etkileri olabileceği düşünülebilir. Aynı durum, psikososyal uyum ölçekleri için de geçerlidir. Şöyle ki, geçerlilik ve güvenilirlikleri büyük ölçüde araştırılmamış olan bu testlerin Türk Kültüründe uygulanması bir ölçüde sınırlayıcı olabilir. Ancak bu ve benzeri uygulamalar bu testlerin geçerlilik ve güvenilirliklerinin test edilmesi imkânını da sağlamaktadır.

Bir başka sınırlılık ise, bu araştırmanın uzunlamasına (Longitudinal) değil de kesitsel (crosssectional) olmasıdır. Daha açık bir anlatımla, aynı kişiler zaman içerisinde gözlenmeyip, farklı yaşlardan gelen kişiler arasında karşılaştırmalar yaparak sonuçlar çıkarılmaya çalışılmıştır.

İkinci bölümde, yukarıdaki hipotezleri test etmek ve sorulan soruları cevaplamak için yapılan araştırma ve sonuçları verilmiş, üçüncü bölümde de elde edilen bulguların tartışmaları yapılmıştır.

BÖLÜM II. ARAŞTIRMA

Giriş bölümünün sonunda, test edilmesi amaçlanan hipotezlerle, dinî hayatın değişik boyutlarında yaşa ve psiko-sosyal uyuma bağlı olarak gözlenen değişmelere ilişkin sorular verilmiştir. Bu bölümde de bu amaçları gerçekleştirmek için yapılan araştırmanın metot ve bulguları verilecektir.

II. 1. Metot.

II. 1. 1. Sujeler.

Araştırmaya katılan cevaplayıcıların seçiminde gerek teorik gerekse pratik açıdan çeşitli faktörler rol oynamıştır. Her şeyden önce, çalışmamız psiko-sosyal gelişimin 20-40 yaşlar arasında tekabül eden ilk-yetişkinlik dönemi ile sınırlandırılmış olduğundan, araştırmaya sadece bu yaşlar arasında olan kişilerin dahil edilmeleri gerekiyordu.

Diğer taraftan çalışmamızın açıklık getirmeyi amaçladığı din-ruh sağlığı ilişkisinde son derece önemli etkiye sahip olduğu kabul edilen sosyo-ekonomik düzey (SED), cinsiyet, eğitim düzeyi ve türü gibi değişkenleri (Bkz., Argyle ve Beit-Hallahmi, 1975) kontrol etmek gerekmiştir. Bu nedenle, SED, cinsiyet ve eğitim düzeyi/türü değişkenlerini kontrol edebilmek amacıyla araştırmaya çoğunlukla kendilerinin ve ailelerinin sosyo-ekonomik durumunu "orta-halli" olarak tanımlayan aynı türde eğitim gören ya da görmüş olan cevaplayıcılar katılmıştır. Burada, kişilerin sosyo-ekonomik düzeylerinin tespiti ile ilgili olarak bir

açıklama yapmak gerekli görülmektedir. Şöyle ki, bu tespitte kişilerin gerçekten ifade ettikleri sosyo-ekonomik düzeyde bulunup bulunmadıkları hesaba katılmamıştır, çünkü kişinin bu konudaki algısı daha önemlidir.

Araştırmaya sadece erkekler katılmıştır. Bunun sebebi ise şudur: İlgili bölümlerden de görüleceği üzere, ilk yetişkinlik dönemine ilişkin olarak geliştirilen psiko-sosyal gelişim kuramları genellikle erkeklerin hayat hikâyelerine dayandırılmaktadır. Bu nedenle, ilk-yetişkinlik döneminde dinî hayatın çeşitli boyutlarında ve din-ruh sağlığı ilişkisinde gözlenebilecek değişimleri bu kuramlar ışığında yorumlayabilmek için yalnız erkeklerin seçimi uygun görülmüştür. Bu durumun karşılaştırma yapmaya imkân sağlayabileceği varsayılmıştır. Neticede, işlem bölümünde anlatılan şekilde İlâhiyat Fakültesi'nin 3., 4. sınıflarında okuyan ve aynı okuldan daha önceki yıllarda mezun olanlar arasından toplam 120 kişi tesâdüfi yolla seçilerek araştırmaya katılmıştır. Araştırmaya katılan örneklemin yaş gruplarına dağılımı ve demografik özellikleri Tablo 2.1'de verilmiştir.

Tablodan da görüleceği gibi, örneklemin çoğunluğu (83 kişi), orta halli olduğunu söylemiştir. Yine çoğunluğu köyde doğduğunu ifade ederken (83 kişi), en uzun yaşanan yer olarak büyük şehir diyenler en büyük grubu oluşturmuştur (53 kişi).

Yaş gruplarındaki cevaplayıcıların yaş ortalamaları ile alt ve üst yaş sınırları Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2.1. ARAŞTIRMA ÖRNEKLEMİNİN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ

YAŞ GRUPLARI	Sosyo-ekonomik düzey (SEM)					Doğum Yeri					En uzun Yaşanan Yer						
	1	2	3	4	5	K	BK	KK	BŞ	KŞ	Ö	K	BK	KK	BŞ	KŞ	Ö
17-22 (n=24)	1	-	17	6	-	16	1	3	1	3	7	5	1	4	7		
23-28 (n=50)	-	1	29	14	6	34	4	6	1	3	2	11	5	5	20	6	3
29-33 (n=10)	-	1	9	-	-	6	-	-	2	2	-	-	1	-	7	2	
34-40 (n=36)	-	2	28	6	-	27	3	2	3	-	1	2	4	-	22	8	
GENEL (N=120)	1	4	83	26	6	83	8	11	7	8	3	20	15	6	53	23	3

SEM: 1=Zengin, 2=Orta hallinin üstü, 3=Orta halli, 4=Orta hallinin altı, 5= Fakir.

Doğum Yeri ve En uzun yaşanan yer:

K=Kör, BK=Büyük Kasaba, KK=Küçük Kasaba, BŞ=Büyük Şehir, KŞ=Küçük Şehir.

Tablo 2.2. Yaş Gruplarındaki Cevaplayıcıların Yaş Ortalamaları ile Alt ve Üst Yaş Sınırları.

YAŞ GRUBU	Yaş Ortalaması ve Standart Kayma		Alt ve Üst Yaş Sınırı
	x	s.k.	
17-22 (n=24)	21.50	0.66	20-22
23-28 (n=50)	24,12	1.32	23-27
29-33 (n=10)	31.70	1.42	29-33
34-40 (n=36)	37.38	2.26	34-45 ^(x)
GENEL (N=120)	28.20	6.71	20-45

x) İki cevaplayıcı bu gruba dahil edilmişlerdir.

II. 1. 2. Veri Toplama Araçları

Verilerin toplanmasında, bir Dinî Hayat Envanteri ve psiko-sosyal uyumun ölçülmesi ile ilgili olarak da "Beck Depresyon Ölçeği", "Durumluk-Sürekli Kaygı Envanteri" ve "UCLA Yalnızlık Ölçeği" tek bir anket haline getirilerek kullanılmıştır.

Dinî Hayat Envanterinin Hazırlanması

Dinî hayat envanterinin hazırlanmasında, Glock ve Stark'ın (1965/1973) teorik ve empirik çalışmalarından ve aynı zamanda Fırat'ın (1977) daha önceki yıllarda uyguladığı veri toplama aracından yararlanılmıştır.

Glock ve Stark'ın(1965/1973) teklif ettiği dinî hayatın beş boyutundan ilk dördünün envanter için daha uygun olacağına karar verdikten sonra dinin inanç, uygulama, duygu ve bilgi boyutlarından her biri için, bu konuda daha önce yapılmış olan ölçekler de örnek alınarak, Türk Kültürüne uygun maddeler yazılmıştır.

Maddelerin yazılma aşamasında iken, dinî konularda uzman olan kişilerle tartışarak tespit edilen maddeler, uygun ya da anlaşılır olup olmadıklarını test etmek amacıyla bir gruba uygulanmıştır. Sonuç olarak iki ifadenin şıkları hakkında, mevcut şıkların durumlarını yansıtmadığı gerekçesi ile, itirazlar gelmiştir. Bunun dışında envantere anlaşılması ve cevaplaması güç ve bu yüzden değişmeleri gereken maddelerin bulunmadığı görülmüştür. Ek 1'de bir örneği verilen dinî hayat envanterinin

puana dönüştürülmesinde Glock ve Stark'ın (1973) uyguladığı puanlama sistemi örnek alınmıştır. Bu puanlama cetveli envanter ile birlikte Ek 1'de verilmiştir.

Durumluk-Sürekli Kaygı Envanteri

Veri toplama aracı olarak kullanılan araçlardan ikisi, Durumluk Kaygı ve Sürekli Kaygı ölçekleridir. Öner (1977) tarafından Türk toplumuna uyarlaması yapılan bu ölçekler, araştırmamızda psikolojik uyumun düzeyini tespit için kullanılmışlardır.

Nitekim, Baker ve Gorsuch (1982) da kaygının, uyumsuzluğun (maladjustment) geçerli bir ölçüsü olabileceğini ifade etmektedirler.

Öner ve Lecompte'un (1983) birlikte hazırladıkları Durumluk-Sürekli Kaygı Envanteri El Kitabı'ndaki tanımlara göre "durumluk kaygı, bireyin içinde bulunduğu stresli (baskılı) durumdan dolayı hissettiği subjektif korkudur. Fizyolojik olarak da otonom sinir sisteminde meydana gelen bir uyarılma sonucu terleme, sararma, kızarma ve titreme gibi fiziksel değişimler bireyin gerilim ve huzursuzluk duygularının göstergeleridir. Stresin yoğun olduğu zamanlar durumluk kaygı seviyesinde yükselme, stres ortadan kalkınca düşme olur" (s.1).

Sürekli kaygı ise "bireyin kaygı yaşantısına olan yatkınlığıdır. Bu tür kaygı seviyesi^{ne} kişinin içinde bulunduğu durumları genellikle stresli olarak algılama ya da stres olarak yorumlama eğilimi de denilebilir. Objektif kriterlere göre nötr olan durumların birey tarafından tehlikeli ve özünü tehdit edici (küçültücü) olarak algılanması sonucu oluşan hoşnutsuzluk ve

mutsuzluk duygusudur" (s.2).

Her iki ölçekten alınan puanlar teorik olarak 20 ilâ 80 arasında değişme gösterir. Buna göre, büyük puan yüksek kaygı düzeyine, küçük puan ise, düşük kaygı seviyesine işaret etmektedir. Bu ölçeklerin birer örneği Ek 2. ve Ek 3. de verilmiştir.

Yirmi maddeden oluşan Durumluk Kaygı Ölçeğinde, kişiden kendisini belirli bir anda ve belirli şartlarda nasıl hissettiğini belirtmesi istenir. Sürekli Kaygı Ölçeği ise bireyin kendisini genellikle nasıl hissettiğini işaretlemesini gerektirmektedir.

Durumluk-Sürekli Kaygı Ölçekleri, kendini değerlendirme (self-report) yöntemi ve kâğıt kalem tekniği ile cevaplandırılabilirdiğinden, ferdi ya da gruplar halinde uygulanabilmektedir.

UCLA Yalnızlık Ölçeği

Araştırmanın bir diğer veri toplama aracı olan UCLA Yalnızlık Ölçeğidir (Russel, 1980).

Yalnızlıkla ilgili araştırmalarda sıklıkla kullanılan bu araç, ölçek üzerinde değerlendirilen 20 maddeden meydana gelmektedir. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 20, en yüksek puan ise 80 dir. Yüksek puan, yalnızlık hissetmenin bir göstergesi olarak kabul edilmektedir.

Bu araştırmada yalnızlık ölçeği kişilerin sosyal ilişkilerinden ne ölçüde memnun olduklarını dolayısıyla sosyal uyumla-

rının ne düzeyde bulunduğunu anlamak amacıyla kullanılmıştır. Ölçekten alınan yüksek puan sosyal uyumsuzluğun bir işareti olarak kabul edilmiştir.

Beck Depresyon Ölçeği

Araştırmamızda psikolojik uyumun ölçülmesinde kullanılan bir diğer araç da "Beck Depresyon Ölçeği"dir. Bu ölçek ile Sürekli kaygı arasındaki korelasyon .85 dir. Bu nedenle bu araştırmada kullanılabileceğine karar verilmiştir.

Neşesizlik, keder, karamsarlık, korku ve can sıkıntısı gibi duyguların düzeyini tespit etmek için geliştirilen "Beck Depresyon Ölçeği" (Beck, 1967), Teğin (1980) tarafından Türkçe'ye adapte edilerek bir araştırmada kullanılmıştır. Bu ölçekten alınabilecek puanlar teorik olarak 0 ilâ 63 arasında değişme göstermektedir. Buna göre, büyük puan, yüksek depresyonu, küçük puan ise düşük depresyona işaret etmektedir.

II. 1.3. İşlem.

Verilerin toplanmasında iki yol izlenmiştir. Birincisinde anket gruplara uygulanmış; diğerinde ise anket posta ile cevaplayıcılara gönderilmiştir.

Dini Hayat Envanteri ile psiko-sosyal uyum ölçekleri sıra etkisini kontrol amacıyla değişik düzenlemelerle zimbalanmış ve anket formu fakülte öğrencilerine gruplar halinde ders saatleri içersinde uygulanmıştır. Öğrencilerden cevaplama geçmeden

Önce anketle ilgili bilgiler veren açıklama sayfasını okumaları istenmiştir. Aynı zamanda, öğrencilere kimliklerinin belli olmaması için her hangi bir yere adlarını yazmamaları, çünkü tek tek kişilerle ilgilenilmediği sözle ifade edilmiştir. Kendilerinden soruları içtenlikle , samimi olarak doğru bir biçimde cevaplamaları önemle istenmiştir. Kanaatimizce bu tür tedbirlerin alınması sosyal beğenilme (social desirability) değişkeninin muhtemel etkisini mümkün olduğu kadar azaltmış, anketin güvenilirliğini artırmıştır.

Anlaşılmayan bir durumun bulunmadığı görüldükten sonra öğrencilere anket sorularını cevaplamaya başlayabilecekleri söylenmiştir. Anket sorularının tamamının cevaplandırılması işi ortalama 40-45 dakika kadar sürmüştür. Bu arada en çok zamanı, psiko-sosyal uyum ölçeklerinin aldığı gözlenmiştir.

Posta ile gönderilen anket için şu yol izlenmiştir. Cevaplayıcıların adreslerinin tespitinde daha önce mezunlarla ilgili olarak yapılan bir çalışmada düzenlenen adres ~~xxxx~~ kartlarından yararlanılmıştır. Mevcut adres kartları içinden araştırmamızda söz konusu olan yaş gruplarına girebilecek olanlar, mezuniyet yıllarına bakılarak tesâdüfi yolla seçilmişlerdir.

İkinci aşamada, tespit edilen bu adresler büyük zarflara yazılmış, aynı zamanda her zarfın içine gruplara uygulanan anket ile birlikte üzerinde pul ve dönüş adresi bulunan boş birer zarf konulmuştur. Bununla, cevaplama ve geri gönderme sayısının yükseltilmesi amaçlanmıştır.

Bu yolla gönderilen yüz adet anket zarfından 53 adeti (% 53)

geri gelmiş, ancak daha sonraki kontrollarda iki kişinin, adreslerinde bulunamadıklarından, zarfları^{nlr} isadeli olarak geri gönderildiği görülmüştür. Doldurularak geri gönderilen anketlerden ikisinin, yaşı küçük kişiler tarafından cevaplandırıldıkları tespit edilmiş ve bu anketler analize sokulmamıştır. Üç anketin de eksik doldurulduğu ortaya çıkmıştır. Bu durumda 46 adet posta-anket araştırmaya dahil edilmiş olmaktadır. Ayrıca anketleri gönüllü olarak dolduran Kurum görevlilerinden dördünün de anketleri araştırmaya katılmış, böylece sayı 50 ye çıkarılmıştır. Öğrenci gruplarına uygulanan 188 adet anket formu arasından da sadece erkek cevaplayıcılar olmak üzere 70 tanesi yaşları dikkate alınarak tesâdüfî yolla seçilmiştir. Neticede, araştırmaya yukarıda sözü edilen şekilde seçilmiş bulunan 120 kişi katılmıştır.

Ayrıca psiko-sosyal uyum açısından farklılık göstermenin dinî hayat boyutlarındaki değişmelerle her hangi bir bağlantısının bulunup bulunmadığını anlamak amacı ile toplam psiko-sosyal uyum puanları küçükten büyüğe doğru sıralanmış ve her iki uçtan da 25 er kişi seçilmiştir. Küçük puanlar "yüksek" psiko-sosyal uyumu, büyük puanlar ise "düşük" psiko-sosyal uyumu göstermektedir.

II. 2. Bulgular.

Verilerin Analizinde Yararlanılan İstatistikî İşlemler.

Araştırmada kullanılan Dinî Hayat Envanteri ve diğer psiko-sosyal uyum ölçekleri, yapılarına uygun biçimde sayısal değerlere dönüştürülmüştür.

Dini Hayat Envanterinde, her bir boyutu ölçmek için oluşturulan alt ölçekler, envanter ile birlikte verilen (Ek 1) puanlama cetvelinde gösterildiği gibi puanlanmıştır. Buna göre, inanç boyutunda; yaygın inançlar boyutu için puan ranjı 0-5, partikülarizm için 0-6, ahlâkîlik boyutu için 0-4, İbadet boyutunda; ibadetlere katılma indeksinde, namaz ve oruç için 0-4, dua ve nafîle ibadetler için 0-8, Dinî duygu boyutunda 0-8, Bilgi boyutu için ise 0-10 değişme göstermektedir.

Ayrıca, her boyut için hesaplanan puanlar toplanarak herkes için tek tek toplam dini hayat puanı elde edilmiştir.

Durumluk-Sürekli Kaygı Envanterinin puanlanmasında ise Öner ve LeCompte'un (1983) önerdiği yol takip edilmiştir.

Yalnızlık ölçeğine gelince, bu ölçekte bazı ifadeler yanlışlıktan kaynaklanabilecek bazı hataları önlemek amacıyla ters yazılmıştır. Puanlama sırasında bu maddelerden alınan puanlar tersine çevrilerek hesaplanmış ve sonuçta 0-80 arasında değişme gösteren değerler elde edilmiştir.

Beck Depresyon Ölçeğinde ise her madde söz konusu semptomun şiddet düzeylerini gösteren ifadelerden oluşmaktadır. Her ifadeye 0 (nötr) dan 3 e (maksimum) kadar değişen değerler, semptom şiddetinin derecesine işaret etmek üzere, verilmektedir.

Sonuçta, işaretlenen her ifadenin yanındaki değerler toplanarak ölçekten alınan depresyon puanı hesaplanmıştır.

Böylece anket alan her kişi için dinî hayatın boyutlarına ilişkin olarak birer puan tespit edilmiş oldu. Daha sonra dinî hayat envanterinden alınan puanlar psiko-sosyal uyum puanları ile korele edilmiştir. Bu işlemde Pearson Product Moment formülü kullanılmıştır. Ayrıca, yaş grupları arasında ortaya çıkan farklılıkların manidar olup olmadığını test etmek için t-testi uygulanmıştır.

Önce, test edilen hipotezlerle ilgili bulgular verilecek, bunları yaş gruplarında dinî hayatın boyutlarına ilişkin sonuçlar, yaş gruplarında psiko-sosyal uyuma ilişkin bulgular ve son olarak da değişik yaş gruplarında dinî hayat ve psiko-sosyal uyum arasındaki bağlantıya ilişkin sonuçlar izleyecektir.

II. 2.1. Hipotezlerle İlgili Bulgular:

Araştırmanın hipotezlerle ilgili bulguları her yaş grubu için ayrı ayrı verilmiştir.

Onyeddi-22 yaş grubunda hipotezlerle ilgili bulgular:

Araştırmamızın ilk hipotezinde dinî hayatın yaygın inançlar boyutu ile psiko-sosyal uyum göstergeleri arasında olumsuz bir

korelasyon olduğu öngörölmüştü. Tablo 2.3'den de görölebileceği gibi, elde edilen veriler beklenen yönde ilişkilere işaret etmekle beraber bu korelasyonlar anlamlılık düzeyine ulaşmamıştır. Birinci hipotezde öne sürölen ilişki, yaygın inançlar ile: durumluk kaygı ve yalnızlık arasındaki olumsuz korelasyonlarla desteklenmiştir. Başka bir deyişle, yaygın inançlarda meydana gelen yükselmeye karşılık durumluk kaygı ve yalnızlık puanlarında düşme gözlenmektedir.

Tablo 2.3. Onyedii-22 Yaş Grubunda Dinî Hayat ve Psiko-sosyal Uyum Arasındaki Korelasyonlar.
(N=24)

Dinî Hayatın Boyutları	Psiko-sosyal Uyum			
	Depresyon	Durumluk Kaygı	Sürekli Kaygı	Yalnızlık
Yaygın İnançlar	-.05	-.11	.00	-.33
Partikülarizm(x)	-.09	.02	-.07	.17
Ahlâkîlik(xx)	.06	.16	.21	.32
İbadetlere Katılım	.06	.14	.07	.05
Dua (Devotionalism)	-.10	-.38 ^x	-.15	-.29
Dinî Duygu	-.12	-.11	-.18	-.16
Din Bilgisi	.09	.04	.06	-.24
TDHP ^(xxx)	-.11	-.26	-.11	-.09

x $p < .10$ Düzeyinde anlamlı

(x) Kendi inancının tek doğru inanç olduğuna inanmak.

(xx) Başka insanları gözetmek.

(xxx) Toplam Dinî Hayat Puanı

İkinci hipotezimiz, dinî hayat boyutlarından partikülarizm ile psikososyal uyum göstergeleri arasında olumsuz bir ilişki olacağına ilişkindi. Başka bir deyişle, dinî hayatın söz konusu boyutunda yükselme oldukça, uyum göstergelerinde düşme olacaktır. Tablo 2.3'de de görüldüğü üzere, veriler bu beklentiyi desteklememiştir. Diğer taraftan yalnızlık ile partikülarizm arasında beklentinin aksine olumlu bir ilişki olduğu görülmüştür. Başka bir anlatımla, partikülarizm yükseldikçe yalnızlık duygusu da yükselmektedir.

Araştırmamızın üçüncü hipotezinde öngörülen ilişki, ahlâkîlik ile psikososyal uyum göstergeleri arasındaki olumsuz ilişki idi. Veriler, (Tablo 2.3'den de görülebileceği gibi) sözkonusu boyutun psikososyal uyum göstergelerinden hiçbirisi ile beklenen yönde bağlantısı olmadığını ortaya koymuştur. Böylece, üçüncü hipotezimizde destek görmemiştir.

İbadetlere katılım ile psiko-sosyal uyum göstergeleri arasında olumsuz bir ilişki öngören dördüncü hipotezimiz, eldeki veriler tarafından desteklenmemiştir. Şöyle ki, söz konusu dinî hayat boyutunun depresyon, durumluk kaygı, sürekli kaygı ve yalnızlık ile ilişkisi olumludur. Bu korelasyonların en yükseği durumluk kaygı ile ibadetlere katılım arasında görülmüştür.

Dua ile psiko-sosyal uyum göstergeleri arasında olumsuz bir korelasyon olduğunu öne süren beşinci hipotezimizi veriler kısmen desteklemektedir. Şöyle ki, dua ile durumluk kaygı arasında görülen olumsuz ilişki anlamlıdır ($r = -.38$, $p < .10$).

Duanın olumsuz yönde bağlantılı olduğu bir diğer uyum göstergesi

ise yalnızlıktır. Diğer bir deyişle, dua arttıkça yalnızlık hissi azalmaktadır. Aynı şekilde sürekli kaygıda da bir düşme görülecektir.

Dinî duygu ile psikososyal uyum göstergeleri arasında olumsuz bir ilişki öngören altıncı hipotezimiz anlamlılık düzeyinde destek görmemiştir. Ancak veriler, beklenen yöndeki ilişkilere işaret etmektedir.

Veriler, din bilgisi ile psikososyal uyum göstergeleri arasında olumsuz bir korelasyon tahmininde bulunan hipotezimizi de desteklememiştir. Sadece, yalnızlık ile din bilgisi boyutu arasındaki ilişki, anlamlı olmamakla beraber, tahmin edilen yönde olmuştur.

Bundan böyle, korelasyonların ne anlama geldikleri, daha sonraki bir bölümde ele alınacağından, burada söz konusu edilmeyecek, ancak, eldeki verilerin hipotezlerde öngörülen ilişkiler yönünde olup olmadıklarının belirtilmesi ile yetinilecektir.

Yirmiüç-28 Yaş Grubunda Hipotezlerle İlgili Bulgular.

Tablo 2.4'de de görülebileceği gibi, yaygın inançlar ile psikososyal uyum göstergeleri arasında olumsuz bir korelasyon öngören birinci hipotezimiz eldeki verilerle desteklenmemiştir. Bu yaş grubunda dinî hayatın yaygın inançlar boyutu ile psiko-sosyal uyum arasında bağlantı bulunamamıştır.

Araştırmamızın ikinci hipotezi, partikülarizm ile psikososyal uyum arasında olumsuz bir korelasyon tahmininde bulunmuştu.

Veriler, bu hipotezimizi desteklememiştir. Ancak durumluk kaygı ile partikülarizm arasında beklenen yönde bir ilişkinin olduğu görülmektedir ($r = -.19$). Söz konusu dinî hayat boyutu ile psikososyal uyum göstergelerinden sürekli kaygı arasında hipotezimizin tahmininin aksine olumlu bir ilişki olduğu görülmektedir ($r = .27, p < .10$).

Tablo 2.4. Yirmiüç-28 Yaş Grubunda Dinî Hayat ve Psiko-sosyal Uyum Arasındaki Korelasyonlar.
(N = 50)

Dinî Hayatın Boyutları	Psiko-sosyal Uyum			
	Depresyon	Durumluk Kaygı	Sürekli Kaygı	Yalnız.
Yaygın İnançlar	-.06	.00	-.02	.01
Partikülarizm	.04	-.19	.27 ^{xx}	-.08
Ahlâkîlik	-.09	-.05	-.15	-.03
İbadetlere katılım	-.41 ^x	-.10	.08	.00
Dua	-.13	-.04	.06	-.02
Dinî Duygu	-.21	-.15	.13	-.12
Din Bilgisi	.00	.04	.10	-.07
TDHP	-.16	-.13	.11	-.09

x $p < .01$, xx $p < .10$

Ahlâkîlik ile psikososyal uyum göstergeleri arasındaki ilişkinin olumsuz olacağını öngören hipotezimiz de destek görmemiştir. Ancak, sürekli kaygı ile bu değişken arasında ortaya çıkan olumsuz ilişki diğer psikososyal uyum göstergeleri ile olan ilişkilerinden daha yüksektir.

Bu yaş grubundaki ilginç bulgulardan birisi, ibadetlere katılım boyutu ile depresyon arasındaki olumsuz korelasyondur ($r = -.41$, $p .01$). Bu boyutun diğer psikososyal uyum göstergeleri ile olan ilişkileri veriler tarafından desteklenmemiştir.

Dua ile psikososyal uyum göstergeleri arasında olumsuz bir korelasyon olacağını tahmin eden beşinci hipotezimiz, korelasyon katsayılarının anlamlılık düzeyine ulaşmaması nedeniyle veriler tarafından destek görmemiştir. Sadece dua ile depresyon arasında öngörülen yönde bir ilişki eğilimi gözlenmiştir.

Araştırmamızın altıncı hipotezi, dinî duygu ile psikososyal uyum değişkenleri arasındaki olumsuz bağlantı ile ilgiliydi. Veriler, bu hipotezimizi de desteklememiştir. Ancak, dinî duygu ile: depresyon, durumluk kaygı ve yalnızlık arasında beklenen yönde, yani olumsuz, bir bağlantının olduğu görülmektedir.

Bu yaş grubunda din bilgisi ile psikososyal uyum göstergeleri arasında olumsuz bir bağlantının olacağını öne süren yedinci hipotez de doğrulanmamıştır. Dinî hayatın bilgi boyutu ile psikososyal uyum arasında bir ilişkinin olmadığı söylenebilir.

Yirmidokuz-33 yaş grubunda hipotezlerle ilgili bulgular.

Yaygın inançlar ile psikososyal uyum değişkenleri arasında olumsuz bir korelasyon öngören birinci hipotezimiz eldeki veriler tarafından desteklenmemiştir. Böylece, dinî hayatın bu boyutu ile psikososyal uyum göstergeleri arasında her hangi bir ilişkinin olmadığı ortaya çıkmıştır (Tablo 2.5'de görülmektedir.).

Tablo 2.5. Yirmidokuz-33 Yaş Grubunda Dinî Hayat ve Psiko-sosyal Uyum Arasındaki Korelasyonlar.

(N =10)

Dinî Hayatın Boyutları	Psiko-sosyal Uyum			
	Depresyon	Durumluk Kaygı	Sürekli Kaygı	Yalnızlık
Yaygın İnançlar	.00	.00	.00	.00
Partikülarizm	-.08	-.11	.04	.46
Ahlâkîlik	.32	.08	.11	.10
İbadetlere Katılım	.00	.00	.00	.00
Dua	.54 ^x	.17	.43	-.01
Dinî Duygu	-.11	-.23	.13	.24
Din Bilgisi	.00	.00	.00	.00
TDHP	.32	-.05	.39	.27

x $p < .10$

Veriler, araştırmamızın ikinci hipotezini de desteklememiştir. Bir başka deyişle, partikülarizm ile psikososyal uyum arasında beklenen yönde bir bağlantı yoktur.

Ahlâkîlik ile psikososyal uyum değişkenleri arasında olumsuz bir ilişki olacağını tahmin eden üçüncü hipotezimiz de verilerce doğrulanmamıştır.

İbadetlere katılım ile psikososyal uyum göstergeleri arasında olumsuz bir bağlantı olacağını öne süren dördüncü hipotezimiz veriler tarafından desteklenmemiştir, çünkü söz konusu dinî hayat boyutu ile psikososyal uyum değişkenleri arasında her

hangi bir ilişki yoktur.

Beşinci hipotezimizde öne sürülen olumsuz ilişki de doğrulanmamıştır. Bu yaş grubunda, altıncı ve yedinci hipotezlerimiz diğer bir çok hipotez gibi destek görmemiştir.

Otuzdört-40 yaş grubunda hipotezlerle ilgili bulgular.

Tablo 2.6'dan da görüldüğü gibi, veriler, araştırmamızın birinci hipotezini desteklememiştir. Şöyle ki, bu yaş grubunda yaygın inançlar ile psikososyal uyum değişkenleri arasında ilişki yoktur.

Tablo 2.6. Otuzdört-40 Yaş Grubunda Dinî Hayat ve Psiko-sosyal Uyum Arasındaki Korelasyonlar.

(N=36)

Dinî Hayatın Boyutları	Psiko-sosyal Uyum			
	Depresyon	Durumluk Kaygı	Sürekli Kaygı	Yalnızlık
Yaygın İnançlar	.00	.00	.00	.00
Partikülarizm	.01	-.06	.11	.15
Ahlâkîlik	.11	-.10	.04	.04
İbadetlere Katılım	.00	.00	.00	.00
Dua	.26	.04	-.08	.05
Dinî Duygu	-.35 ^x	.18	-.34 ^x	-.14
Din Bilgisi	.03	-.03	-.15	.18
TDHP	-.03	.06	-.20	.05

x p < .05

Aynı şekilde ikinci hipotezimiz de desteklenmemiştir. Eldeki veriler, ahlâkîlik ve ibadetlere katılım boyutları ile psikososyal uyum göstergeleri arasında her hangi bir ilişkinin olmadığını göstermiştir. Dua ile psikososyal uyum değişkenleri arasında da beklenen yönde ilişki yoktur.

Bu yaş grubunda kısmen desteklenen hipotez, altıncı hipotezimiz olmuştur.

Araştırmamızın bu hipotezinde dinî duygu ile psikososyal uyum göstergeleri arasında olumsuz bir korelasyonun olacağı tahmin edilmişti. Bir başka anlatımla, dinî hayatın duygu boyutundaki yükselmeye karşılık araştırmamızda psikososyal uyumun değişik görünümelerini ölçmek amacıyla kullanılan ölçüm araçlarından alınacak puanların düşeceği (yani ruh sağlığının olumlu yönde artacağı) öngörülmüştü. Veriler dinî duygu ile: depresyon ve sürekli kaygı arasında olumsuz bir ilişkinin olduğunu göstererek hipotezimizi kısmen de olsa desteklemiştir. (sırasıyla $r = -.35$, $p < .05$; $r = -.34$, $p < .05$).

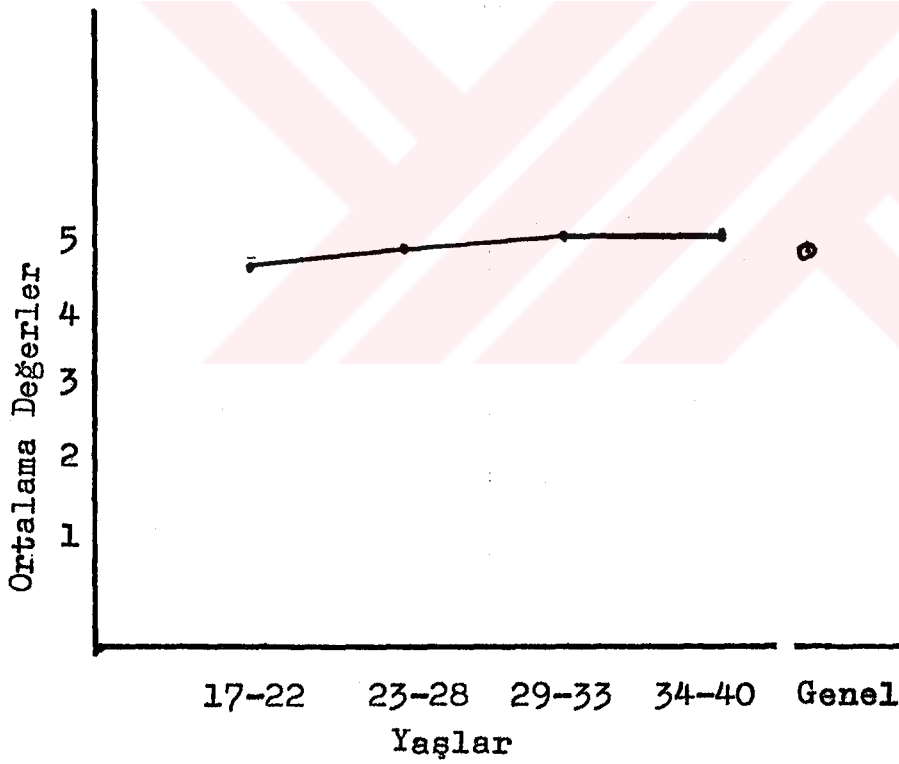
Din bilgisi ile psikososyal uyum değişkenleri arasında olumsuz bir ilişkinin olacağını tahmin eden yedinci hipotez ise veriler tarafından desteklenmemiştir.

Bu durumda, hipotezlerimizin, kısmen desteklenen bir ikisi dışında, hiçbirini yaş gruplarında doğrulanmamıştır.

II. 2.2. Yaş gruplarında dinî hayatın boyutlarına ilişkin bulgular.

Farklı yaş gruplarında dinî hayatın boyutlarına ilişkin ortalama değerler ve standart kaymalar Tablo 2.7'de gösterilmiştir. Yaş gruplarına göre her boyutun ortalama değerleri ayrı ayrı verilmiştir.

Yaygın inançlar boyutuna ilişkin olarak yaş gruplarının ortalamalarında anlamlı farklılıklar gözlenmemiştir. Yaş gruplarında yaygın inançlar boyutuna ilişkin ortalamalar Şekil 2.1'de verilmiştir.

Şekil 2.1. Yaş gruplarında yaygın inançlar boyutuna ilişkin ortalamalar.

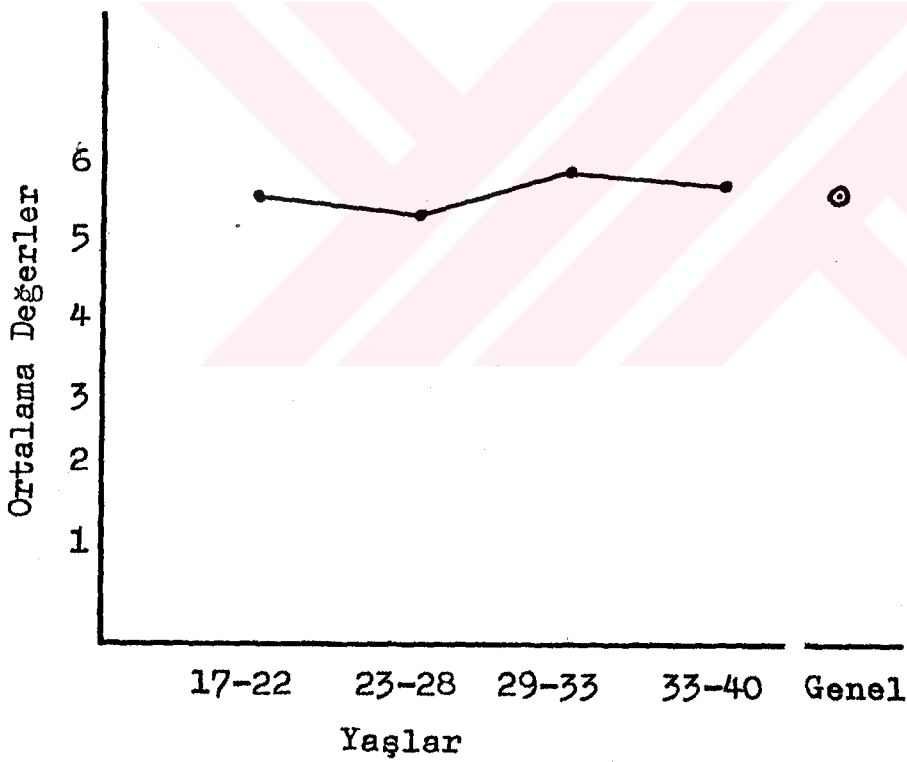
TABLE 2.7. ERKEKİ YAŞ GRUPLARININ DİNİ HAYATIN BOYUTLARINA İLİŞKİN ALDIĞIARI PUANLARIN ORTALAMA (\bar{x}) VE STANDART KAYMALARI (s.k.)

Dini Hayatın Boyutları	Genel		Yaş Grupları			
	\bar{x}	s.k.	17-22 (n=24)	23-28 (n=50)	29-33 (n=10)	34-40 (n=36)
Yerim İnançlar	4.93	0.25	4.88	4.90	5.00	5.00
Partiküllerinize	5.60	0.96	5.54	5.44	5.90	5.77
Ahlâkîlik	3.35	0.70	3.33	3.18	3.60	3.53
İbâdetlere İveliler	3.95	0.22	3.92	3.92	4.00	4.00
Dua (Devotionalizm)	5.80	1.29	6.13	5.38	6.60	5.97
Dini Duygu	6.89	1.40	6.75	6.56	7.10	7.39
Din Bilgisi	9.60	0.78	9.75	9.32	10.00	9.80

Bu şekilde de görüleceği gibi, 17-22 yaş grubundan itibaren bu boyutta bir yükselme olmuşsa da yaş gruplarının ortalamaları arasındaki farklar anlamlı bulunmamıştır.

Bu boyutta alınan ortalamalar, yaş gruplarına göre sırasıyla 4.88, 4.90, 5.00 ve 5.00 dir. Bu boyutta alınan ortalamaların 4.88 ile en düşük olduğu 17-22 yaş grubu ile 5.00 ortalama ile en yüksek olduğu 29-33 yaş grubu arasındaki fark anlamlı değildir ($t=1.64$, s.d. 32, $p>.05$).

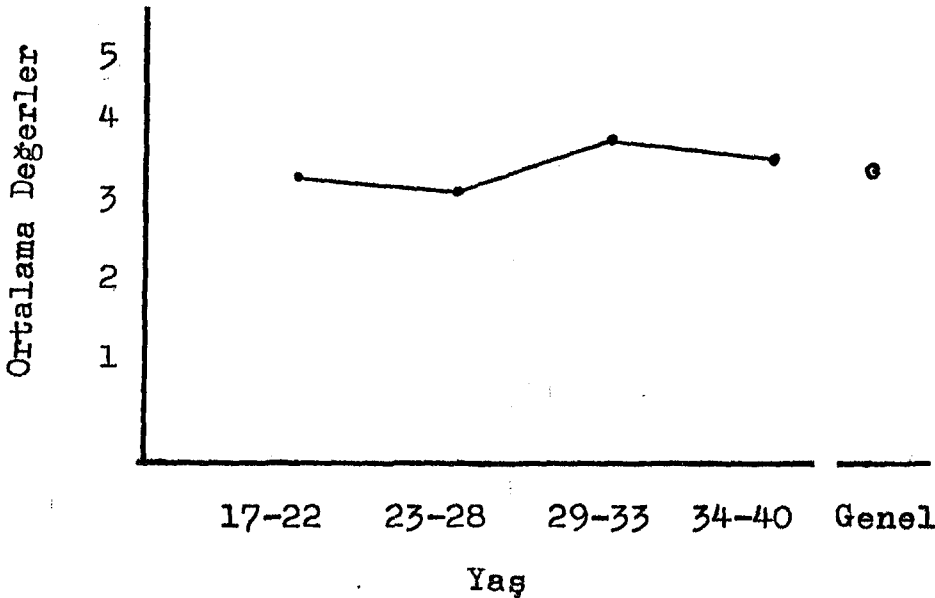
Şekil 2.2'de yaş gruplarının partikülarizm boyutuna ilişkin aldıkları ortalamalar gösterilmiştir.

Şekil 2.2. Yaş gruplarında partikülarizm boyutuna ilişkin ortalamalar.

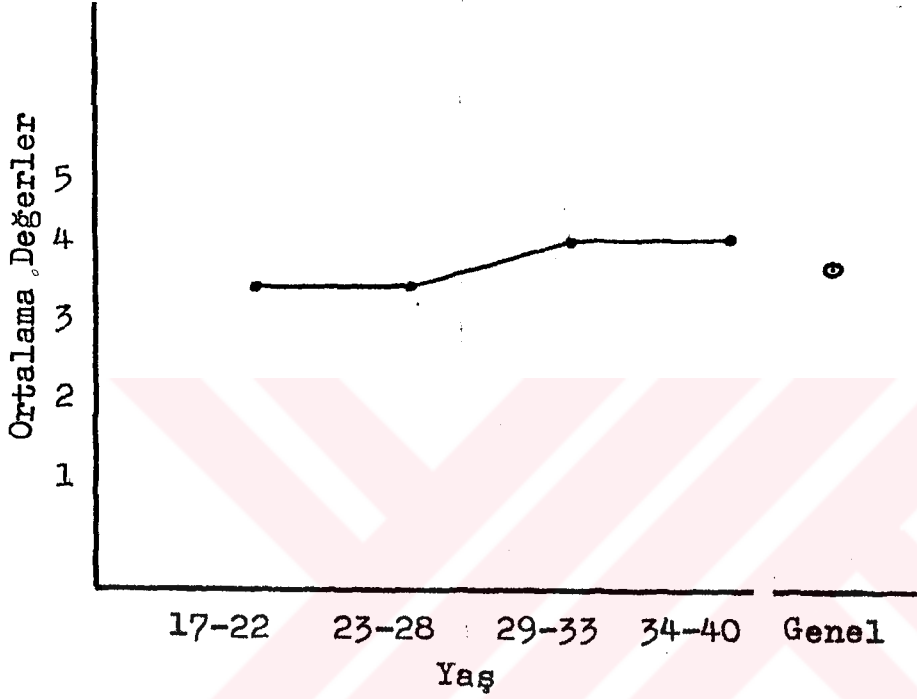
Şekil 2.2'de de görüldüğü gibi, yaş gruplarına göre bu boyutta yükseliş ve düşüşler gözlenmektedir. Yaş gruplarının ortalamaları sırasıyla 5.54, 5.44, 5.90 ve 5.77 dir. Bu boyutta ortalama 5.44 ile en düşük olan 23-28 yaş grubu ile 5.90 ortalama ile en yüksek olan 29-33 yaş grubu arasında anlamlı bir fark yoktur ($t=1.24$, $s.d.=58$, $p>.05$). Ayrıca ortalaması 5.54 olan 17-22 yaş grubu ile ortalaması 5.44 olan 23-28 yaş grubu arasındaki fark da anlamlı değildir ($t=1.05$, $s.d.=32$, $p>.05$).

Ahlâkîlik boyutunda da ortalamalar arasında anlamlı farklılıklar bulunamamıştır. Bu boyuta ilişkin ortalamalar Şekil 2.3 de verilmiştir. Bu şekilden de görülebileceği gibi ahlâkîlik boyutunda yaş gruplarına göre iniş ve çıkışlar gözlenmektedir. Ancak, anlamlı farklılıklar yoktur. Bu boyutta alınan ortalamalar yaş gruplarına göre sırasıyla 3.33, 3.18, 3.60 ve 3.53 dür. Onyedili-22 yaş grubunun ortalaması (3.33) ile 29-33 yaş grubunun ortalaması (3.60) arasında anlamlı bir fark yoktur ($t=1.08$, $s.d.=32$, $p>.05$).

Şekil 2.3. Yaş gruplarında ahlâkîlik boyutuna ilişkin Ortalamalar

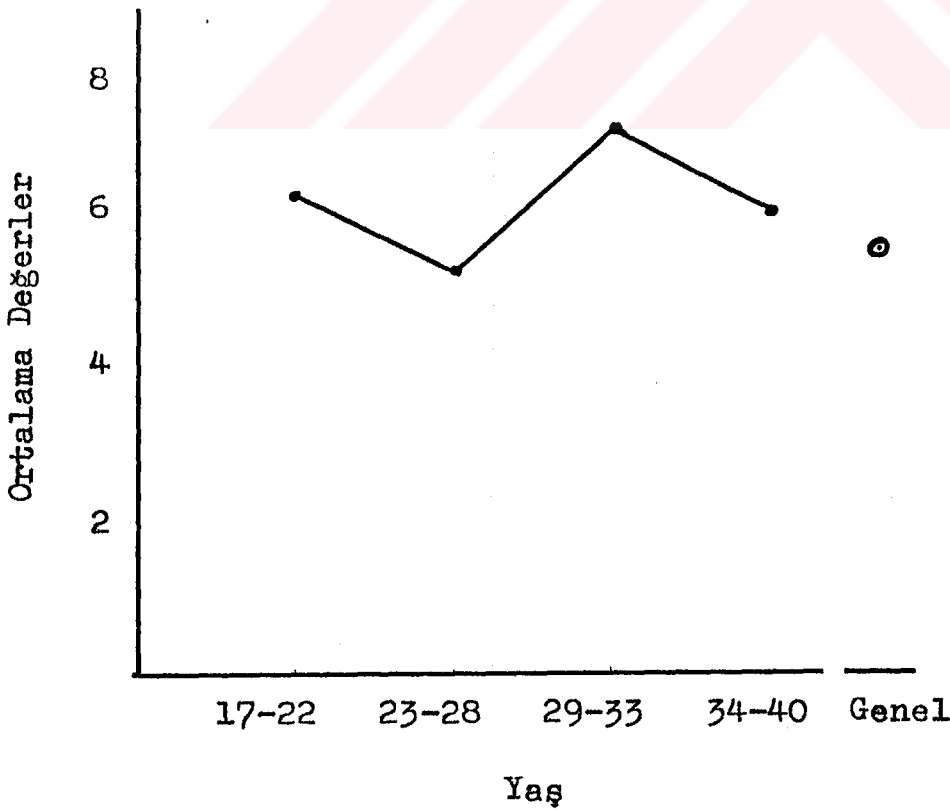
İbadetlere katılım boyutunda alınan ortalamalar Şekil 2.4'de gösterilmiştir. Şekilde de görüldüğü gibi 17-22 ve 23-28 yaş grupları ile 29-33 ve 34-40 yaş grupları aynı ortalamalara sahiptirler. Bu ortalamalar sırasıyla 3.92, ve 4.00 dür. 23-28 yaş grubundan sonra bir artma olmuşsa da anlamlı bir fark yoktur.

Şekil 2.4. Yaş gruplarında ibadetlere katılım boyutuna ilişkin ortalamalar.

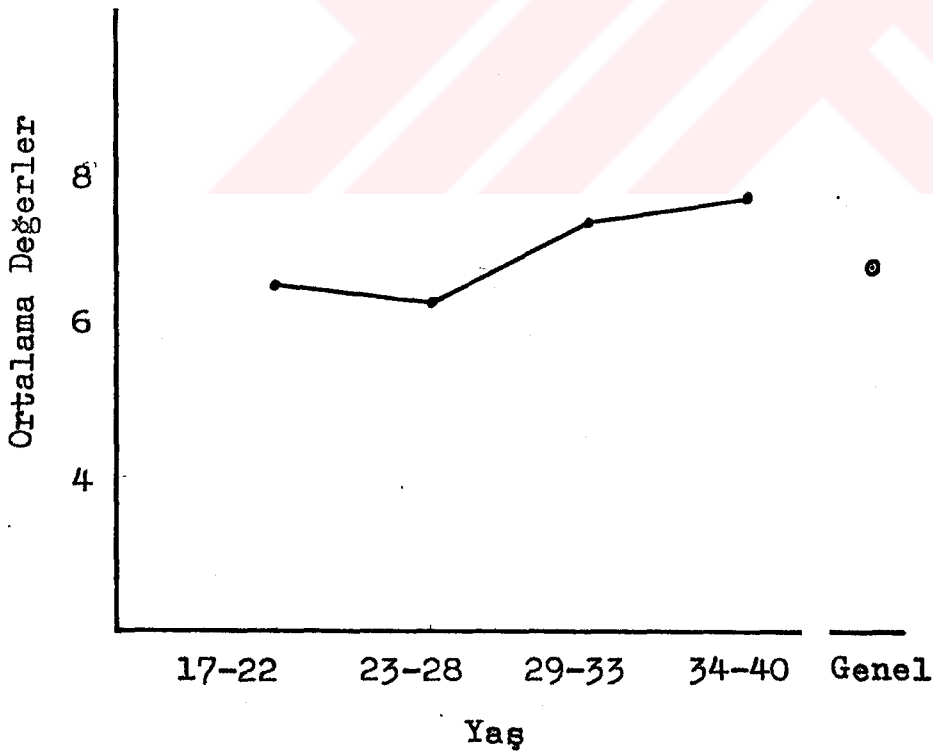
Dua (devotionalism) boyutunda alınan ortalamalar Şekil 2.5'de sunulmuştur. Şekilde de görüldüğü üzere, yaş gruplarının dua boyutuna ilişkin ortalamalarında anlamlı farklılıklar gözlenmiştir. Bu ortalamalar sırasıyla 6.13, 5.38, 6.60 ve 5.97 dir.

Nitekim, ortalaması 6.13 olan 17-22 yaş grubu ile ortalaması 5.38 olan 23-28 yaş grubu arasındaki fark anlamlı bulunmuştur ($t=2.27$, $s.d.=72$, $p<.05$). Ancak, 17-22 yaş grubu ile ortalaması 6.60 olan 29-33 yaş grubu arasındaki fark anlamlılığa ulaşmamıştır ($t=1.11$, $s.d.=32$, $p>.05$). Ayrıca, 23-28 yaş grubunun 5.38 olan ortalaması, 34-40 yaş grubunun ortalamasından (5.97) düşük bulunmuştur ($t=2.10$, $s.d.=84$, $p<.05$). Bir diğer anlamlı fark da 29-33 ve 34-40 yaş gruplarının ortalamaları arasında bulunmuştur. Buna göre, 29-33 yaş grubunun 6.60 olan ortalaması 34-40 yaş grubunun 5.97 olan ortalamasından daha yüksektir ($t=1.70$, $s.d.=44$, $p<.10$). Dua boyutunda 5.38 ortalama ile en düşük olan 23-28 yaş grubuyla 6.60 ortalama ile en yüksek olan 29-33 yaş grubu arasındaki fark anlamlıdır ($t=2.60$, $s.d.=58$, $p<.02$). Bu durumda, dua boyutunda yaş grupları sıralamasının 29-33 (ortalama 6.60), 17-22 (ort. 6.13), 34-40 (ort. 5.97) ve 23-28 (ort. 5.38) şeklinde olduğu anlaşılmıştır.

Şekil 2.5. Yaş gruplarında dua boyutuna ilişkin ortalamalar.

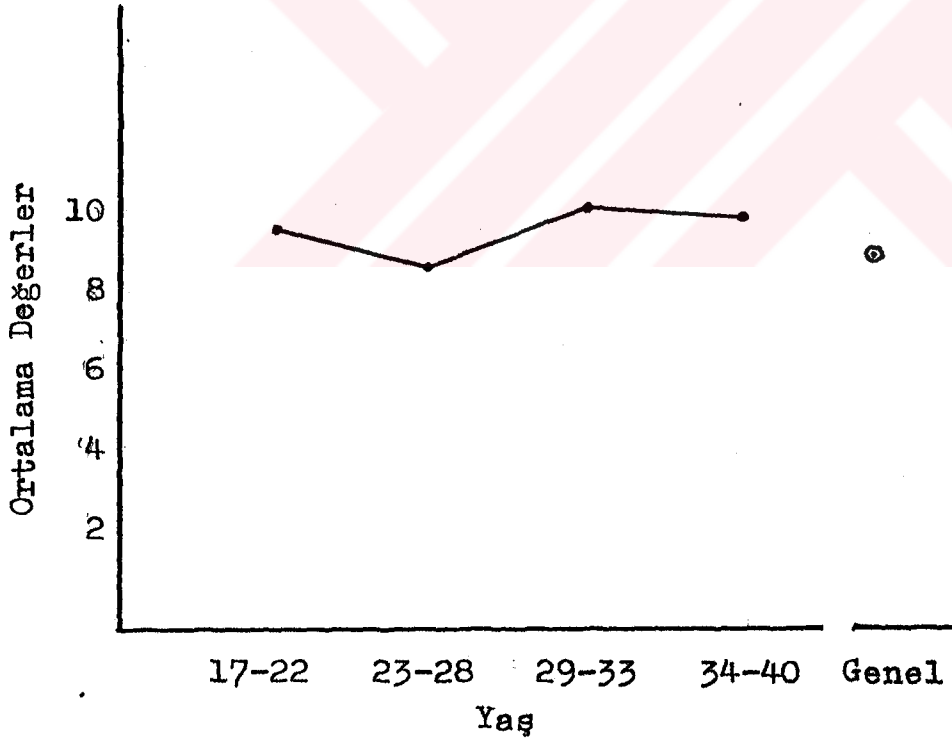
Yaş gruplarına göre dinî duygu boyutundaki ortalamalar Şekil 2.6 da verilmiştir. Bu boyutta yaş gruplarının farklı ortalamalara sahip oldukları gözlenmiştir. Uygulanan t-testi, bu boyutta en düşük ortalamaya sahip olan 23-28 yaş grubu (ort. 6.56) ile en yüksek ortalamaya (ort.7.39) sahip 34-40 yaş grupları arasındaki farkın anlamlılık düzeyine ulaştığını ortaya koymuştur ($t=2.76$, s.d.=84, $p<.01$). Oysa, 23-28 yaş grubunun 6.56 olan ortalaması ile 29-33 yaş grubunun 7.10 olan ortalaması arasında anlamlı bir fark yoktur. Ayrıca. 17-22 ve 34-40 yaş grupları arasında da anlamlı bir fark yoktur. Ortalamalar sırasıyla 6.75 ve 7.39 dur ($t=1.33$, s.d.=58, $p>.05$). Buna göre, dinî duygu boyutunda yaş grubu sıralaması, 34-40 (ort.7.39), 29-33 (ort. 7.10), 17-22 (ort.6.75) ve 23-28 (ort.6.56) şeklinde ortaya çıkmıştır.

Şekil 2.6. Yaş gruplarında dinî duygu boyutuna ilişkin ortalamalar.

Din bilgisi boyutunda sadece 23-28 ve 29-33 yaş grupları arasında anlamlılık düzeyine ulaşan bir farklılık gözlenmiştir. Bu boyuta ilişkin ortalamalar yaş gruplarına göre Şekil 2.7'de verilmiştir.

Şekilden de görüldüğü gibi, dinî hayatın bu boyutunda da düşüş ve yükselişler gözlenmektedir. Ancak, bu farklılıklardan sadece ikisi anlamlılık düzeyine ulaşabilmiştir. Din bilgisi boyutunda 23-28 yaş grubunun ortalaması (9.32) ile 29-33 yaş grubunun ortalaması (10.00) arasındaki fark anlamlı bulunmuştur ($t=2.12$, s.d.=58, $p<.05$). Diğer yaş grupları arasında anlamlı farklılıklar yoktur. Bu duruma göre, din bilgisi boyutunda yaş grupları sıralamasınının 29-33 (ort. 10.00), 34-40 (ort.9.80), 17-22 (ört. 9.75) ve 23-28 (ort.9.32) olduğu anlaşılmıştır.

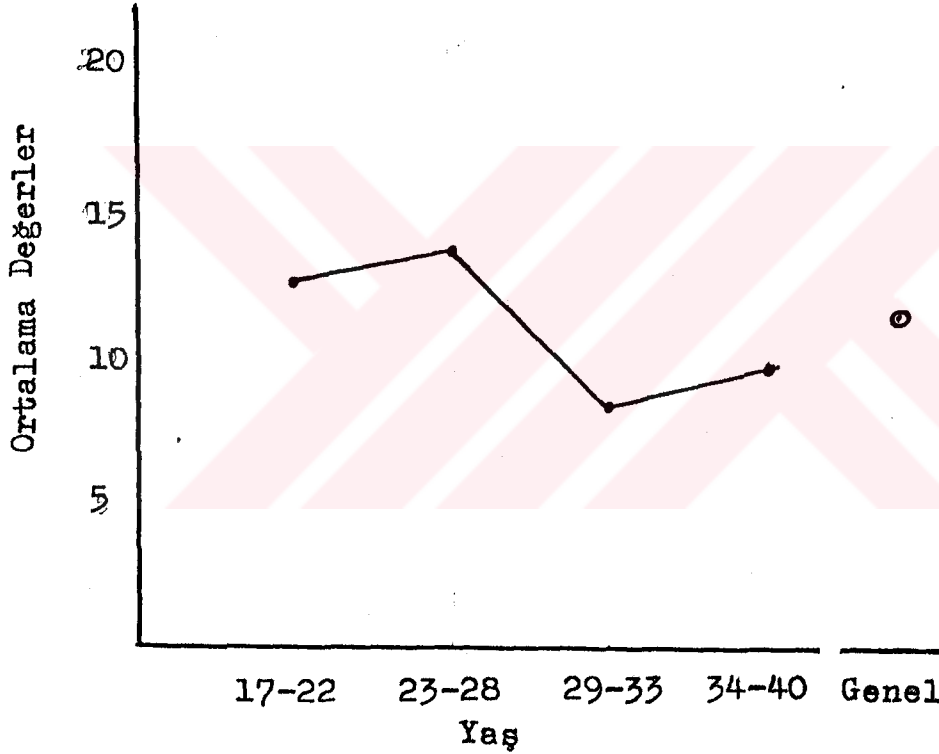

Şekil 2.7. Yaş gruplarında din bilgisi boyutuna ilişkin ortalamalar.

II.2.3. Yaş Gruplarında Psiko-sosyal Uyuma İlişkin Bulgular

Farklı yaş gruplarının psiko-sosyal uyum ölçeklerinden aldıkları puanların ortalamaları, standart kaymaları ve genel ortalamalar Tablo 2.8'de gösterilmiştir.

Psikososyal uyum ölçeklerinden alınan ortalama puanlar her bir ölçek için yaş gruplarına göre ayrı ayrı verilecektir. Yaş gruplarının depresyon ölçeğine ilişkin ortalamaları Şekil 2.8'de verilmiştir.

Şekil 2.8. Yaşa bağlı olarak depresyon puanlarına ilişkin ortalamalar.

Depresyon ortalamaları, yaşa bağlı olarak yükseliş ve düşüşler göstermektedir. Şöyle ki, 17-22 yaş grubundan 23-28 yaş grubuna doğru yükselmekte daha sonra 29-33 yaş grubundaki düşüşü 34-40 yaş grubunda az da olsa bir artış izlemektedir. Bu durumda, dep-

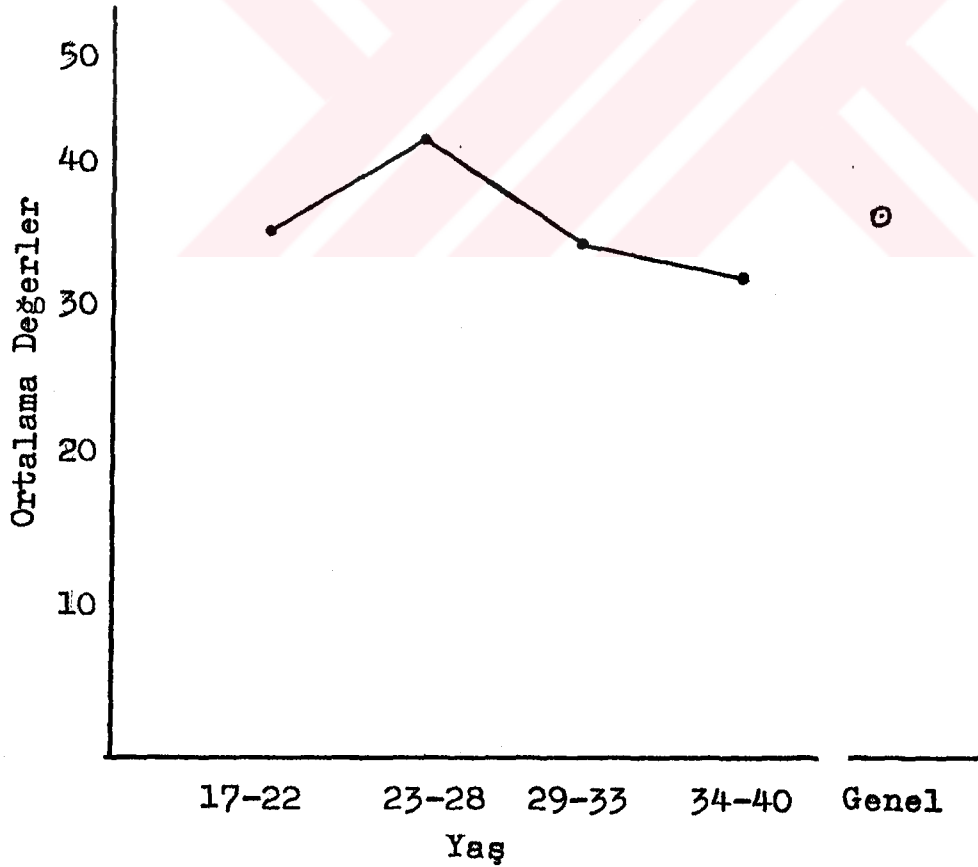
Tablo 2.8. FİFİTİN YAŞ GRUPLARININ PSİKO-SOSYAL DUYUM ÖLÇEKLERİNDEN ALDIKILARI PUANLARIN ORTALAMA (X) VE STANDART KAYMALARI (s.k.)

Psiko-sosyal Duyum Ölçektleri	GENEL		17-22		23-28		29-33		34-40	
	\bar{x}	s.k.	\bar{x}	s.k.	\bar{x}	s.k.	\bar{x}	s.k.	\bar{x}	s.k.
Depresyon	11.46	6.67	12.29	6.66	13.36	7.49	8.7	5.96	9.03	4.57
Duyumsuz Kaygı	37.68	9.40	36.33	10.67	40.95	9.60	36.10	9.08	34.50	6.92
Stresli Kaygı	42.40	7.73	42.25	7.63	44.26	7.44	39.20	9.21	40.83	7.44
Yalnızlık	34.68	7.06	34.58	6.22	35.02	7.32	33.00	8.43	34.75	7.08

resyon ortalamalarının yaş gruplarına göre sıralamasının 23-28 yaş grubunda 13.36, 17-22 yaş grubunda 12.29, 34-40 yaş grubunda 9.03 ve 29-33 yaş grubunda 8.7 olduğu anlaşılmıştır.

Yaş grupları arasında depresyon açısından anlamlı farklılıkların bulunup bulunmadığı konusunun araştırmamızı doğrudan ilgilendirmediği düşüncesi ile ortalamalar karşılaştırılmamıştır. Bu nedenle ortalamaların verilmesiyle yetinilecektir.

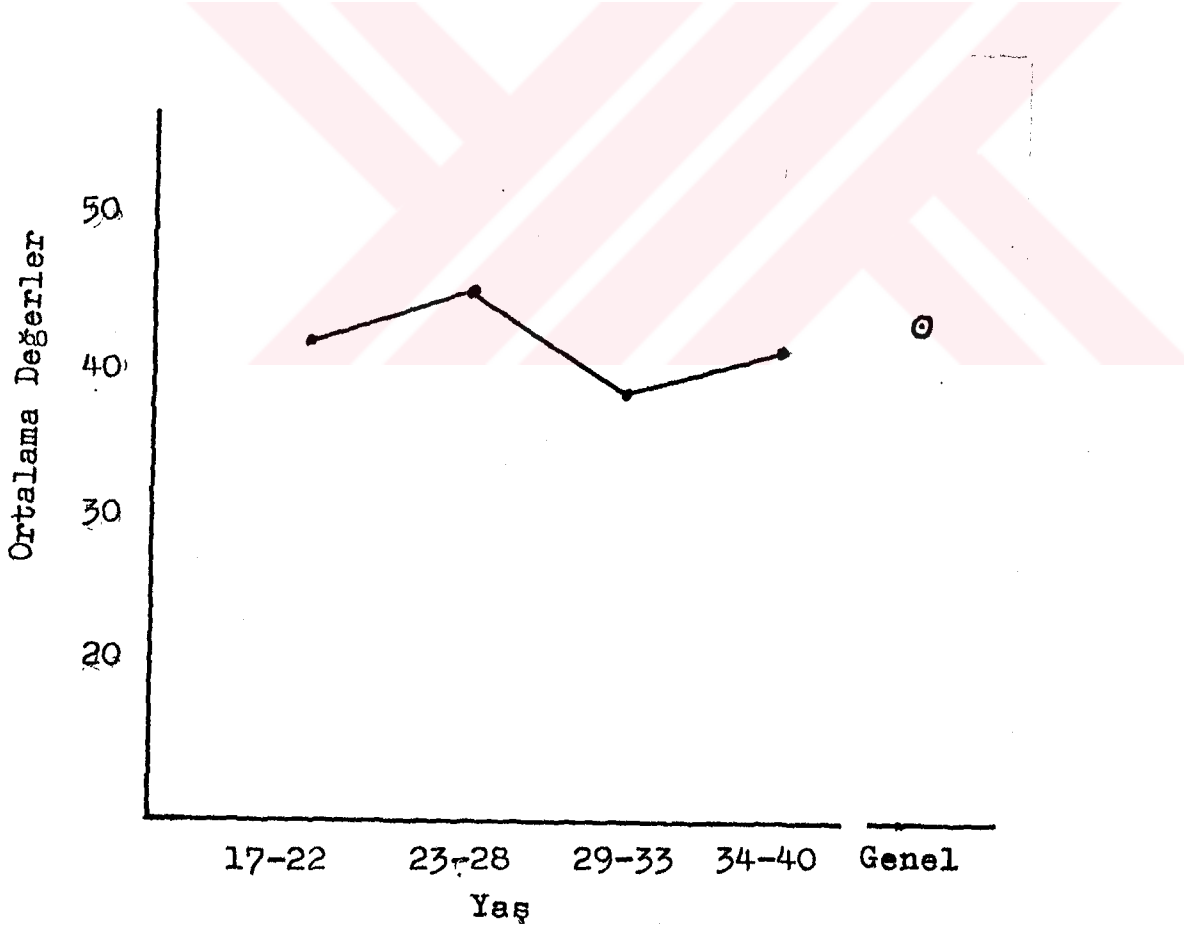
Durumluk kaygı ortalamaları, 17-22 yaş grubundan itibaren artış göstermekte son iki grupta ise azalarak devam etmektedir. Bu durumda, durumluk kaygı puanları en yüksek düzeye 23-28 yaş grubunda ulaşmakta ve en düşük seviyeye ise 34-40 yaş grubunda inmektedir. Neticede, durumluk kaygı puan sıralamasının,

Şekil 2.9. Yaşa bağlı olarak durumluk kaygı puanlarına ilişkin ortalamalar.

23-28 (ort. 40.95), 17-22 (ort. 36.33), 29-33 (ort. 36.10) ve 34-40 (ort. 34.50) şeklinde olduğu ortaya çıkmıştır. Söz konusu ortalamalar Şekil 2.9'da gösterilmiştir.

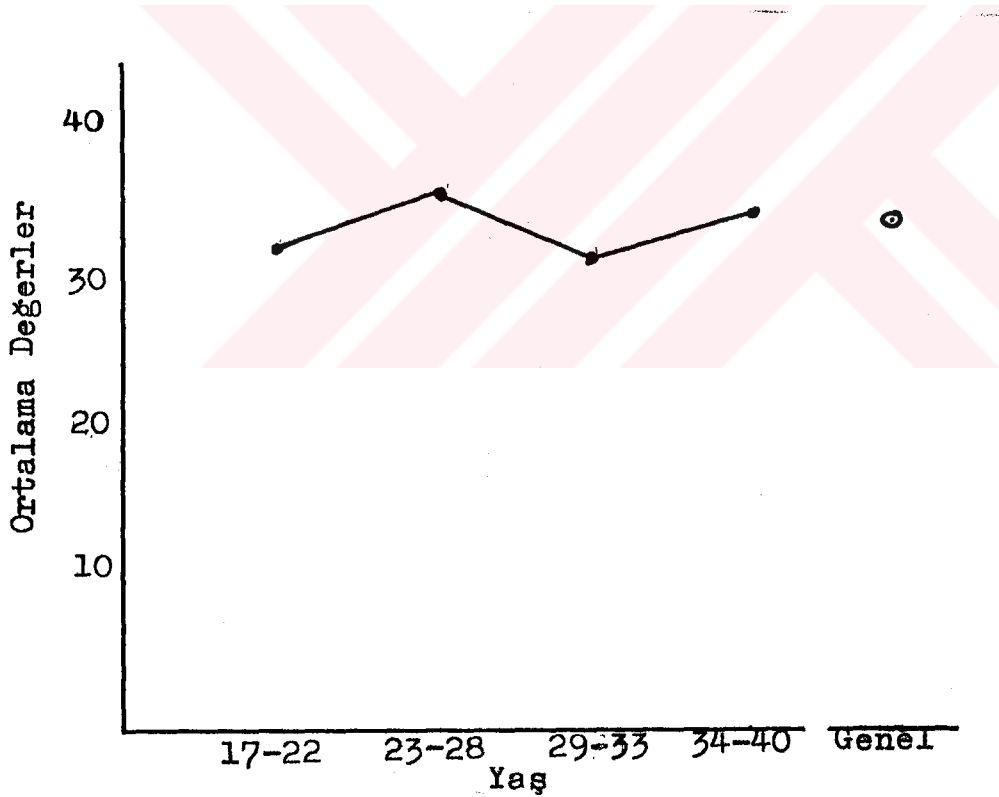
Sürekli kaygı puanlarına ilişkin ortalamaları yaş gruplarına göre Şekil 2.10'da verilmiştir. Şekilde de izleneceği gibi sürekli kaygı puanlarında yaşa bağlı olarak iniş ve çıkışlar görülmektedir. Şöyle ki, sürekli kaygı ortalaması 17-22 yaş grubunda 42.25 iken takip eden yaş grubunda 44.26 ya yükselmekte; bir sonraki yaş grubunda tekrar 39.20 ye düşmektedir. Söz konusu ortalama 34-40 yaş grubunda ise 40.83 dür.

Şekil 2.10. Yaşa bağlı olarak sürekli kaygı puanlarına ilişkin ortalamalar.

Sonuçta, sürekli kaygı puanlarının yaş gruplarına göre 23-28 (ort. 44.26), 17-22 (ort. 42.25), 34-40 (ort. 40.83) ve 29-33 (ort. 39.20) yaş grupları şeklinde sıralandığı anlaşılmıştır.

Psiko-sosyal uyumun daha çok sosyal (insanlararası ilişkiler) yönünü ölçmeyi amaçlayan UCLA yalnızlık ölçeğinden alınan puan ortalamaları, yaş gruplarına göre, Şekil 2.11'de sunulmuştur.

Şekil 2.11. Yaş gruplarına göre yalnızlık puanlarına ilişkin ortalamalar.

Şekilde de görüldüğü gibi, en yüksek puanı 23-28 yaş grubu almıştır (ort. 35.02). Bunu, ortalama 34.75 ile 34-40 yaş grubu, ortalama 34.58 ile 17-22 yaş grubu, ortalama 33.00 ile de 29-33 yaş grupları izlemiştir.

Psiko-sosyal uyuma bağlı olarak dinî hayat boyutlarında her hangi bir değişme olup olmadığına da bakılmıştır. Dinî hayat boyutlarına ilişkin ortalama ve standart kaymalar Tablo 2.9'da gösterilmiştir.

Psiko-sosyal uyum bakımından yüksek ve düşük seviyelerde bulunan iki grubun, dinî hayatın boyutlarına ilişkin olarak farklılık gösterip göstermediklerini test etmek amacıyla uygulanan t-testi sonuçları, iki grup arasında anlamlılık düzeyine ulaşan farklılıkların bulunmadığını ortaya koymuştur.

II. 2.4. Yaş Gruplarında Dinî Hayat ve Psiko-sosyal Uyum Arasındaki Korelasyonlara İlişkin Bulgular.

Dinî hayatın değişik boyutları ile psikososyal uyum arasındaki ilişkiler örüntüsü (pattern), 17-22 yaş grubu için Tablo 2.3'de gösterilmiştir (sayfa 90).

Tablo 2.3'den de görülebileceği gibi, anlamlılık düzeyine ulaşabilen tek korelasyon, dinî hayatın dua boyutu ile durumluk kaygı arasında bulunmaktadır ($r=-.38$, $p<.10$ düzeyinde anlamlı). Dua ile durumluk kaygı arasındaki bu olumsuz korelasyon, dua davranışı arttıkça durumluk kaygıda düşüş olduğunu ya da durumluk kaygı yükseldikçe dua davranışında düşüş meydana geldiğine işaret etmektedir. Anlamlılık düzeyine ulaşmamakla birlikte

Tablo 2.9. PSİKO-SOSYAL UYUM BAĞLI OLARAK DİNİ HAYAT BOYUTLARINA İLİŞKİN ORTALAMA (\bar{x}) VE STANDART KAYMALAR (s.k.).

Dini Hayatın Boyutları	Yüksek (n=25)		Psiko-sosyal Uyum		
	\bar{x}	s.k.	Düşük (n=25)	\bar{x}	s.k.
Kaygın İnançlar	4.84	.37	4.96	4.96	.20
Partisiplarizm	5.72	.79	5.68	5.68	.69
Ahlâkîlik	3.44	.71	3.44	3.44	.71
İbadetlere Katılım	3.92	.27	4.00	4.00	.00
Dua (Devotionalism)	5.64	1.49	5.92	5.92	1.15
Dini Duygu	6.40	1.60	7.12	7.12	1.23
Din Eğitimi	9.48	.71	9.72	9.72	.61

psikososyal uyum, dinî hayatın değişik boyutları ile ilişki içersindedir. Bunlardan biri, yaygın inançlar ile yalnızlık arasındaki olumsuz ilişkidir. Bu iki değişken arasındaki ilişki ($r = -.33$), yaygın inançlar yükseldikçe yalnızlığın azaldığına ya da yalnızlık arttıkça yaygın inançlarda bir düşüş olduğuna işaret etmektedir.

Diğer taraftan, dinî hayatın bir başka boyutu olan ahlâkîlik ile yalnızlık arasında olumlu bir ilişki vardır. Bir başka anlamıyla, ahlâkîlik arttıkça yalnızlıkta da bir yükselme ya da tersi, yani her iki değişkende de düşme, gözlenmektedir. Söz konusu yaş grubunda ortaya çıkan olumsuz korelasyonlardan birisi de dua ile yalnızlık arasında görülmektedir ($-.29$). Yani dua arttıkça yalnızlık duygusunda azalma olmaktadır. Yine yalnızlık ile olumsuz yönde ilişki içinde bulunan dinî hayat boyutu din bilgisidir ($-.24$). Şöyle ki, din bilgisi arttıkça yalnızlık duygusu azalmakta ya da yalnızlık yükseldikçe din bilgisi düşmektedir. Yalnızlığın ilişkili olduğu bir diğer dinî hayat boyutu da partikülarizmdir. Anlamlılık düzeyine ulaşmayan, fakat 17-22 yaş grubunda dinî hayat ile psikososyal uyum arasındaki korelasyon örüntüsü içersinde diğer bazı boyutlardan daha yüksek bir ilişki gösteren bu iki değişken arasındaki ilişki olumludur ($r = .17$). Buna göre, partikülarizm arttıkça yalnızlık da yükselmektedir. Psikolojik uyumun (psychological adjustment) bir göstergesi olarak, sürekli kaygı, dinî hayatın ahlâkîlik boyutu ile olumlu bir ilişki içersindedir ($r = .21$). Buna karşılık sürekli kaygı, dinî duygu ve dua ile olumsuz ilişki içersindedir (sırasıyla $r = -.18$, $r = -.15$). Bir başka psikolojik uyum göstergesi olan durumluk kaygı ise ahlâkîlik ve ibadetlere katılım ile olumlu (sırasıyla $r = .16$ ve $r = .14$), yaygın inançlar ve

dinî duygu ile de olumsuz bir ilişki içersinde bulunmaktadır (Her ikisi için $r = -.11$). Depresyon ile dua ve dinî duygu arasındaki ilişki de olumsuzdur (sırasıyla $r = -.10$, $r = -.12$). Dinî hayatın tüm boyutları toplam olarak ele alındığında karşımıza şu tablo çıkmaktadır. Dinî hayat, psikososyal uyumun bütün göstergeleri ile farklı düzeylerde fakat aynı yönde, yani olumsuz bir ilişki içersindedir. Bir başka anlatımla, dinî hayat yükseldikçe ruh sağlığı da iyiye doğru gitmektedir.

Dinî hayatın değişik boyutları ile psikososyal uyum arasındaki bağlantının 23-28 yaş grubunda çizdiği örüntü Tablo 2.4'de (sayfa 93) gösterilmiştir. Tablodan da izlenebileceği gibi, en yüksek korelasyon depresyon ile ibadetlere katılım arasında bulunmaktadır. Söz konusu iki değişken arasındaki olumsuz ilişki ($r = -.41$) şu anlama gelmektedir. İbadetlere katılım arttıkça depresyon da düşme meydana gelmektedir. Bu düşüş ise ibadetlere katılımın ruh sağlığına yaptığı olumlu katkıya işaret etmektedir. Aynı şekilde, dinî duygu ve dua ile depresyon arasında da olumsuz bir ilişki vardır. Anlamlılık düzeyine ulaşmayan bu iki korelasyon sırasıyla $r = -.21$ ve $-.13$ dür. Depresyonun, dinî hayatın diğer boyutları ile olan bağlantısı oldukça düşük değerlere sahiptir. Dinî hayat ile durumluk kaygı arasındaki ilişkide partikülarizm, dinî duygu ve ibadetlere katılım dikkati çekmektedir. Bu korelasyon katsayıları da anlamlılık düzeyine ulaşmakla beraber, diğer boyutlara kıyasla daha yüksek değerlere ulaştıkları için burada verilmektedirler. Partikülarizm yükseldikçe durumluk kaygı arasındaki ters yöndeki ilişki ($r = -.19$), partikülarizm yükseldikçe durumluk kaygının azaldığı anlamına gelmektedir. Bu durumun tersi de söz konusudur. İine aynı şekil-

de, dinî duygu ile durumluk kaygı arasında olumsuz bir ilişki vardır ($r = -.15$). Bunun da anlamı şudur: Dinî duygu yükseldikçe durumluk kaygıda bir düşme ya da durumluk kaygı yükseldikçe dinî duyguda bir azalma meydana gelmektedir. Benzer bir diğer bağlantı, ibadetlere katılım ile durumluk kaygı arasında görülmektedir ($r = -.10$). Sürekli kaygı, partikülarizm ile anlamlılık düzeyine ulaşan olumlu bir ilişki içersinde bulunmaktadır. Yani, her ikisi de birlikte yükselmekte ya da azalmaktadır. Sürekli kaygının olumlu ilişki içersinde olduğu değişkenler, dinî duygu ve din bilgisidir (sırasıyla .13, .10). Ahlâkîlik değişkeni ile ise aralarında olumsuz bir ilişki bulunmaktadır ($-.15$). Bir başka deyişle, ahlâkîlik arttıkça sürekli kaygı azalmakta ya da sürekli kaygı yükseldikçe ahlâkîlikte düşme gözlenmektedir. Sosyal uyumun bir göstergesi olarak yalnızlık, sadece dinî duygu ile bağlantılıdır ($r = -.12$). Olumsuz yöndeki bu bağlantı, yalnızlığın, yükselen dinî duygu ile ilişkili olarak azaldığına işaret etmektedir. Toplam dinî hayat, depresyon ve durumluk kaygı ile ters, sürekli kaygı ile de olumlu ilişki içersindedir.

Yirmidokuz-33 yaş grubunda ortaya çıkan ilişki örüntüsü, Tablo 2.5'de verilmiştir (sayfa 95). Tablodan da görüldüğü gibi, yirmidokuz-33 yaş grubunda, uyum değişkenleri ile arasında korelasyon olmayan dinî hayat boyutları, yaygın inançlar, ibadetlere katılım ve din bilgisidir.

Uyum değişkenlerinden depresyon ile ahlâkîlik, dua ve toplam dinî hayat arasındaki korelasyonlar olumludur (sırasıyla .32, .54 ve .32). Bir diğer anlatımla, dinî hayatın söz konusu boyutlarında gözlenebilecek yükselmeye karşılık depresyonda da yükselme olacaktır. Dinî duygu ve depresyon arasındaki ilişki ise

ters yönlüdür (-.11). Uyum değişkenlerinin bir diğeri olan durumluk kaygı ile dua arasında olumlu, dinî duygu ile ise olumsuz bir ilişki vardır (sırasıyla .17, -.23). Sürekli kaygı da durumluk kaygı gibi dua ve dinî duygu ile olumlu bir ilişki içersindedir (sırasıyla .43, .13). Toplu dinî hayat ile sürekli kaygı arasında olumlu (.39) bir korelasyon vardır. Anlamlılığa ulaşmamakla beraber, sosyal uyum ile dinî hayat arasındaki ilişki açısından dikkat çekici bir bulgu da yalnızlık ile partikülarizm arasındaki olumlu korelasyondur (.46). Bu korelasyon, kendi inançlarının en gerekli inanç olduğuna kuvvetle inanan kimselerin daha çok yalnızlık duygusuna kapıldıklarını ifade etmektedir. Bir başka olumlu ilişki de dinî duygu ile yalnızlık arasındadır (.24). Toplam dinî hayat ile yalnızlık arasındaki ilişki de olumludur (.27).

Otuzdört-40 yaş grubunda ortaya çıkan korelasyonlar örüntüsü Tablo 2.6'da gösterilmiştir (s. 96).

Tablodan da görülebileceği gibi, 34-40 yaş grubunda psikososyal uyum ile ilişkili olan değişken, dinî duygudur. Dinî duygu, depresyon ve sürekli kaygı ile ters yönde ilişkilidir (sırasıyla -.35 ve -.34 .05 düzeyinde anlamlı). Bu korelasyonlar, dinî duygudaki yükselmeye karşılık, depresyonda ve sürekli kaygıda düşme gözlemlendiğini ifade etmektedir. Dua ile depresyon arasında ise olumlu bir ilişki vardır (.26). Ancak, bu korelasyon anlamlılık düzeyine ulaşmamıştır. Dinî boyutlardan yaygın inançlar ve ibadetlere katılım ile psikososyal uyum göstergeleri arasında her hangi bir ilişkiye rastlanmamıştır. Diğer taraftan din bilgisi ile sürekli kaygı arasındaki olumsuz ilişkiye karşılık (-.15), din bilgisi ile yalnızlık arasındaki olumlu korelasyon

dikkat çekmektedir (.18). Yalnızlık ile olumlu ilişkisi bulunan bir diğer dinî hayat boyutu da partikularizmdir. Toplam dinî hayat ise sadece psikososyal uyum ölçeklerinden sürekli kaygı ile olumsuz bir ilişki içersindedir.

Değişik yaş gruplarında gözlenen din ve psikososyal uyum arasındaki korelasyonlara ilişkin bulgular, yaş gruplarını birbiriyle karşılaştırmaya imkân tanınması amacıyla, aşağıdaki şekillerde gösterilmiştir.

Şekil 2.12, değişik yaş gruplarında dinî hayatın boyutları ile depresyon arasındaki korelasyonları göstermektedir. Şekilden de görülebileceği gibi, dua ile depresyon arasındaki en yüksek korelasyon, 29-33 yaş grubunda gözlenmektedir (.54).

Şekil 2.13, değişik yaş gruplarında dinî hayatın boyutları ile durumluk kaygı arasındaki ilişkileri göstermektedir. Şekilden de görülebileceği gibi, dua ile durumluk kaygı arasındaki en yüksek olumsuz ilişki, 17-22 yaş grubunda ortaya çıkmıştır (-.38).

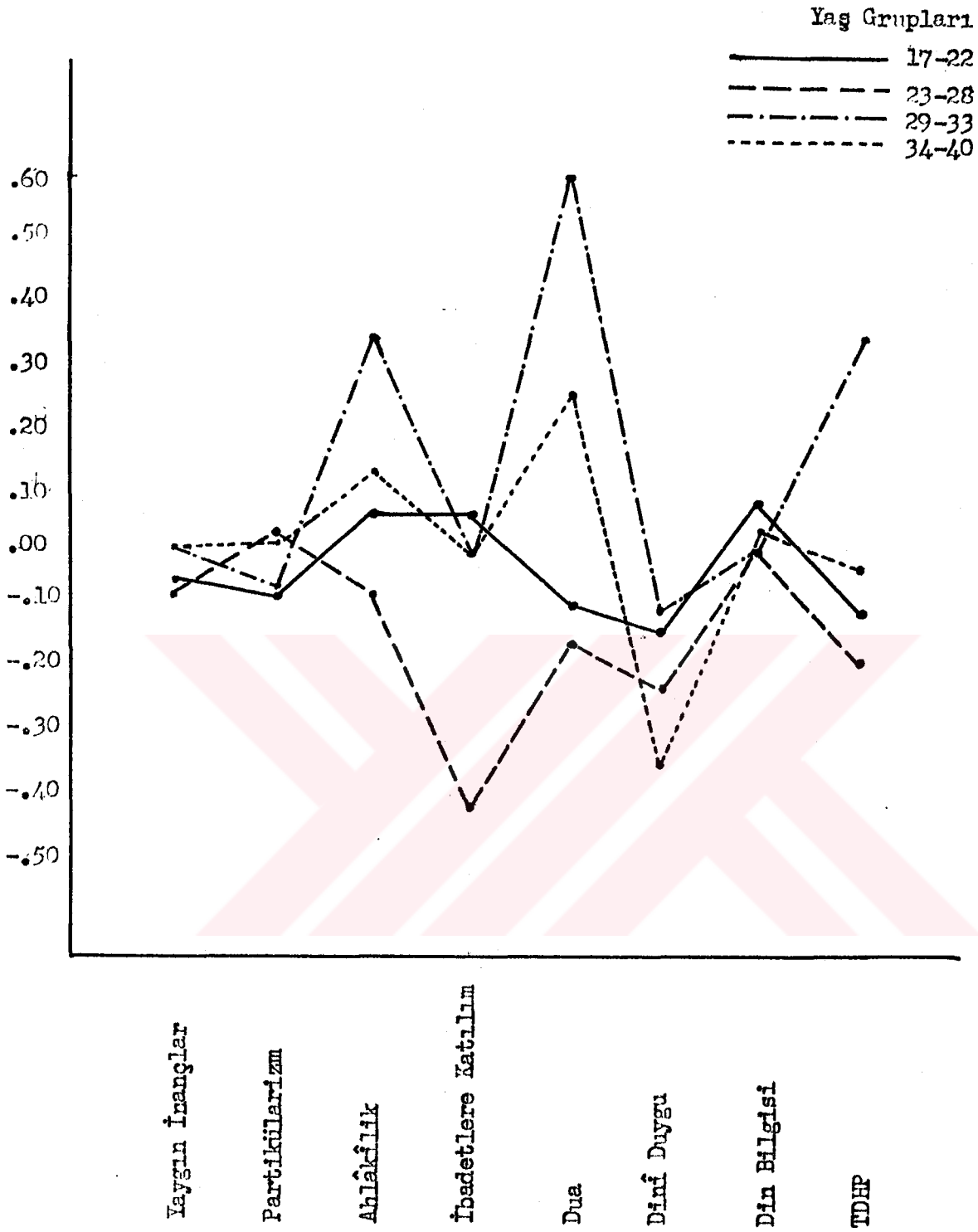
Şekil 2.14, yaş gruplarında dinî hayatın boyutları ile sürekli kaygı arasındaki bağlantıları ortaya koymaktadır. Sürekli kaygının olumlu ilişki içinde olduğu dinî hayat boyutu duadır. Bu korelasyonun 29-33 yaş grubunda görüldüğü, şekilden de izlenebilmektedir.

Şekil 2.15, yaş gruplarında dinî hayatın boyutları ile yalnızlık arasındaki korelasyonları göstermektedir. Yalnızlık ile yaygın inançlar arasındaki olumsuz ilişki en yüksek değere 17-22

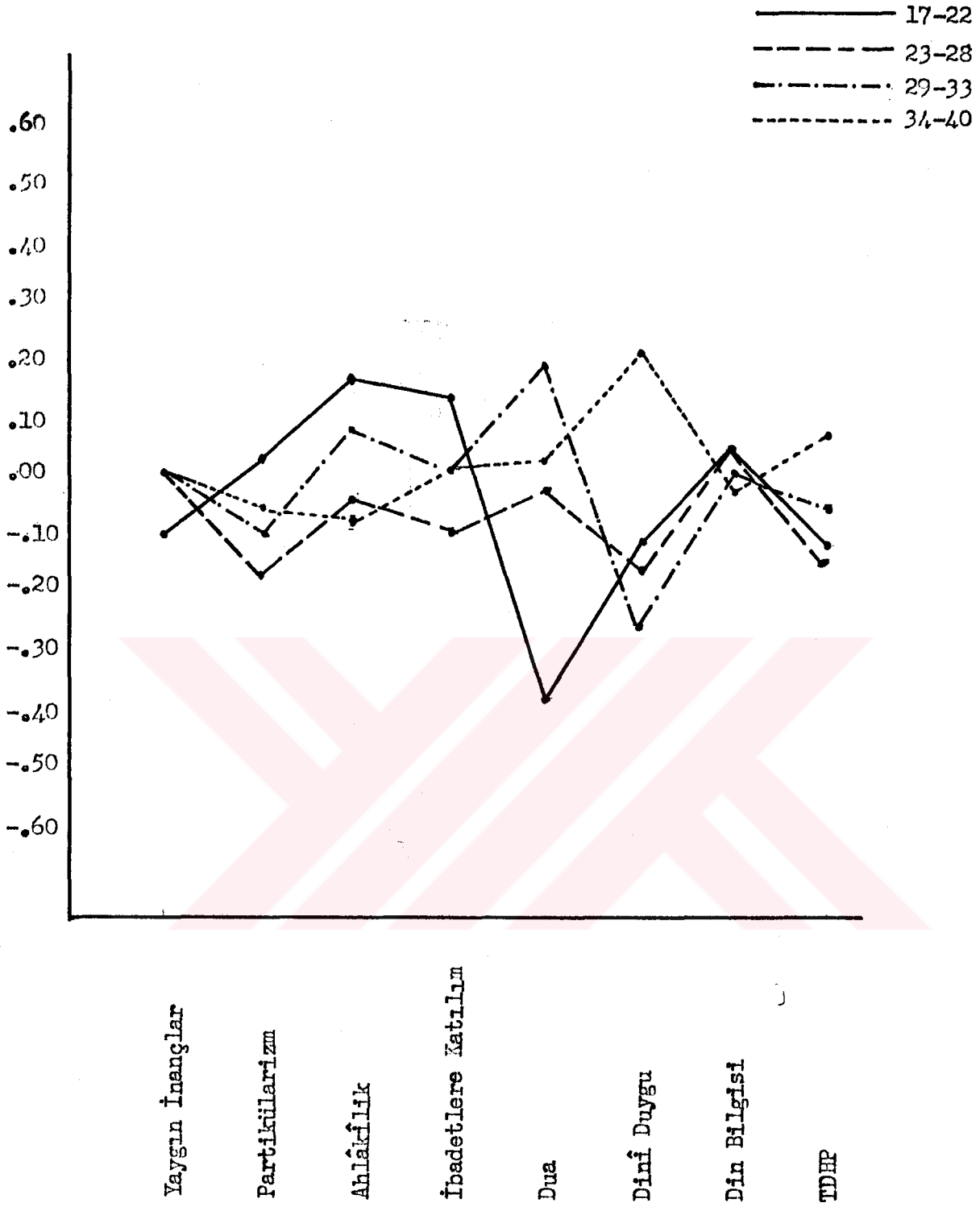
yaş grubunda ulaşmaktadır. Bunu, dua ile yalnızlık arasındaki olumsuz ilişki izlemektedir. Partikülarizm ile yalnızlık arasındaki olumlu bağlantı ise 29-33 yaş grubunda ortaya çıkmaktadır.

Söz konusu şekiller aşağıda sırayla verilmiştir.

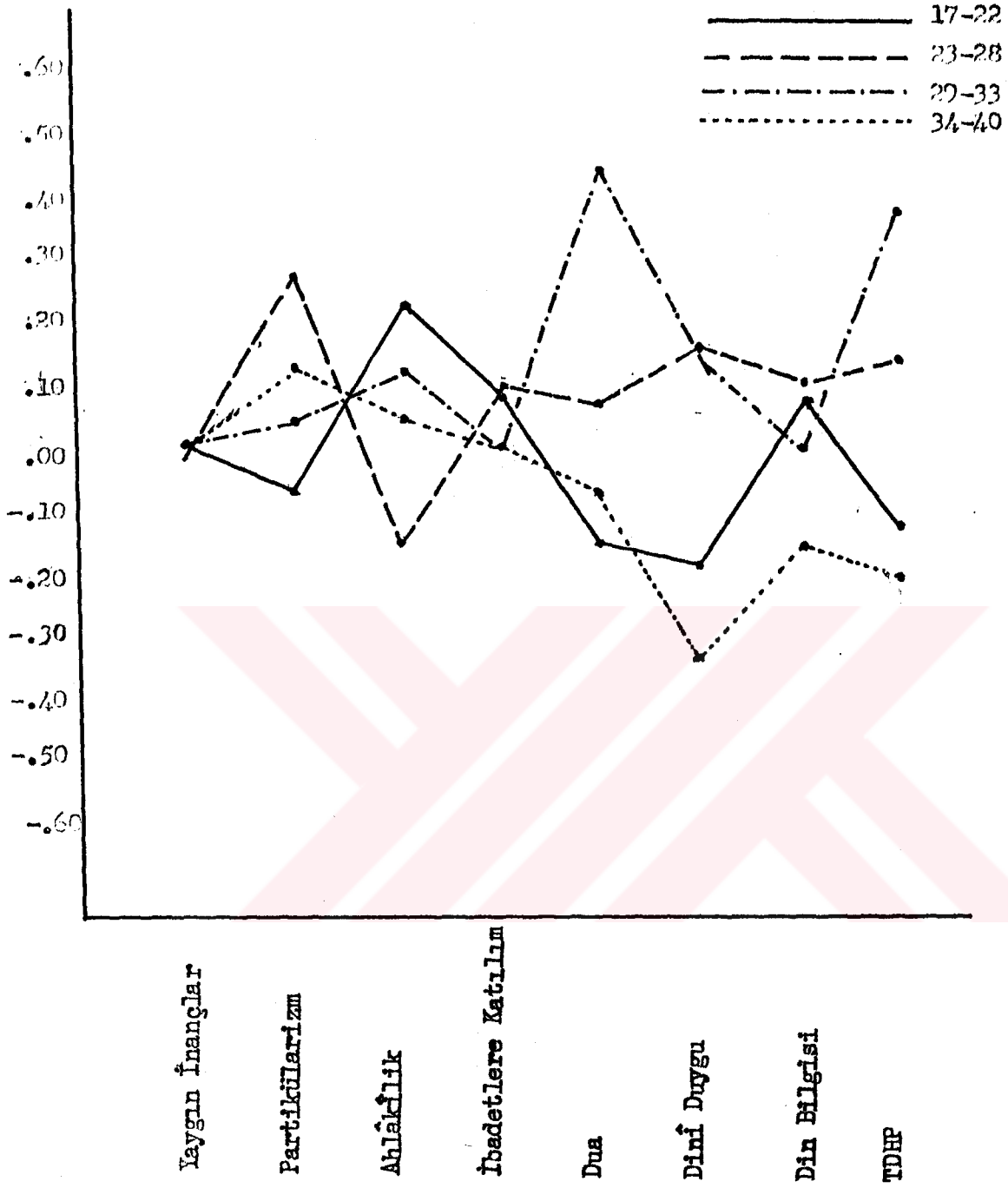

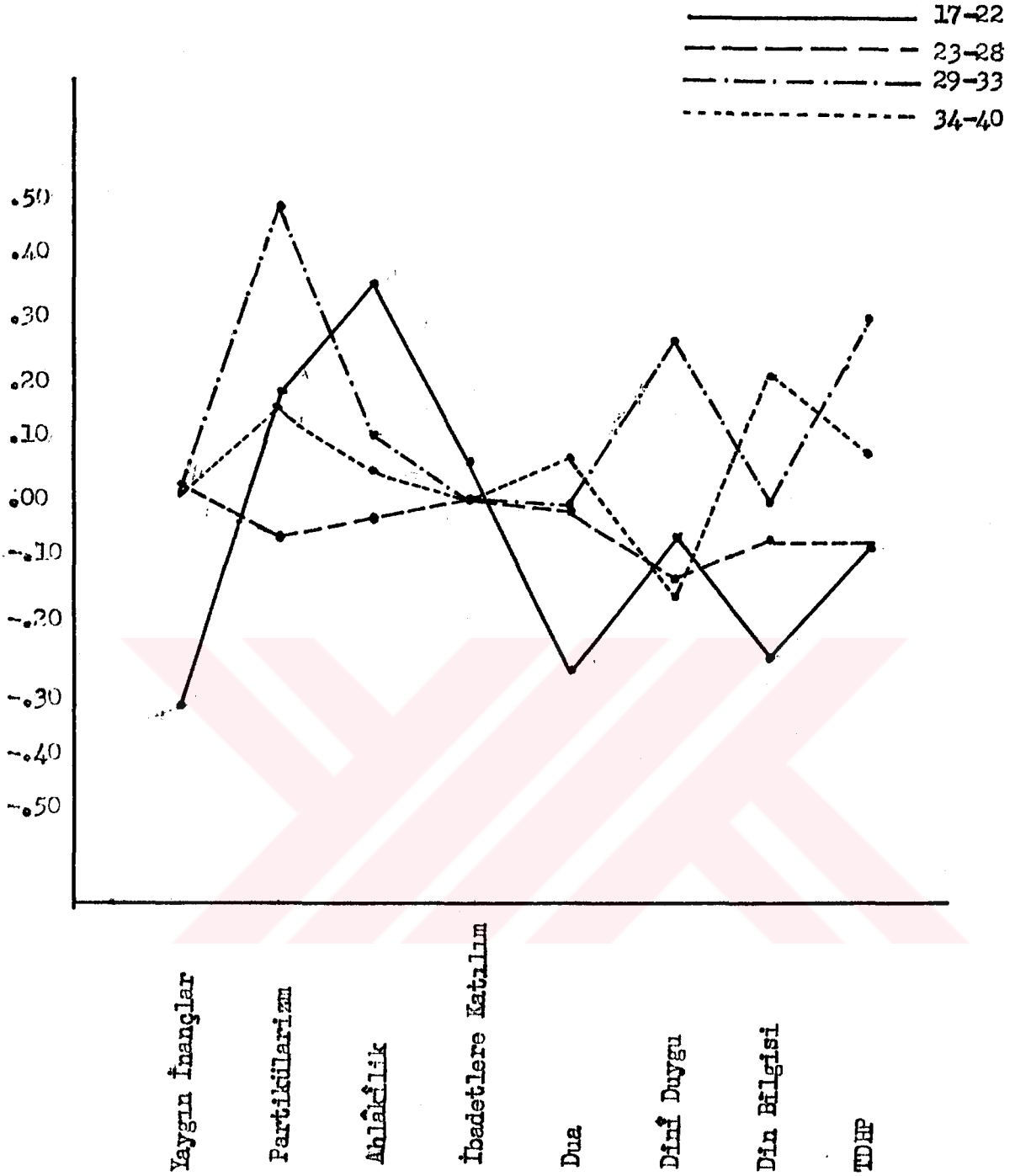
Şekil 2.12. Dini hayatın boyutları ile depresyon arasındaki korelasyonlar.

Şekil 2.13. Dini hayatın boyutları ile durumluk kaygı arasındaki korelasyonlar.

Şekil 2.14. Dini hayatın boyutları ile sürekli kaygı arasındaki korelasyonlar.

Şekil 2.15. Dini hayatın boyutları ile yalnızlık arasındaki korelasyonlar.

BÖLÜM III. TARTIŞMA

Daha önce ilgili bölümde belirtildiği gibi, bu çalışmada yetişkinlik döneminde bulunan kimselerde (20-40 yaşlar arası) dinî hayatın değişik boyutları ile ruh sağlığının (psikososyal uyum) bazı göstergeleri arasında ne tür bir ilişkinin olduğunu ve bu bağlantının gelişim dönemlerine bağlı olarak nasıl bir değişme gösterdiğini ortaya koymak amaçlanmıştır. Birinci bölümde de ifade edildiği gibi çocukluk ve ergenlik dönemlerinde gözlenen değişimlere benzer değişimler ilk yetişkinlik çağında da yaşanmaktadır. Psikososyal gelişim basamakları diye nitelenen bu gelişim dönemleri esnasında kişilik yapısında önemli ölçüde değişimler olmaktadır.

Diğer taraftan, gerek insan tecrübesinin gerekse davranışının bir boyutu olarak din, kişiliğin bu topyekün yapısıyla, onu tamamlayacak şekilde, yakın bir ilişki içerisinde bulunmaktadır. Daha açık bir anlatımla, eğer kişilik yapısı bütüncü bir yaklaşımla ele alınacak olursa, o taktir de dinin, kişilik yapısını tamamlayan bir tecrübe boyutu olduğu görülecektir. Dolayısıyla, dinî inanç, tutum ve davranışlar ile kişilik yapısı ya da bir başka deyişle hayat yapısı arasında karşılıklı bir etkileşimin olacağını kabul edebiliriz. Araştırmamız işte bu varsayım üzerine oturtulmuştur.

Yine hatırlanacağı gibi, din-ruh sağlığı arasındaki ilişkiyi konu alan çalışmalar, büyük çoğunlukla korelasyonel desen kullanılarak gerçekleştirildiklerinden elde edilen sonuçlar, söz konusu ilişkiyi neden-sonuç ilişkisi içerisinde yorumlama imkânı

tanımamaktadır. Biz de bu çalışmamızda, daha önce yapılan araştırmalarla karşılaştırma yapabilmek amacıyla korelasyonel deseni kullandık. Bu nedenle, bulguların tartışılması sırasında araştırmanın bu özelliğinin göz önünde bulundurulması önem taşıyacaktır. Ayrıca, din ve kişiliği karşılıklı bir ilişki içersinde görmenin, daha henüz tam bir neticeye vardiirilememiş olan bir tartışmayı, dolayısıyla eliştirileri, önlemeye yardımcı olacağı düşünölmektedir. Şöyle ki, dinin bir sebep mi, yoksa bir sonuç mu olduğu sorusu, şü ana kadar tam bir açıklığa kavuşturulmuş olmadığından, günümüzde halâ tercihe ve tartışmaya açık bulumaktadır. Bir başka deyişle, din bazı araştırmacılara göre bağımsız bir değiken olarak kavramlaştırılırken bazılarınca bağımlı bir değişkenmiş gibi ele alanmaktadır. Buna benzer sebeblerden ötürü, bu çalışmada karşılıklı ilişki, yani korelasyonel desen tercih edilmiştir. Veriler bu çerçeve içinde değerlendirilecektir.

Din, kişilik yapısı ile yakından ilişkili bir değişken olarak göröldüğünde, dinî hayatın, psikososyal gelişim basamaklarının her birinde farklı bir doku (pattern) sergileyeyeceği ileri sürülebilir. Nitekim, yetişkinlik gelişim psikolojisi çerçevesinde gerçekleştirilen araştırmaların sonuçları, her gelişim aşamasının, bir öncekine kıyasla, büyük ölçüde değişik bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymuştur. Bu durumda, değişen kişilik yapısına paralel olarak dinî hayatın, gelişim dönemlerinde farklı bir nitelik göstereceği varsayılmıştır. Aynı şekilde, dinî hayat ile psikososyal uyum arasındaki ilişkinin de farklı gelişim aşamalarında değişik bir görünüm kazanacağını beklemek mümkündür.

İkinci bölümde metot ve sonuçları anlatılan empirik çalışma bu görüşlerden hareketle yapılmıştır.

Birinci bölümde, bizi yukarıdaki ilişkilerin olabileceği düşüncesine götüren teorik görüşler ve empirik çalışmalar gözden geçirilmiş ve test edilmesi amaçlanan hipotezler ile birlikte cevaplanması istenen sorular belirtilmişti. Bu bölümde ise elde edilen bulgular, yetişkinlik gelişim psikolojisi çerçevesinde tartışılacak ve yorumlanacaktır. Giriş bölümünde ileri sürülen hipotezler teker teker ele alınmış ve yaş grupları aynı anda verilmiştir. Sorular için de aynı yol izlenmiştir.

III.1. Hipotezlerle İlgili Bulgular.

Araştırmamızın ilk hipotezi, yaygın inançlar ile psikososyal uyum göstergeleri arasında olumsuz bir ilişki olacağı şeklinde idi. Onyedili-22 yaş-grubunda bu hipotezimiz anlamlılık düzeyinde destek görmemiştir. Ancak, yaygın inançlar ile durumluk kaygı ve yalnızlık arasındaki bağlantı, beklenen yönde olmuştur ($r=-.33$). Şöyle ki, bu yaş grubundaki kişilerde, yaygın inançlar yükseldikçe, yalnızlık duygusunda bir azalma olmuştur.

Bu sonucu ya da bulguyu, söz konusu gelişim basamağının özellikleri çerçevesinde şöyle değerlendirebiliriz: Bilindiği gibi, ilk yetişkinliğe geçiş dönemi olan 17-22 yaşlararası, kişinin aileden ayrıldığı, dolayısıyla ergenlikte sahip olunan hayat tarzının yeniden gözden geçirilerek değerlendirildiği, gerektiğinde değiştirildiği bir gelişim dönemidir. Bu nedenle Ausubel ve Kirk (1977), bu değişim sürecini "uyduluktan kurtulma" diye adlandırmışlardır.

Öte yandan, dinin bireye yönelim çerçevesi (frame of orientation) ve hayatın adanabileceği bir nesne sunan düşünce ve aksiyon sistemi olduğu düşünülürse (Fromm, 1950, 1976), aileden ayrılmanın ortaya çıkardığı yalnızlık duyguları ile başetmede toplum tarafından paylaşılan bu yaygın dinî inançların yardımcı olduğu söylenebilir. Ayrıca, bu dönemde yoğun bir biçimde yaşanan "Kimlik Bunalımı" (Erikson, 1959) krizinin atlatılmasında yaygın inançların olumlu yönde önemli roller üstlenebileceği ihtimali de akla gelebilir. Çünkü, yetişkinler dünyasının tam bir üyesi olmayı amaçlayan gencin kafası başlangıçta bir çok belirsizlikle doludur. Aynı zamanda, bu belirsizlikler, gencin kendisini yetişkinler dünyasının bir ferdi olarak görmesine engel olacağından doğal olarak yalnızlık duygularına neden olabilecektir. Oysa, toplumda mevcut olan yaygın dinî inançların kabullenilmesi sonucunda genç, kafasını meşgul eden bir çok belirsizlikten büyük ölçüde kurtulacağından, yalnızlık duygularında düşme olacağı düşünülebilir.

Birinci hipotezimiz, 23-28 yaş-grubunda hiç destek görmemiştir. Bu nedenle, söz konusu yaş grubunda, yaygın inançlarda depresyon, durumluk kaygı ve yalnızlık gibi psikososyal uyum göstergeleri arasında olumlu ya da olumsuz yönde her hangi bir ilişkinin bulunmadığını söyleyebiliriz. Bu bulgu, Funk (1955) tarafından yapılan bir araştırmanın bulgularını destekler niteliktedir. Şöyle ki, Funk(1955) yürüttüğü bu çalışmada, Taylor Görünen Kaygı Ölçeği ile yaygın inançlar arasında bağlantı bulunmadığını bulmuştur. Benzer sonuçlar, Fehr ve Heintzeman (1977) tarafından da bulunmuştur. Yani, dindarlık ile kaygı arasında anlamlılık düzeyine ulaşan bir bağlantı yoktur.

Yirmidokuz-33 yaş-grubunda da, 23-28 yaş-grubunda olduğu gibi, birinci hipotezimiz destek görmemiştir. Bir başka deyişle, dinî hayat ile psikososyal uyum arasında her hangi bir ilişkinin bulunmadığı anlaşılmıştır. Yaygın inançlar ile psikososyal uyum göstergeleri arasında olumsuz bir ilişki olacağını tahmin eden birinci hipotezimiz, 34-40 yaş-grubunda da doğrulanmamıştır. Bu durumda, genelolarak dinîhayatın inanç boyutu ile psikososyal uyum arasında bir bağlantının olmadığı görülmektedir. Bu sonuç sadece dinin inanç boyutu söz konusu olduğunda, din ile ruh sağlığı arasında korelasyon bulunmadığını ileri süren görüş ve araştırma sonuçlarını destekler niteliktedir. (Fehr ve Heintzleman, 1977; Funk, 1955; Sanua, 1969).

Partikülarizm, yani kişinin kendi inancını en doğru inanç olarak görüp inanması ile psikososyal uyum göstergeleri arasında olumsuz bir ilişki olacağını öngören ikinci hipotezimiz de destek görmemiştir. Ancak, veriler, anlamlılık düzeyinde olmasa da beklendik yönde ilişkilerin olabileceğine işaret etmektedir. Örneğin, 23-28 yaş-grubunda, durumluk kaygı ile partikülarizm arasında olumsuz bir ilişki olduğu görülmüştür. Bir başka anlatımla, partikülarizm arttıkça, durumluk kaygıda azalma olmaktadır. Durumluk kaygının, psikolojik uyumun bir göstergesi olduğu gözönünde bulundurulursa, partikülarizmin ruh sağlığına en azından bu yaş grubunda, olumlu yönde katkıda bulunduğu düşünülebilir.

Onyediyedi-22 yaş-dönemine kıyasla daha dengeli bir yapısı olan 23-28 yaş-döneminde, kişiler kendilerini oldukça otonom, durulmuş ve bağımsız olarak hissetmektedirler (Gould, 1972;

Levinson ve diğ., 1978). Ayrıca, bu dönemde kişiler, geçici de olsa, benlik tanımlarını yapmış olduklarından, kendilerini güven içinde görebilmektedirler. Büyük bir ihtimalle, yaptıkları benlik tanımlarında önemli bir yere sahip olabilecek olan dinî hayatın partikülarizm boyutunun, söz konusu güven duygusunu pekiştireceği için, geçici kaygı ortamlarında açığa çıkabilecek olumsuz duygularla başetme konusunda psikolojik bir güç kaynağı olabileceği söylenebilir. Aynı şekilde, benzer ilişki, 29-33 yaş-grubunda da gözlenmiştir. Araştırmamızın bulguları, hipotezimizin ^kbelentisinin aksine, dinî hayatın partikülarizm boyutu ile psikososyal uyumun bazı göstergeleri arasında olumlu ilişkileroldüğünü ortaya koymuştur. Meselâ, 23-28-yaş grubunda partikülarizm ile sürekli kaygı arasındaki ilişki anlamlı bulunmuştur (.27, p .10). Eğer dindarlık partikülarizm ile tanımlanmış olsaydı, o zaman dindarlık ile sürekli kaygı arasında olumlu yönde bir ilişkinin olduğunu söylememiz mümkün olabilecekti. Dinî hayatın söz konusu yönü ile sürekli kaygı arasındaki olumlu ilişki, Dunn (1965) tarafından yapılan bir araştırmanın sonuçlarını desteklemektedir. Şöyle ki, Dunn(1965), dindar kimselerin daha mükemmelci, tedirgin, münzevi ve sıkıntılı olduklarını gözlemiştir. Veriler, partikülarizm boyutunun yalnızlık ile olumlu yönde ilişkiye girdiğini göstermiştir. En yüksek düzeye yirmidokuz-33 yaş-grubunda ulaşan bu ilişki, artış gösteren partikülarizme karşılık, yalnızlık duygusunun da yükseldiğine işaret etmektedir.

Bir çok erkek için önemli ölçüde krizin yaşandığı yıllar olan 29-33 yaş-döneminde ortaya çıkan böyle bir ilişki şu şekilde yorumlanabilir: Bilindiği gibi, otuz yaş dönümü diye nâtele-

nen bu gelişim döneminde, kişi, yaşadığı hayatı her yönüyle gözden geçirerek muhasebesini yapıp dökümünü yapmaktadır. Kısa-
ca kişi bu dönemde adeta kendi kendisiyle hesaplaşmaktadır
(Levinson ve ark., 1974,1978). Bu nedenle, belki de daha önceki
yıllarda gereken önem verilmeyen dinî inançların tekrar önem
kazanarak öne çıkması muhtemeldir. Nitekim, otuz yaşlarında dinî
inançların önem kazandıklarına işaret eden araştırma bulguları
vardır (Cauter ve Downham, 1954; Fichter, 1954; Gorer, 1955;
Thouless, 1971 gibi). Fakat dinî inançlara atfedilen öneme
paralel olarak bu inançların çevre tarafından paylaşılmamasının
neticesinde, yalnızlık duygusunda da artış olacağını bekleyebili-
riz. Çünkü, insandaki yalnızlık duygusuna sebep olan faktörler-
den birisi de kişinin inanç ve düşüncelerinin başkalarının pay-
laşılmamış olmasıdır.

Dinî hayatın ahlâkîlik boyutu ile psikososyal uyum göstergeleri arasında olumsuz bir bağlantı olacağını öngören hipotezimizi
eldeki verilerin desteklemediği görülmüştür. Buna karşın, anlam-
lılık düzeyine ulaşmamakla birlikte, söz konusu dinî hayat
boyutu ile bazı psikososyal uyum göstergeleri arasında olumlu
yönde ilişkilerin olabileceğine işaret eden bulgular vardır.
Örneğin, 17-22 yaş-grubunda ahlâkîlik ile yalnızlık arasındaki
korelasyon .32 dir. Bu ilişki, artan yalnızlık duygusuna karşı-
lık, ahlâkîlikte de bir yükselme, yalnızlık duygusundaki düşüşe
paralel olarak, ahlâkîlikte bir düşme olduğu anlamına gelmekte-
dir. Yalnızlık duygusu yüksek olan kimselerin, diğer insanlara
karşı duyarlı ve sosyal ilişki kurmaya güdümlü oldukları göz
önünde bulundurulduğu taktirde, yalnızlık duygusundaki yükselme
ile beraber diğer insanları gözetmek olan ahlâkîlikteki yük-
selmeyi anlamak bir ölçüde kolaylaşabilir. Dinî hayatın ibadet-

lere katılım boyutu ile psikososyal uyum göstergeleri arasında olumsuz bir bağlantı olacağını öne süren hipotez, 29-33 ve 34-40 yaş-gruplarında hiç destek görmezken, 23-28 yaş-grubunda kısmen doğrulanmıştır. Şöyle ki, söz konusu yaş grubunda, depresyon ile ibadetlere katılım arasında beklenen yönde, yani, olumsuz, bir ilişki olduğu ortaya çıkmıştır. Oysa, Gurin ve ark. (1960) tarafından yürütülen bir araştırmada, ibadetlere katılım sıklığı ile ruh sağlığı arasında hemen hiç yok denecek kadar az bir ilişki bulmuşlardır. İbadetlere katılım ile ruh sağlığı arasında anlamlılık düzeyine varan bir ilişkinin bulunmadığını rapor eden Vaillant'ın (1977) araştırma sonuçları da yukardaki verileri destekler niteliktedir.

Dinî hayatın dua boyutu ile psikososyal uyum göstergeleri arasında olumsuz bir ilişki olacağını öngören beşinci hipotez onyedili-22 yaş grubunda kısmen destek görürken diğer yaş gruplarında ise destek görmemiştir. Onyedili-22 yaş-grubunda, durumluk kaygı ile dua arasındaki korelasyon $-.38$ dir. Bu korelasyon, artan dua davranışına karşılık, durumluk kaygı düzeyinde düşme meydana geldiğini işaret etmektedir. Daha önceki bölümlerden de hatırlanacağı gibi, dinî hayatın her hangi bir boyutu ile psikososyal uyum göstergeleri arasında ortaya çıkacak olumsuz ilişki, dinî hayatın, en azından söz konusu boyutta, psikolojik uyuma olumlu yönde katkıda bulunan faktörlerden biri olabileceği şeklinde yorumlanacağı ~~yorumlanacağı~~ ifade edilmişti. Bu nedenle, 17-22 yaş grubunda ortaya çıkan bu durumun, duanın psikolojik uyuma yardımcı olduğunu gösterdiği söylenebilir. Bu yaş grubunda, dua ile diğer psikososyal uyum göstergeleri arasındaki korelasyonların beklenen yönde olduğu ortaya çıkmıştır.

Oysa, yirmidokuz-33 yaş grubunda dua ile depresyon arasındaki ilişki olumlu yöndedir (.54). Şöyle ki, yükselme gösteren depresyon ile birlikte dua davranışında da yükselme olmaktadır. Bu bulgu şu şekilde yorumlanabilir: Kişiler, artan depressif duygularını hafifletebilmek için, daha çok duaya yönelmektedirler. Bir başka deyişle, yoğunlaşan depressif duygulara karşılık, dua davranışı da artmaktadır. Bu sonuç, Lindenthal ve ark. (1970) tarafından elde edilen verilerle uygunluk göstermektedir. Bu araştırmada Lindenthal ve ark. (1970), psikolojik rahatsızlığı olan kimselerin, toplu olarak yapılan ibadetlere katılmaktan çok, kendi başlarına ibadeti ve duayı tercih ettiklerini bulmuşlardır.

Dinî duygu, 34-40 yaş grubunda tıpkı dua gibi fonksiyon görmektedir. Şöyle ki, dinî duygu arttıkça, depresyon ve sürekli kaygıda azalma olmaktadır.

Dinî hayatın dua ve dinî duygu gibi subjektif yönlerinin ruh sağlığına olumlu yönde katkıda bulunabileceğine işaret eden bu ve benzeri sonuçların , James'in (1902), Jung'un(1933) ve Allport'un (1950) teorik yaklaşımları ile tutarlılık gösterdikleri söylenebilir.

Din bilgisi ile psikososyal uyum ise birbirinden bağımsız iki alan olarak görünmüşlerdir. Bir başka deyişle, din bilgisi ile ruh sağlığı arasında anlamlılık düzeyinde bir bağlantı yoktur.

III. 2. Dinî Hayatın Boyutlarına İlişkin Bulgular.

Hatırlanacağı gibi inanç boyutu, hemen hemen bütün dinlerde, en azından büyük dinlerde, dinî hayatın en önemli boyutu olarak değerlendirilmektedir. Kanımızca, inancın, dinî hayatın ilk şartı olması bu öneme işaret etmektedir. Bu araştırmada, inanç boyutu, yaygın inançları, partikülarizmi ve ahlâkîliği içine alacak şekilde kavramlaştırılmış ve operasyonel tanımı yapılmıştır.

Yaş grupları arasında, bu boyutlara ilişkin olarak anlamlı farklılıkların olmadığı ortaya çıkmıştır. Örneğin, yaygın inançlar boyutunda, yaşa bağlı olarak çok az bir yükselme gözlenmişse de bu farklılık anlamlılık düzeyine ulaşmamıştır. Bu bulgu, Shand (1969) tarafından yapılan araştırma sonuçlarını destekler niteliktedir. Ayrıca, Lazerwitz (1961) ve Orbach (1961) da benzer sonuçlar elde etmişlerdir. Bu nedenle, araştırmamızın, yaygın inançlarla ilgili bu bulgusunun "Kararlılık Teorisi" (Argyle ve Beit-Hallahmi, 1975) ile tutarlılık gösterdiği ileri sürülebilir.

Kişinin kendi inançlarının en doğru inanç olduğuna inanması diye tanımlayabileceğimiz partikülarizm boyutunda ise, düşüş ve yükselmeler gözlenmekle birlikte, bu değişmelerde anlamlılık düzeyine ulaşmamıştır. Şöyle ki, 17-22 yaş-grubunda 5.54 olan ortalama, 23-28 yaş grubunda 5.44 e düşmüş iken, 29-33 yaş-grubunda tekrar yükselerek 5.90 a ulaşmıştır.

Dinî hayatın bu yönü, "Gelenekçi Teori"nin (Argyle ve Beit-Hallahmi, 1975) beklentileri ile benzerlikler göstermektedir. Çünkü, bu teori, 18-30 yaşlar arasında dinî aktivitenin önce

düşüş göstereceğini, otuz yaşından sonra ise sürekli olarak yükseleceğini ileri sürmekteydi.

Dinî hayatın ahlâkîlik boyutu da partikülarizm gibi, düşüş ve yükselişler göstermiştir. Bu boyutta da yaş grupları arasında anlamlı farklılıklar bulunamamıştır.

Bilindiği gibi, en azından büyük dinlerin, inançtan sonra en fazla önemsedikleri ve inananlarından istedikleri dinî hayat boyutu ibadet olmaktadır.

İbadete atfedilen önem, araştırmamız tarafından da desteklenmiştir. Şöyle ki, 17-22 yaş-grubu arasında biraz yükselme olmuşsa da anlamlılık düzeyine ulaşmamıştır. Bu sonuç, araştırmaya katılan bütün yaş gruplarının ibadetlere katılımı aynı şekilde önemseyerek yerine getirdiklerine işaret etmektedir.

Kanaatimizce, dinî hayatın en subjektif yönü duadır. Bu nedenle, duanın aynı dinin mensupları arasında belki de en çok değişme gösterecek boyut olduğunu söylememiz mümkündür. Ayrıca, dua davranışının, bu subjektif olma özelliğinden dolayı, yaşa ve ihtiyaca göre değişme göstereceği beklenebilir.

Nitekim, araştırma sonuçlarımız, dua davranışında yaşa bağlı olarak değişmelerin olacağına ilişkin görüşümüzü destekler niteliktedir. Şöyle ki, yaş gruplarının ortalamaları arasında anlamlı farklılıklar gözlenmiştir. Ortaya çıkan bu tablo, "Gelenekçi Teori"nin beklentileri ile uyum içersindedir.

Dua gibi subjektif bir yapısı olan diğer dinî hayat boyutu

ise dinî duygudur. Yine aynı şekilde, dinî hayatın bu boyutunda da gruplar arası farklılıkların anlamlı oldukları görülmüştür. Örneğin, dinî duygunun en düşük değere sahip olduğu 23-28 yaş grubu ile en yüksek değere ulaştığı 34-40 yaş-grupları arasında ki fark anlamlı bulunmuştur. Bu sonuca bağlı olarak din duygusunun 23-28 yaş grubundan sonra artış gösterdiği düşünülebilir.

Önemli olmakla birlikte, kendisine atfedilen önem inanç ve ibadet boyutlarındakiler kadar şiddetli olmayan diğer bir dinî hayat boyutu, din bilgisidir. Bu boyuttaki en düşük ortalama, 23-28 yaş grubunda, en yüksek ortalama ise 29-33 yaş-grubunda gözlenmiştir.

Yirmidokuz-33 yaş-grubunda ortaya çıkan sözkonusu yüksek ortalama değer, bu gelişim döneminde artış gösteren dinî ilgiye yüklenebilir. Ancak, dinî ilgideki artış, yaş grupları arasında beliren farklılıkların yegâne nedeni olmayabilir. Şöyle ki, gruplar arasında gözlenen farklılıkların bir başka nedeninin hatırlayamamak olması kuvvetle muhtemeldir. Çünkü, dinî hayatın hafıza ile en yakından ilişkili boyutu din bilgisi olmaktadır.

III. 3. Psikososyal Uyuma İlişkin Bulgular.

Hatırlanacağı gibi, psikososyal uyumun göstergeleri olarak depresyon, durumluk kaygı, sürekli kaygı ve yalnızlık ölçekleri kullanılmıştı. Bu ölçeklerin her birinden alınan puanların, yaşa bağlı olarak değişme gösterdikleri gözlenmiştir. Ancak, yaş gruplarının, psikososyal uyum ölçeklerinden aldıkları puanlar açısından farklılık gösterip göstermedikleri konusu, araştırmamızı doğrudan ilgilendirmediği için, değişik yaş

grupları birbirleriyle karşılaştırılmamışlardır. Bu nedenle, sadece ortalama değerlerin verilmesi ile yetinilmiştir.

Depresyon ölçeğinden alınan puan ortalamalarının çizdiği tablo şu olmuştur: En yüksek depresyon puan ortalaması, 23-28 yaş-grubunda, en düşük puan ortalaması ise, 29-33 yaş-grubunda ortaya çıkmıştır. Eğer 29-33 yaşlar arasının yetişkinler dünyasına giriş döneminin sona erdiği ve hayat yapısının büyük ölçüde yeniden düzenlendiği bir devre olduğu ve dolayısıyla bir çok kişi için oldukça karışıklık ve telaş dolu yıllar olacağı göz önünde bulundurulacak olursa o taktirde otuz yaş dönümü olan bu yaşlarda kaygı ve depresyonun artış göstereceği söylenebilir.

Oysa, Levinson ve ark. (1978) tarafından geliştirilen yetişkinlik gelişim teorisinin bu tür beklentileri araştırmamız bulguları ile uyuşmamaktadır. Şöyle ki, dört ayrı yaş grubu arasında enyüksek depresyon puanı 29-33 yaş-grubunun alması gerekirken aksine bu grup en düşük değere sahip olmuştur. Bu ve benzeri bulgular, Levinson ve diğ. (1974, 1978) tarafından ortaya konan Yetişkinlik Gelişim Teorisinin kültürler arası genellenebilirliğinin olup olmadığını akla getirmektedir. Ancak, bu teoriden yordanan hipotezlerin test edildiği araştırmalar henüz yeterli ölçüde olmadığından bu konuda kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Söylenebilecek olanlar da ancak spekülasyon düzeyinde kalacaktır. Bu nedenle, bu konuda başka örneklerle kullanarak yapılacak olan diğer araştırmaların sonuçlarını beklemek yerinde olacaktır.

Durumluk kaygı ölçeğinden en yüksek puanı yine 23-28 yaş-grubu almıştır. Depresyon ölçeğinden de en yüksek puanı alan

yirmiüç-28 yaş-grubunun, diğer yaş gruplarına kıyasla, ortaya koyduğu bu depresli ve kaygılı görünüm, Levinson ve diğ. (1978) tarafından yetişkinlik dünyasına giriş diye nitelenen bu gelişim döneminin nisbeten sakin olacağı beklentisi ile uyuşmaktadır.

Sürekli kaygı ölçeğinden alınan puanlar en yüksek değere yine 23-28 yaş grubunda ulaşmıştır (ort. 44.26). Bu ölçekten alınan en düşük ortalama değer (39.20), 29-33 yaş grubuna aittir.

Bilindiği gibi, yalnızlık duygusu, psikososyal uyum göstergelerinden biri olarak kullanılmıştır. Bununla, psikososyal uyumun insanlararası ilişkiler, yani sosyal, yönünün ölçülmesi amaçlanmıştır. Bu ölçekten de yine en yüksek ortalama puanı 23-28 yaş-grubu almıştır. En düşük puan ise, 29-33 yaş grubununki olmuştur. Bu sonuçlara göre, kendilerini en fazla yalnız hisseden bir başka deyişle, sosyal ilişkilerinden yeterince memnun olmayan grupların 23-28 ve 34-40 yaş-grublarının oldukları görülmüştür.

Yirmiüç-28 yaş grubunda ortaya çıkan yüksek yalnızlık puanına ilişkin olarak şunlar söylenebilir: Hatırlanacağı üzere, Levinson ve diğ. (1974), bu dönemdeki benlik gelişimini Erikson'un (1959) "Yakınlaşmaya, İçtenliğe karşı Uzaklaşma, Yalnızlık" (Intimacy vs. Distantiation) krizi diye nitelediği psikososyal gelişim dönemi ile bağlantı kurarak ele almaktadır. Başka bir anlatımla, bu dönemde bulunan kişi, biri yalnızlığa diğeri ise içten, samimi ve sıcak ilişkilere giden iki yolun ayrımında bulunmaktadır. Yani, olgunlaşma ve gelişme yolunun yolcusu olan genç, ya yalnızlığın pençesine düşerek sağlıksız bir hayat biçimine sahip olacak ya da samimi ve içten sosyal ilişkiler geliş-

tirerek olgunlaşma yönünde ilerliyecektir. Görüldüğü gibi, bu dönemde kişiyi olgunluğa götüren en önemli faktör içten ve dürüst sosyal ilişkilerdir. Olgunlaşmayı amaçlayan kişiler en fazla buna ihtiyaç duymaktadırlar. Bu nedenle, sosyal ihtiyaç yeterince giderilmediğinde, kişilerde yalnızlık duygularının yükseleceği beklentisi akla yatkın görünmektedir. Bu çerçeveden bakıldığında, araştırmamızda 23-28 yaş-grubunda gözlenen yalnızlığa ilişkin yüksek puanların söz konusu sosyal ihtiyacın tam olarak tatmin edilemediğine işaret ettiği ileri sürülebilir.

Ayrıca, psikososyal uyum açısından yüksek ve düşük düzeylerde bulunan kişilerin dinî hayatın boyutlarına ilişkin olarak farklılık gösterip göstermediklerine de bakılmıştır. Uygulanan t-testi sonuçları, söz konusu iki grup arasında manidar bir farkın bulunmadığını göstermiştir. Ancak, anlamlı olmamakla birlikte, psikososyal uyumu düşük olan kişilerin, dua ve dinî duygu boyutlarından daha yüksek puanlar aldıkları gözlenmiştir. Dua boyutu için ortalamalar, "yüksek" grupta 5.64, "düşük" grupta 5.92 dir. Dinî duygu boyutunda ise ortalamalar sırasıyla, 6.40 ve 7.12 olmuştur. Bu sonuçlara dayanarak, psikososyal uyum ölçeklerinden yüksek puan alan cevaplayıcıların, dinî hayatın dua ve duygu yönlerine daha fazla önem verdikleri düşünülebilir (Krsş. Lindenthal ve diğ. 1970). Bunun da karşılaşılan psikolojik ve sosyal nitelikteki problemlerle başetmede (coping) dinin duygu ve dua ile açığa vurulan boyutlarına yönelindiğine işaret ettiği ileri sürülebilir. Bu bulgular, dinin bir psikolojik güç kaynağı olduğunu ileri süren görüş ve araştırma sonuçları ile tutarlılık içindedir (Allport, 1950; Campbell, 1975; Frankl, 1959, 1969; Hadaway ve Roof, 1978; James, 1902; Jung, 1933; Maslow, 1983; May, 1940; Pargament ve diğ. 1979; Yinger, 1970 gibi).

III. 4. Dinî Hayat ve Psikososyal Uyum Arasındaki İlişki.

Hatırlanacağı gibi, bu araştırmada dinî hayat ya da kısaca din, çokboyutlu (multidimensional) bir fenomen olarak kavramlaştırılmış ve buna bağlı olarak da söz konusu boyutların her birini sayısal değerlere dönüştürmeyi sağlamak için bir "Dinî Hayat Envanteri" geliştirilmişti.

Bilindiği üzere, din, kendisini farklı biçimlerde ortaya koyabilme özelliğine sahip bulunmaktadır. Bir başka deyişle, din, tam anlamıyla sadece kişinin kendisinin bilebildiği bir inançlar sistemi olurken, diğer taraftan, kişiye has bir duyguya dönüşebilmektedir. Diğer taraftan, din, kendini bir toplum faaliyeti olarak da ifade edebilmektedir. Bu nedenle, dine sadece bir tek cepheden yaklaşmanın, konuya yeterli ölçüde açıklık getiremeyeceği düşünülmüş, neticede dinî hayatın değişik boyutlarının psikososyal uyumun söz konusu göstergeleri ile nasıl bir ilişki içersinde bulunduğunu araştırmanın daha doğru olacağına karar verilmiştir.

Yapılan işlemler sonunda, dinî hayatın farklı boyutları ile psikososyal uyum göstergeleri arasındaki bağlantıların, yaş gruplarına göre farklılıklar gösterdikleri ortaya çıkmıştır. Bir diğer deyişle, dinî hayatın her hangi bir boyutu ile psikososyal uyumun her hangi bir göstergesi arasındaki ilişki, bir yaş grubunda, diğerine kıyasla daha kuvvetli ve aynı zamanda değişik yönde olabilmektedir. Şöyle ki, söz konusu iki değişken arasındaki korelasyon bir yaş grubunda olumlu olurken diğerinde olumsuz çıkabilmektedir.

Bu bölümde söz edilecek olan korelasyonların, daha önce verilmiş olan hipotezlere ilişkin bulgularla aynı olmaları nedeniyle burada sadece ortaya çıkan ilişkilerin yaşa bağlı olarak gösterdikleri değişmelerin tartışılmasıyla yetinilecektir.

Dinî hayatın boyutları ile depresyon arasındaki korelasyonların, yaş grupları arasında farklılıklar gösterdikleri anlaşılmıştır.

Yaygın inançlar ve partikülarizm ile depresyon arasındaki korelasyonlar, bütün yaş gruplarında çok düşük düzeylerde kalmışlardır. Bu nedenle, bu bulgulara dayalı olarak yaygın inançlar, partikülarizm ve depresyonun birbirinden bağımsız iki değişken oldukları ileri sürülebilir. Diğer taraftan, ahlâkîlik ile depresyon arasındaki ilişki yüksek düzeylerde olmasa da yaygın inançlar ve partikülarizme kıyasla daha güçlü olduğu söylenebilir.

Depresyon ile olumsuz bir ilişki içersinde bulunan dinî hayat boyutu, ibadetlere katılım olmuştur. Yirmiüç-28 yaş-grubunda ortaya çıkan bu olumsuz ilişki, bu yaş grubunda, artan ibadete katılım puanına karşılık, depresyonda düşme meydana geldiğine işaret etmektedir. Yani, bu yaş grubunda ibadetlere katılımın ruh sağlığına olumlu yönde katkıda bulunduğu söylenebilir. Yirmiüç-28 yaş-grubundaki kadar güçlü olmamakla birlikte, benzer ilişki dinî duygu ile depresyon arasında, 34-40 yaş-grubunda gözlenmiştir. Görüldüğü gibi, ilerleyen yaşla beraber dinî duyguya atfedilen önem artış göstermiş ve dinî hayat ile depresyon arasındaki ilişkide ibadetlere katılımın yerine geçmiştir. Bir başka anlatımla, psikolojik problemlerle başetmede dinî duygu, ibadetin yerine geçmektedir. Bu bulgunun, yaşla birlikte içe yönelmenin artış göstereceğini ileri süren araştırmaları destekler mahiyette olduğu ileri sürülebilir (Gould, 1978; Jung, 1933; Neugarten, 1965, 1968, 1976 gibi).

Ancak, dua ile depresyon arasındaki ilişki olumludur. Bu ilişki en yüksek kat sayıya 29-33 yaş-gurubunda ulaşmıştır. Söyle ki, sözkonusu iki değişken arasındaki korelasyon katsayısı .54 olmuştur. Bu bulgu, artış gösteren depresif duygularla birlikte, dua davranışının da yükselme gösterdiğine işaret etmektedir. Bu da depresif duygularla baş etmede duaya bir vasıta olarak baş vurulduğunu akla getirmektedir. Dini hayatın bilgi boyutu ile depresyon arasında güçlü bir ilişkinin bulunmadığı gözlenmiştir.

Dinî hayatın boyutları ile durumluk kaygı arasındaki ilişkiler örüntüsü içinde 17-22 yaş-gurubunda ortaya çıkan dua-durumluk kaygı ilişkisi dikkat çekmiştir. Dua ile durumluk kaygı arasındaki bu korelasyon olumsuzdur (-.38). Yani, dua davranışı arttıkça durumluk kaygıda düşme olmuştur. Söz konusu yaş grubunu oluşturan kişilerin hemen hemen tamamının öğrenci olduğu göz önüne alındığında, bu kişilerin durumluk kaygıya neden olabilecek ortamlarla yüz yüze geldikleri söylenebilir (örn. imtihan gibi). Bu tür ortamlarda kişilerin, ortaya çıkan kaygıyı azaltabilmek için dua ettikleri, bu verilere dayanılarak, ileri sürülebilir.

Dinî hayatın diğer boyutları ile durumluk kaygı arasındaki ilişkiler güçlü bulunmamıştır. Sürekli kaygı ile ilişkili olan dinî hayat boyutu, duadır. Olumlu olan bu ilişki, 29-33 yaş-grubunda ortaya çıkmıştır. Bu bulguya göre, yükselen durumluk kaygıya paralel olarak dua davranışı da artış göstermiştir. Oysa, 34-40 yaş-gurubunda, dinî duygu ile sürekli kaygı arasında olumsuz bir ilişki vardır. Bu yaş grubunda dinî duygu, ruh sağlığına olumlu yönde katkıda bulunmaktadır.

Sosyal ilişkilerden duyulan memnuniyetin bir göstergesi olarak kabul edilebilecek olan yalnızlık duygusu ile dinî hayatın değişik boyutları arasındaki ilişkilerde, 17-22 yaş-grubu dikkat çekmiştir. Şöyle ki, yaygın inaçlar ile yalnızlık duygusu arasındaki ilişki olumsuzdur. Bu sonuç, paylaşılan inaçların bu gelişim döneminde ortaya çıkabilecek yalnızlık duygularının azaltılmasına, dolayısıyla sosyal uyuma olumlu yönde katkıda buldukları söylenebilir.

Nitekim, Swanson (1971), sosyal açıdan topluma katılımları yüksek olan kimselerin, dinî inançları kabullenmeleri ihtimalinin yüksek olduğunu rapor etmektedir. Bu nedenle, elde edilen bu bulgunun Swanson'un(1971) sonuçlarını destekler nitelikte olduğunu söyleyebiliriz. Söz konusu yaş grubunda, yalnızlık duygusunun azaltılmasında katkısı olan ikinci dinî hayat boyutunun dua olduğu anlaşılmıştır. Şöyle ki, dua ile yalnızlık arasındaki korelasyon olumsuz yöndedir.

Diğer yaş gruplarında ise farklı bir tablo ortaya çıkmıştır. Örneğin, 29-33 yaş-grubunda, partikülarizm ile yalnızlık duygusu arasındaki ilişki olumludur. Bir başka ifade ile, partikülarizm duygusu yükseldikçe yalnızlık duygusu da artmaktadır. Partikülarizmi, kişinin kendi inançlarının en doğru inaçlar olduğuna inanması olarak tarif edersek söz konusu bulguyu şu şekilde yorumlayabiliriz: Sahip olunan inançlara atfedilen önem yükseldikçe ve bu inançlar çevre tarafından aynı derecede önemsenmediği zaman kişiler daha çok yalnızlık duygusu hissetmektedirler, çünkü, partikülarizm boyutundan yüksek puan alan kişilerin inançlarını çevreleriyle paylaşabilmeleri ihtimali düşmektedir. Bu durum ise doğal olarak yalnızlık duygularının yükselmesine yol açmaktadır.

III. 5. SONUÇ VE ÖNERİLER.

Özetlenecek olursa, verilerimiz, dinî hayatın duygu ve dua boyutlarında yaşa bağlı olarak değişmelerin meydana geldiğini, buna karşılık dinî hayatın diğer boyutlarında yaş grupları arasındaki farklılıkların anlamlı olmadıklarını ortaya koymaktadır. Buna göre, dua boyutunda en yüksek puanı 29-33 yaş-grubu almıştır. En düşük puan ise, 23-28 yaş grubunun olmuştur.

Dinî hayat boyutları ile psikososyal uyum göstergeleri arasında olumsuz korelasyonların olduğunu ileri süren hipotezlerimizin çoğu anlamlılık düzeyinde destek görmemiş; ancak, bulgularımız beklendiği yönde ilişkilerin olabileceğini ortaya çıkarmıştır. Elde edilen sonuçlardan 17-22 yaş grubunda, dua ile durumluk kaygı arasındaki korelasyonun, 23-28 yaş-grubunda, ibadetlere katılım ile depresyon arasındaki korelasyonun, 34-40 yaş-grubunda ise, dinî duygu ile depresyon ve sürekli kaygı arasındaki korelasyonun anlamlı oldukları görülmüştür. Diğer korelasyonlar ise, beklenen yönde anlamlılık düzeylerine ulaşamamışlardır. Buna karşılık 23-28 yaş-grubunda partikülarizm ile sürekli kaygı, yirmidokuz-33 yaş-grubunda ise, dua ile depresyon arasındaki korelasyonların, hipotezlerin aksine, olumlu oldukları anlaşılmıştır.

Depresyon, durumluk kaygı, sürekli kaygı ve yalnızlık gibi psikososyal uyum göstergelerinden alınan puanlar 23-28 yaş-grubunda en yüksek değere ulaşmıştır. Yaş ilerledikçe, durumluk kaygıda düşme gözlenirken depresyon, sürekli kaygı ve yalnızlıkta bir miktar yükselme olduğu görülmüştür.

23-28 yaş- grubunda, ibadetlere katılım ile depresyon ara-

sında olumsuz bir ilişki vardır. Aynı yöndeki bir başka ilişki, 34-40 yaş grubunda, dinî duygu ile depresyon arasındaki ilişkidir. Yirmidokuz-33 yaş-grubunda ise depresyon ile dua arasındaki korelasyon olumlu yöndedir.

Dinî hayatın boyutları ile durumluk kaygı arasındaki ilişkilerle ilgili analiz sonuçları, 17-22 yaş grubunda, dua ile durumluk kaygı arasında olumsuz bir ilişkinin bulunduğuna işaret etmişlerdir. Sürekli kaygının, 29-33 yaş-grubunda dua ile olumlu yönde, 34-40 yaş grubunda ise, dinî duygu ile olumsuz yönde ilişkili olduğu anlaşılmıştır.

Diğer taraftan, yalnızlık, 17-22 yaş-grubunda yaygın inançlarla olumsuz, 29-33 yaş-grubunda partikülarizm ile olumlu yönde ilişkili olduğu ortaya çıkmıştır.

Görüldüğü gibi, dinî hayat ile ruh sağlığı (psikososyal uyum) arasındaki ilişkiyi gerek dinî hayat gerekse ruh sağlığı açısından, sadece bir tek yönünü göz önüne alarak incelemenin yeterli olamayacağı çok açıktır. Çünkü, her ikisi de kompleks yapılara sahip olan dinî hayat ve ruh sağlığı gibi değişkenlerin, tek taraflı ele alınmalarının, birbiriyle çelişen sonuçlara yol açması kaçınılmaz olacaktır.

Din-ruh sağlığı ilişkisinin, her iki değişkenin yapılarına uygun olarak, çok yönlü ele alınmasının söz konusu ilişkinin aydınlatılması açısından daha faydalı olacağı kanaatindeyiz. Nitekim, araştırma bulgularımız da bu kanaatimizi destekler niteliktedir.

Şu bir gerçek ki, din-ruh sağlığı konusunda yürütülecek araştırmaların çizecekleri tablolar, araştırmacıların dinden

ve ruh sağlığından ne anladıklarına bağlı olarak farklılıklar göstereceklerdir.

Nitekim, ruh sağlığını, ruh hastalığının bulunmayışı olarak tanımlayan Becker (1971), din-ruh sağlığı arasındaki ilişkinin olumlu olduğu sonucuna ulaşmaktadır. Oysa, ruh sağlığının daha çok, kendilik-saygısı, psikolojik yeterlilik, zekâ gibi yönlerine ağırlık veren Dittes(1968) için sözkonusu ilişki olumsuz olmaktadır. Ancak, bu konuda henüz kesin bir şey söylemenin mümkün olmadığını ileri süren görüşlere de rastlandığını ifade etmek gerekmektedir (Sanua, 1969 gibi).

Bundan sonra, bu konuda araştırma yapacak olanların bu değerlendirmeleri göz önünde bulundurarak konuyu ele almaları, din-ruh sağlığı ilişkisi problemine daha iyi ışık tutacaktır. Ayrıca, konunun kadınları da kapsayan yetişkinlik psikososyal gelişim teorileri çerçevesinde araştırılması, din-ruh sağlığı ilişkisinde, kadın-erkek farklılıklarının bulunup bulunmadığı sorusuna açıklık kazandıracaktır.

ÖZET

Bu araştırma, ilk yetişkinlik döneminde (20-40 yaşlar arası) dinî hayatın değişik boyutları ile ruh sağlığı (psikososyal uyum) arasında ne tür bir ilişkinin bulunduğunu ortaya çıkarmak amacıyla yapılmıştır. Aynı zamanda, dinî hayatın boyutlarının yaşa bağlı olarak değişip değişmediklerine de bakılmıştır. Bu amacı gerçekleştirebilmek için, önce dinî hayatın boyutlarını ölçmek için bir "Dinî Hayat Envanteri" geliştirilmiştir. Bu envanterle, dinî hayatın inanç, ibadet, dinî duygu vedinî bilgi gibi boyutlarının sayısal değerlere dönüştürülmesi amaçlanmıştır. Geliştirilen bu dinî hayat envanteri, bir takım psikososyal uyum ölçeklerle birlikte 20-40 yaşlar arasında bulunan ve tesadüfî yolla seçilen yetişkinlere uygulanmıştır.

Sonuçlar, değişik yaşgruplarının, dinî duygu ve dua boyutları açısından farklılıklar gösterdiklerini ortaya koymuştur. Ayrıca, dinî hayat boyutları ile psikososyal uyum göstergeleri arasında olumsuz korelasyonların olacağını öngören hipotezlerin büyük çoğunluğu destek görmemiştir.

Diğer taraftan, psikososyal uyum göstergeleri ile dinî hayatın boyutları arasındaki ilişkiler farklı biçimlerde ortaya çıkmışlardır. Örneğin, depresyon 23-28-yaş grubunda ibadete katılım ile olumsuz yönde ilişkili iken, depresyonun 29-33-yaş grubunda dua ile olumlu yönde ilişki içersinde olduğu anlaşılmıştır. Otuzdört-40 yaş grubunda, dinî duygu ile sürekli kaygı olumsuz yönde ilişkili iken, 29-33-yaş grubunda dua ile olumlu yönde ilişkili olduğu anlaşılmıştır.

K A Y N A K L A R

- Alexander, I.E. and Adlerstein, A.M. "Death and Religion" in Herman Feifel (Ed.), The Meaning of Death. New York: McGraw-Hill Book Comp., 1959.
- Allport, G.W. The Individual and His Religion. New York: Macmillan, 1950.
- _____, G.W. Becoming. New Haven : Yale University Press, 1955.
- Argyle, M. "Seven psychological roots of religion", Theology, 1964, 67, no. 530, pp.1-7. in L.B. Brown, Psychology and Religion. Aylesbury, Bucks: Hazell Watson and Viney Ltd. (Penguin Education, 1973.
- Argyle, M. and Beit-Hallahmi, B. The Social Psychology of Religion. Boston: Routledge and Kegan Paul, 1975.
- Armaner, N. İnanç ve Hareket Bütünlüğü Bakımından Din Terbiyesi. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1967.
- _____, N. Din Psikolojisine Giriş. Ankara: Ayyıldız Mat., 1980.
- Armstrong, R.C., Larsen, G.L. and Mourer, S.A. "Religious Attitudes and Emotional Adjustment", J. Psychol. Studies. 1962, 13, 35-47.
- Ausubel, D., and Kirk, D. Ego Psychology and Mental Disorder: A Developmental Approach to Psychopathology. New York: Grune and Stratton, 1977.
- Bahr, H.M. "Aging and Religious Disaffiliation", Social Forces, 1970, 49, 59-71.

- Baker, M. and Gorsuch, R. "Trait Anxiety and Intrinsic-Extrinsic Religiousness", Journal for the Scientific Study of Religion. 1982, 21, 119-122.
- Bateman, M.M., and Jensen, J.S. "The Effect of Religious Background on Modes of Handling Anger", J. Soc. Psychol. 1958, 47, 133-141.
- Batson, C.D. and Ventis, W.L. The Religious Experience. New York: Oxford University Press, 1982.
- Beck, A.T. Depression. New York: Harper and Row, 1967.
- Becker, R.J. "Religion and Psychological Health", in M.P. Strommen (Ed.), Research on Religious Development: A Comprehensive Handbook. New York: Hawthorn, 1971.
- Bender, I.E. "Changes in religious interest: A retest after 15 years", Journal of Abnormal and Social Psychology, 1958, 57, 41-6.
- Bergin, A.E. "Religiosity and Mental Health: A Critical Reevaluation and Meta-Analysis." Professional Psychology: Research and Practice, 1983, 14, 170-184.
- Bocknek, G. The Young Adult. Monterey, California: Brooks/Cole Publishing Comp., 1980 (?).
- Bohrnstedt, G.W., Borgatta, E.F. and Evans, R.R. "Religious affiliation, religiosity, and MMPI scores." J. Scien. Stud. Religion, 1968, 7, 255-58.
- Boisen, A.T. Religion in Crisis and Custom, New York: Harper, 1955.

- Boisen, A. "Crises in Personality Development" in W. A. Sadler, Jr. (Ed.), Personality and Religion: The Role of Religion in Personality Development. New York: Harper and Row, Pub., 1970.
- Brown, L.B. "A Study of Religious Belief" British Journal of Psychology, 1962, 53, 259-72.
- Brown, L.B. "The Structure of religious belief", J. Scien. Stud. Religion. 1966, 5, 259-272.
- Buhler, C. Der menschliche Lebenslauf als psychologisches Problem, Leipzig, S. Hirzel, 1933.
- Campbell, D.T. "On the conflicts between psychology and moral tradition." American Psychologist, 1975, 30, 1103-26.
- Campbell, A.; Converse, P.E. ; and Rodgers, W.L. The Quality of American Life. New York: Russell Sage Foundation, 1976.
- Carr, L.G., and Hauser, W.J. "Anomie and Religiosity: An empirical re-examination." J. Scien. Stud. Rel., 1976, 15, 69-74.
- Cauter, T. and Downham, J.S. The Communication of Ideas. London: Chatto and Windus, 1954.
- Cantril, H. and Sherif, M. "The Kingdom of Father Divine", J. of Abnormal and Social Psychology, 1938, 33, 147-67.
- Clayton, R.R. "5-D or 1?" J. Scien. Stud. Religion, 1971, 10, 37-40.
- Clippinger, J.A. "Toward a Human Psychology of Personality" in H. Newton Malony (Ed.), Current Perspectives in the Psychology of Religion. Grand Rapids, Mich.: Wm.B. Eerdmans Publ. Co., 1977.
- Committee on Psychiatry and Religion. The Psychic Function of Religion in Mental Illness and Health. Vol. VI, Report No: 67, January, 1968.

- Cox, H. "Eastern cults and Western culture: Why young Americans are buying Oriental religions" Psychology Today, 1977, 11(2), 36-42.
- Cumming, J. and Cumming, E. Ego and Millieu. New York: Atherton Press, 1962.
- Davidson, J.D. "Religious Belief as an Independent Variable" J. Scien. Stud. Religion. 1972, 11, 65-75.
- Davis, K. "Mental Hygiene and the Class Structure". Psychiatry, 1938, 1, 55-65.
- Devereux, G. Basic Problems in Ethnopsychiatry (1956) Terc. B. Gulati and G. Devereux. Chicago: Univ. of Chicago Press, 1980.
- Dittes, J.E. "Psychology of Religion" in G. Lindzey and E. Aranson (Eds.), The Handbook of Social Psychology. Vol.5, Reading, Mass.: Addison-Wesley Pub. Comp., 1968, ss.602-659.
- Dittes, J.E. "Two Issues in Measuring Religion" in Merton P. Strommen (ed.) Research on Religious Development, New York: Hawthorn Books, Inc., 1971.
- Dunn, R.F. "Personality Patterns Among Religious Personnel" Rev. Catholic Psychol. Rec. 1965, 3, 125-37.
- Durkheim, E. The Elementary Forms of the Religious Life. London: Allen and Unwin, 1915.
- Eaton, J.W. "The Assessment of Mental Health" American J. of Psychiat., 1951, 108, 81-90.
- Ebaugh, H.R.F., Richman, K., and Chafetz, J.S. "Life Crises among the Religiously Committed: Do Sectarian Differences Matter?" J. Scien. Stud. Rel., 1984, 23, 19-31.

- Erikson, E.H. "Identity and the Life Cycle" Psychological Issues. Vol.I, No.1, 1959 (Monograph 1, New York: International Universities Press.
- _____, E.H. (Ed.) Adulthood. New York: W.W.Norton and Comp., 1978.
- Faulkner, J.E. and DeJong, G.F. "Relisiosity in 5-D: An Empirical Analysis." Social Forces, 1966, 45, 246-254.
- Fehr, L.A. and Heintzelman, M.E. "Personality and Attitude Correlates of Religiosity: A Source of Controversy." The J. of Psychology, 1977, 95, 63-66.
- Reifel, H. (Ed.) The Meaning of Death. New York: McGraw-Hill Book Comp., 1959.
- Hırat, Erdoğan, Üniversite Öğrencilerinde Allah İnancı ve Din Duygusu. Yayınlanmamış Doktora Tezi, A.Ü. İlâhiyat Fak., Ankara, 1977.
- _____, Erdoğan, Şahsiyet Gelişmesinde Tevbe'nin Fonksiyonu. Yayınlanmamış Doçentlik Tezi, Ankara, Ankara Üniversitesi, 1982.
- Richter, J.H. "The profile of Catholic religious" American J. of Sociology, 1952, 58, 145-49.
- _____, J.H. Social Relations in the Urban Parish. University of Chicago Press, 1954.
- Frankl, V.E. The Doctor and the Soul. New York: Alfred A. Knopf, Inc., 1955.
- _____, V.E. The Will to Meaning, New York: New American Library 1969.
- _____, V.E. Man's Search for Meaning. New York: Pocket Books, 1975 (original baskı 1959).

- French, T.M. The Integration of Behavior. Vol.1: Basic Postulates. Chicago: Univ. of Chicago Press, 1952.
- French, Jr. J.R.P. "The Conceptualization and Measurement of mental health in Terms of Self-Identity Theory" in S.B. Sells (ed.) The Definition and measurement of mental Health, N.C. for Health Statis., U.S. Public Health Service, 1968.
- Frenkel-Brunswik, E. "Adjustments and reorientation in the course of the life span." In B.L. Neugarten (Ed.), Middle Age and Aging: A reader in social psychology. Chicago, Illinois: Univ. of Chicago Press, 1968.
- Freud, S. "Obsessive Actions and Religious Practices." Standard Edition of the complete psychological works. (Vol.9), London: Hogarth Press, 1907.
- _____, S. Moses and Monotheism. New York: Knopf, 1939.
- Fromm, E. Man for Himself: an inquiry into the psychology of ethics. New York: Rinehart, 1947.
- Freud, S. The Future of an Illusion. London: The Hogarth Press, 1962 (1928).
- Fukuyama, Y. "The Major Dimensions of Church Membership." Review of Religious Research (1961), ss.154-161.
- Funk, R.A. A Survey of Attitudes and Manifest Anxiety in a College Population, Dissertation Abstracts, 15, 2569, 1955.
- Religious Commitment",
- Glock, C. Y. "On the Study of Religious Education (Research Supplement) 1962, 42, 98-110. Ayrica Glock, C.Y. ve Stark, R. Religion and Society in Tension isimli kitabı içinde basılmıştır. 1965.

- Glock, C.Y. and Stark, R. Religion and Society in Tension. Chicago: Rand McNally, 1965.
- Glock, C. and Stark, R. "Dimensions of Religious Commitment" in Robinson, J.P. , P.R. Shaver, Measures of social psychological Attitudes. Ann Arbor, Mich.: Inst. for soc. Research, 1973.
- Goldenson, R. The Encyclopedia of Human Behavior. Vol.2. New York: Doubleday, 1970.
- Gorer, G. Exploring English Character. London: Cresset, 1955.
- Gould, R.L. Transformations: Growth and Change in Adult Life. New York: Simon and Schuster, 1978.
- Graff, R. W. and Ladd, C.E. "POI (Personal Orientation Inventory) correlates of a religious commitment inventory." J. of Clinical Psychology 1971, 27, 502-504.
- Graubard, S.R. "Preface to the Issue Adulthood" in E.H. Erikson (ed.) Adulthood. N.Y: W.W. Norton and Comp., 1976 (1978).
- Guntrip, H. "Religion in Relation to Personal Integration" Br. J. med. Psychology., 1969, 42, 323.
- Gurin, G. Veroff, J. and Field, S. Americans View Their Mental Health. N.Y: Basic Books, 1960.
- Hadaway, C.K. "Life satisfaction and religion: A reanalysis." Social Forces, 1978, 57, 636-643.
- Hadaway, C.K. and Roof, W.C. "Religious commitment and the quality of life in American Society" Review of Religious Research, 1978, 19, 295-307.
- Hansen, J.C. and Himes, B.S. "Normality" in Robert Hehley Woody (General Ed.). Encyclopedia of Clinical Assessment (2 Vols.), San Francisco: Jossey -Bass Publishers, 1981.

- Hartmann, H. Ego Psychology and the Problem of Adaptation.
N.Y.: International Universities Press, 1958.
- Heath, D.H. Explorations of Maturity. N.Y: Appleton-Century
Crofts, 1965.
- _____, D.H. Maturity and Competence: A Transcultural View.
N.Y: Gardner Press. Inc., 1977.
- Hood, JR., R. W. "Psychological Strength and the Report of In-
tense Religious Experience" J. Scien. Stud. Rel ,
1974, 13, 65-71.
- Hurlock, E. B. Developmental Psychology: A Life-Span Approach.
N.Y.: McGraw-Hill Book Comp., 1980.
- Jahoda, M. Current Concepts of Positive Mental Health.
N.Y.: Basic Books, Inc., Publishers, 1958.
- James, W. The Varieties of Religious Experience.N.Y.: The Modern
Library, 1902.
- Jaques, E. "Death and the Mid-Life Crisis" International
Journal of Psychoanalysis, 1965, 46, 502-14.
- Johnson, P.E. Psychology of Religion. New York: Abington Cokes-
bury Press, 1945.
- Johnson, W. People in Quandaries the semantics of Personal
Adjustment. N.Y.: Harper and Row, 1946.
- Jourard, S.M. Personal Adjustment.N.Y.: The Macmillan Comp.,
1963 (2. Baski).
- Jung, C.G. "The Stages of Life" in C.G. Jung Modern Man in
Search of a Soul (Trerc. W.S. Dell and Cary R. Baynes)
N.Y.: Harcourt, Brace and Comp., 1933.
- _____, C.G. Psychology and Religion.New Haven: Yale Univer.
Press, 1938.

- Kahle, L. R. and Timmer, S.G. "A Theory and a Method for Studying Values." in Lynn Kahle (Ed.), Social Values and Social Change, New York: Praeger, 1983, ss. 43-69.
- Kahle, Lynn R. (ed.), Social Values and Social Change: Adaptation to Life in America, N.Y.: Praeger, 1983.
- Kelly, E.L. "Consistency of the adult personality", American Psychologist, 1955, 10, 659-81.
- Kimmel, D.C. Adulthood and Aging. N.Y.: Wiley, 1980.
- Klausner, S.Z. "The Social Psychology of Courage" Review of Religious Research, 1961, 3, 63-72.
- Kuhlen, R.G. "Changing Personal Adjustment During the Adult Years" in John E. Anderson (Ed.) Psychological Aspects of Aging. Washington, D.C.: American Psychological Ass., 1956, ss.21-29.
- Langer, T.S. "A twenty-two item screening score of psychiatric symptoms indicating impairment." Journal of Health and Social Behavior, 3, 269-276, 1962.
- LaVoie, Joseph G. "Adult Development" in Robert Henley Woody (Genel ed.). Encyclopedia of Clinical Assessment (2 vols.). San Francisco: Jossey-Bass Publishers, 1981.
- Lazarus, Richard S. , Folkman, S. Stress, Appraisal and Coping, N.i.: Springer Pub., Comp., 1984.
- Lazerwitz, B. "Some factors associated with variations in church attendance", Social Forces, 1961, 39, 301-9.
- Leighton, D.C., Harding, J.S., Macklin, D.B., Macmillan, A.M. and Leighton, A.H. The Character of Danger. N.i.: Basic books, 1963.

Lenski, G. The Religious Factor. New York: Doubleday and Comp., 1961.

LeShan, E.J. The Wonderful Crisis of Middle Age. N.Y: Warner Books, 1973.

Levinson, D.J., Darrow, C.M., Klein, E.B., Levinson, M.A., McKee, B., "The Psychosocial Development of Men in Early Adulthood and the Midlife Transition" in David F. Ricks, Alexander Thomas and Merrill Roff (Eds.) Life History Research in Psychopathology (vol.3), Minneapolis: The Univer. of Minnesota Press, 1974.

Levinson et al., "Periods in the Adult Development of Men: Ages 18 to 45", The Counseling Psychologist, Vol.6, No.1, 1976.

Levinson et al., The Seasons of a Man's Life. N.Y.: Knopf, 1978.

Lewin, K. Field Theory in Social Science. N.Y.: Harper, 1951.

Lindenthal, J., Myers, J.K., Pepper, M.P., Stern, M.S. "Mental Status and Religious Behavior" J. Scien. Stud. of Rel., 1970, 9, 143-149.

Lindskoog, D. and Kirk, R E. "Some life-history and attitudinal correlates of self-actualization among evangelical seminary students", J. Scien. Stud. Rel., 1975, 14, 51-55.

Loevanger, J. Ego Development. San Francisco: Jossey-Bass, 1976.

Lowenthal, M.F., Thurnher, M., Chiriboga, D. Four Stages of Life. San Francisco, California: 1975.

Macmillan, A.M. "The Health Opinion Survey: Technique for estimating prevalence of psychoneurotic and related types of disorder in communities" Psychological Reports, 1957, 3, 325-339.

- Maranell, G.M. Responses to religion: Studies in the Social Psychology of Religious Belief. Lawrence: The University Press of Kansas, 1974.
- Marshall, H. and Oden, M.H. "The status of the Mature Gifted Individual as a Basis for evaluation of the aging process", Gerontologist, 1962, 2, 201-6.
- Martin, C. and Nichols, R.C. "Personality and religious belief" Journal of Social Psychology, 1962, 56, 3-8.
- Martin, D. and Wrightsman, L.S. "The relationship between religious behavior and concern about death". J. of Soc. Psychol., 1965, 65, 317-323.
- Maslow, A.H. Toward a Psychology of Being. New York: Van Nostrand, 1962.
- Maslow, A.H. Motivation and Personality, New York: Harper and Row, 1970.
- Maslow, Abraham H. Religions, Values, and Peak-Experiences. N.Y.: Penquin Books, 1976(1983). (Originally 1964)
- May, R. The Springs of Creative living. New York: Abingdon-Cokesburg Press, 1940.
- May, Rollo. The Meaning of Anxiety. New York: Ronald Press, 1950.
- Mayo, C.C., Puryear, H.B. and Richek, H.G. "MMPI correlates of religiousness in late adolescent college students". J. Nervous Disorder and Mental Disease, 1969, 149, 381-385.
- Mowrer, O. Hobart, The Crisis in Psychiatry and Religion. New York: Van Nostrand Reinhold Company, 1961.
- Musaph, Herman, "Religion and Mental Health Education: a Psychiatrist's View." Journal of Religion and Health. 8 (3) July, 1969. 248-254.
- Nelson, E.N.P. "Patterns of Religious Attitude shift from College to fourteen years later", Psychological Monographs, No 424. Washington, D.C.: American Psychological Association, 1956.

- Neugarten, Bernice L. "A Developmental View of Adult Personality" in James E. Birren, ed., Relations of Development and Aging. (Charles C. Thomas, 1965).
- Neugarten, B.L. "Adult Personality: Toward a Psychology of the Life Cycle" in Bernice L. Neugarten (Ed.) Middle Age and Aging: A Reader in Social Psychology. Chicago: The Univer. of Chicago Press, 1968.
- Neugarten, B.L. "Adaptation and the life cycle" The Counseling Psychologist, 1976, 6, 16-20 .
- Offer, Daniel and Sabshin, Melvin. Normality: Theoretical Concept of Mental Health. New York: Basic Books, INC., Publishers, 1974 (Revised Edition).
- Orbach, H. "Aging and Religion: Church attendance in the Detroit Metropolitan area" Geriatrics , 1961, 16, 530-40.
- Öner, N. Durumluk-Sürekli Kaygı Envanterinin Türk Toplumunda Geçerliliği. Yayınlanmamış Doçentlik Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 1977.
- Öner, N., A. LeComte. Durumluk-Sürekli Kaygı Envanteri El Kitabı. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1983.
- Özbaydar, Belma, Din ve Tanrı İnancının Gelişmesi Üzerine bir Araştırma. İst. 1970.
- Pargament, K.I., Steele, R.E., and Tyler F.B. "Religious Participation, Religious Motivation and Individual Psychosocial Competence", J.Sci.Stud.Rel. 1979, 18, 412-419.
- Peacocke, A.R. "The Christian faith in a scientific era". Religious Education, 1963, 58, 372-376,
- Pearlin, Leonard I., "Life Strains and Psychological Distress among Adults" in Neil J. Smelser, Erik H. Erikson, Themes of Work and Love in Adulthood. Cambridge Mass.: Harvard University Press, 1980.

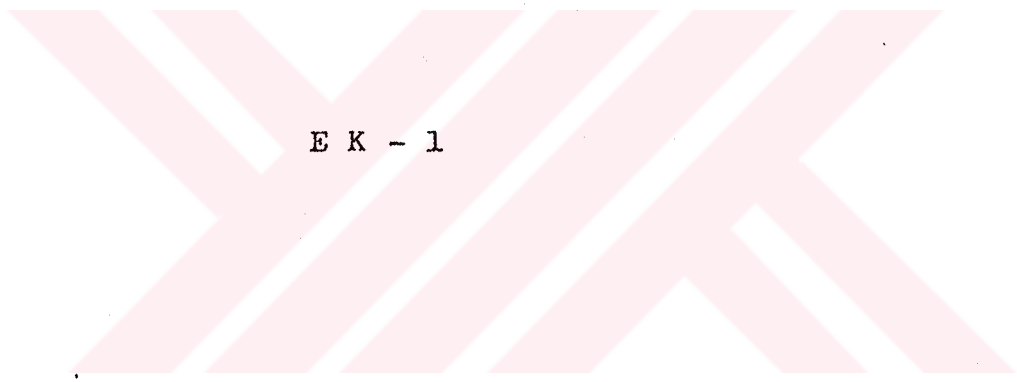
- Piaget, J., The Origins of Intelligence in Children. International Universities Press, 1952.
- Powell, Douglas H. Understanding Human Adjustment: Normal Adaptation Through The Life Cycle. Boston: Little, Brown and Comp., 1983.
- Pratt, J.B. The Psychology of Religious Belief. New York: The Macmillan Company, 1906.
- Pratt, J.B. The Religious Consciousness. N.Y.: The Macmillan Company, 1920.
- Rappaport, L. Personality Development. Glenview, Ill.: Scott, Foresman, 1972.
- Riegel, Klaus F. "Adult Life Crises: A Dialectic Interpretation of Development" in Nancy Datan and Leon H. Binsberg(eds) Life-Span Developmental Psychology. N.Y.: Academic Press, 1975.
- Rogers, Dorothy. The Adult Years Englewood Cliffs, N.J. Prentice-Hall, Inc., 1979.
- Rokeach, Milton. The Open and Closed mind. N.Y.: Basic Books, Inc., Publishers, 1960.
- Russel, D., Peplau, L.A. Cutrona, C.E., "The Revised UCLA Loneliness Scale: Concurrent and Discriminant Validity Evidence." J. of Person. and Soc. Psychology, 1980, 39, 472-480
- Sanua, V.D. "Religion mental health, and personality: A Review of Empirical studies". Amer. J. Psychiat. 125: 9, 1969.
- Shand, J. "Report on a twenty year follow - up study of the religious beliefs of 114 Amherst College students', Journal for the Scientific Study of Religion, 1969, 8 167-68.
- Shaw, B. W. "Religion and Conceptual Models of Behaviour", Br. J. Soc. clin. Psychol. 1970, 9, 320-327.

- Sheehy, G. Passages: Predictable Crises of Adult Life.
New York: Bantam Books, 1976.
- Sheehy, G. Pathfinders, N.Y.: Bantam Books, 1981.
- Shoben, E.J. "Toward a Concept of the Normal Personality"
American Psychologist, 1957, 12, 183-189.
- Siemering, S.P. "The Effect of Young Adult and Middle Age
Crises on Identity and Moral Reasoning" Yayınlan-
mamış Doktora Tezi, Michigan State University,
East Lansing, 1981.
- Smith, M.B. "Mental Health reconsidered: a special case of
the problem of values in psychology" American
Psychologist, 1961, 16, 299-306.
- _____, M.B. "Competence and "Mental Health" Problems in
Conceptualizing Human Effectiveness." in
S.B. Sells (ed.), The Definition and Measure-
ment of Mental Health, N.C. for Health Statis.,
U.S. Public Health Service, 1968.
- Spilka, B. and Werme, P.H. "Religion and Mental Disorder:
A Research Perspective" in M.P. Strommen (Ed.),
Research on Religious Development. N.Y.: Haw-
thorn Books, Inc., 1971.
- Spivack, G., Platt, J.J., Shure, M.B. The Problem - Solving
Approach to Adjustment: A Guide to Research
and Intervention. San Francisco: Jossey-Bass
Publishers, 1976.
- Srole, L., Langer, T.S., Michael, S.T., Opler, M.K., and Rennie,
T.A.C. Mental Health in the Metropolis. N.Y.:
Mc Graw-Hill, 1962.
- Starbuck, E.D. The Psychology of Religion. N.Y.: Charles Scribner's
Sons., 1899.

- Stark, R. "Psychopathology and Religious Commitment."
Review of Religious Research, 1971, 12, 165-176.
- Stevens-Long, J. Adult Life. Palo Alto, California: Mayfield
Publ., Comp., 1984 (1979).
- Stotland, E. The Psychology of Hope. San Francisco: Jossey-Bass,
1969.
- Stoudenmire, J.A. "On the Relationship Between Religious Beliefs
and Emotion." J. Scien. Stud. Rel., 1971, 10, 254.
- Swanson, G.E. "Life with God: some variation of religious expe-
rience in a modern city", J. Scien. Stud. Rel., 1971,
10, 169-99.
- Symonds, P. From adolescent to adult. N.Y.: Columbia Univ.
Press. 1961.
- Szasz, T. "The Myth of Mental Illness," Amer. Psychologist,
1960, 15 (2), 113-118.
- Taplamacıoğlu, M. "Yaşlara Göre Dinî Yaşayışın Şiddet ve
Kesafeti", A.Ü. İlâhiyat Fak. Dergisi, Ankara, 1962,
10, 140-151.
- Teğin, B. Depresyonda Bilissel Bozukluklar: Beck Modeline
Göre Bir Araştırma. Yayınlanmamış Doktora Tezi,
Hacettepe Üniversitesi Ankara, 1980.
- Thouless, R.H. An Introduction to the Psychology of Religion.
London: Cambridge University Press, 1971.
- Tillich, P. The Courage to Be. New Haven: Yale University Press,
1952.
- Uzman, M.O. Tababet-i Rubiye, C.I, (2. baskı) İstanbul, 1928.

- Vaillant, G.E., McArthur, C.C. " Natural History of Male Psychologic Health. I. The Adult Life Cycle From 18-50." Seminars in Psychiatry, Vol. 4, No.4 (November), 1972.
- Vaillant, G.E. Adaptation to Life. Toronto: Little, Brown and Comp., 1977.
- Ventis, W. L. Batson, C.D. and Burke, D. " Religious Orientation and Self-Actualization: A psychometric Study", Basılmamış manusikript, Univer. of Kansas, 1980
- Vergote, A. The Religious Man (Terc. Sister Marie-Bernard Said). Dublin: Gill and Macmillan.1969.
- Wallace, J. " An abilities conception of personality: some implications for personality measurement". American Psychologist, 1966, 21, 132-138.
- whitehead, A.N. Religion in the Making. N.Y.: Macmillan , 1926.
- Wilson, W.R. " Correlates of avowed happiness" Psychological Bulletin, 1967, 67, 294-306.
- Wilson, W. and Miller, H.L. "Fear, anxiety and religiousness". J. Scien. Study of Religion, 1968, 7, 111.
- Winters, E.E (genel ed.) The Collected Papers of Adolf Meyer. Vol.IV. Mental Hygiene with an introduction by Alexander H. Leighton, Baltimore: The Johns Hopkins Press, 1952.
- Wright, J.C." Personal Adjustment and its relationship to religious attitudes and certainty". Religious Education. 1959, 54, 521-23.

- Yavuz, K. Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi,
Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., 1983.
- Yinger, J.M. The Scientific Study of Religion. N.Y.: The Mac-
millan Comp., 1970.
- Zilboorg, G. in Academy of Religion and Mental Health. Religion,
Science and Mental Health: First Academy Symposium,
1957. New York : New York University Press, 1959,
s.31.

E K - 1

ANKET

Açıklama:

Bu anket, Fakültemiz Din Sosyolojisi ve Psikolojisi Anabilim Dalının bilgisi ve denetimi altında hazırlanıp yürütülmekte olan ilmî bir araştırmanın bir bölümünü teşkil etmektedir.

Daha önce fakültemizde uygulanan bu anketi geniş guruplara uygulayarak geliştirmenin faydalı olacağına inanıyoruz.

Bu anket neticesinde, dinî bilgi ve alâkalarının kişileri ne şekilde etkilediği konusunda bilgi sahibi olunacaktır. Araştırmanın yegâne amacı budur. Vereceğiniz cevaplar sadece bu ilmî araştırma için göz önünde bulundurulacaktır. Bu sebeble, sizden anket üzerine ve zarfa isminizi ve soyadınızı YAZMAMANIZI istiyoruz. Biz sadece tek tek kişilerin vereceği cevaplara ilgi duyduğumuz için başkalarının cevapları sizi etkilememelidir. Sizin de bildiğiniz gibi, bu tür çalışmalarda, SİHHATLİ, GEÇERLİ ve GÜVENİLİR neticelerin elde edilebilmesi, suallere verilecek olan cevapların SAMİMİ ve GERÇEĞİ yansıtır olmasına bağlıdır.

Soruları cevaplandırırken lütfen sizce EN DOĞRU olan şıkları seçiniz. Bu bir sınav olmadığı için, doğru veya yanlış diye bir şey yoktur. Anket bir birinden farklı bölümlerden meydana gelmektedir. Bu münasebetle, cevaplandırırken o bölüm için uygun olan (X), (b), veya (O) işaretlerinden birini kullanınız.

Sizden soruları sıra ile cevaplamamanızı ve boş bırakmamanızı istirham ediyoruz.

Anketin doldurulması konusunda göstereceğiniz ilgi, yardım ve işbirliğine şimdiden teşekkür ederiz.

Yaşınız..... Yaşınız..... Cinsiyetiniz: ()K ()E

Size göre aileniz hangi sosyo-ekonomik kesime dahildir?

- () Üst (Zengin)
() Ortanın üstü (Orta hallinin üstünde)
() Orta (Orta halli)
() Ortanın altı (Orta hallinin altında)
() Alt (Fakir)

Doğum yeriniz: () Köy () Kasaba () Şehir
() Küçük () Küçük
() Büyük () Büyük

Hayatınızın en uzun dönemi aşağıdakilerden hangisinde geçti?

- () Köyde () Kasabada () Şehirde
() Büyük () Büyük
() Küçük () Küçük

-A I-Allah hakkındaki inancınızı aşağıdaki ifadelerden hangisi en uygun bir biçimde dile getirmektedir? (Lütfen sadece bir maddeyi işaretleyiniz.)

- Allah'ın varlığına kesinlikle inanıyor ve bu konuda hiç bir şüphe duymuyorum.
- Allah'ın varlığına inanıyorum, fakat bu konuda çözemediğim hususlar var.
- Her zaman olmamakla beraber, kimi zaman Allah'a inandığım oluyor.
- Neye inandığımdan pek emin değilim.
- Allah'ın varlığı-yokluğu konusuna ilgi duymuyorum.
- Allah'ın varlığına inanmıyorum.
- Yukarıdaki maddelerden hiç birisi Allah konusundaki inancımı yansıtmamaktadır.

Benim Allah inancım.....

.....

(Lütfen yazınız)

2- Hz. Muhammed (a.s.) hakkındaki inancınızı aşağıdaki ifadelerden hangisi en uygun bir biçimde dile getirmektedir? (Lütfen sadece bir maddeyi işaretleyiniz).

- Hz. Muhammed (a.s.) in Allah'ın kulu ve resûlü (peygamberi) olduğuna inanıyorum ve bu konuda hiç bir şüphe duymuyorum.
- Farklı özellikleri olmakla beraber, Hz. Muhammed'in sadece bir insan olduğuna inanıyorum.
- Çok yetenekli bir devlet adamı ve komutan olduğuna inanıyorum.
- Açıksözlü söyleyeyim, peygamber sıfatıyla böyle bir kişinin yaşadığından pek emin değilim.
- Yukarıdaki maddelerden hiçbirisi Hz. Muhammed hakkındaki düşünce ve inancımı yansıtmamaktadır.

Benim bu konudaki inancım.....

.....

(Lütfen yazınız)

3- Kur'an-ı Kerim'in Allah'ın kelâmı olup hepsinin gerçek olduğuna ve bir tek harfinin dahi değişmeden günümüze ulaştığına inanırmusunuz?

- Evet, inanıyorum.
- Bu konuda emin değilim (Kararsızım).
- Hayır, inanmıyorum.

4-Ahiret gününe ve öldükten sonra dirilmeye inanırmusunuz?

- Evet, inanıyorum
- Bu konuda emin değilim (Kararsızım)
- Hayır, inanmıyorum

5- Meleklerin varlığına inanıyorsunuz?

- a) Evet, inanıyorum.
- b) Bu konuda emin değilim (Kararsızım)
- c) Hayır, inanmıyorum.

I-B Sizce, aşağıdaki ifadelerden hangisi doğrudur? (a,b,c maddelerinden sadece birini işaretleyiniz).

1- Allah'ın rızasını kazanabilmek için müslüman olmak.....

- a) gereklidir.
- b) yardımcı olabilir.
- c) gerekli değildir.

2- Cennete girebilmek için İslâm dinine inanmak.....

- a) kesinlikle gereklidir.
- b) yardımcı olabilir.
- c) gerekli değildir.

3- Allah'ın affına kavuşabilmek için, insanın İslâm dininden olması...

- a) kesinlikle gereklidir.
- b) yardımcı olabilir.
- c) gerekli değildir.

I-C Sizce, aşağıdaki ifadelerden hangisi doğrudur? (a,b,c maddelerinden sadece birini işaretleyiniz.)

1- Cennete girebilmek için insanlara iyilikte bulunmak.....

- a) gereklidir.
- b) yardımcı olabilir.
- c) gerekli değildir.

2- Komşuyu sevmek, komşuya iyi muamelede bulunmak ve komşunun hakkını gözetmek, olgun bir mü'min (inananmış) olabilmek için.....

- a) gereklidir.
- b) yardımcı olabilir.
- c) gerekli değildir.

II-A 1- Farz ve vacib olan ibadetleri ne ölçüde yerine getirebiliyorsunuz? (Durumunuzu en iyi dile getiren maddeyi işaretleyiniz).

- a) Hergün beş vakit namazı, cuma ve bayram namazlarını kılıyorum.
- b) Günlük namazlarımdan bazılarını, cuma ve bayram namazlarını kılıyorum.
- c) Hergün beş vakit namazı kılıyorum. (Hanımlar için)
- d) Günlük namazlarımdan bazılarını kılıyorum. (Hanımlar için)
- e) Bütün cuma ve bayram namazlarını kılıyorum.
- f) Ara sıra vakit; cuma ve bayram namazlarını kılıyorum.
- g) Hiç namaz kılmıyorum.

2- Oruç ile ilgili tutum ve davranışınız aşağıdaki ifadelerden hangisine uygundur.

- a) Ramazan ayının tamamında ve bazı mübarek günlerde oruç tutarım
- b) Ramazan ayının tamamında engelleyici bir durum olmadıkça oruç tutarım.
- c) Ramazan ayında ara sıra oruç tutuyorum.
- d) Hiç oruç tutmam.

II-B 1- Aşağıdaki ifadelerden hangisi dua ile ilgili davranışınızı en iyi şekilde açıklamaktadır? (1, 2, 3 ve 4. sorulardan sadece birer madde işaretleyiniz).

- a) Hiç dua etmem.
- b) Özel durumlarda (cenaze, mevlit gibi) dua ederim.
- c) Özellikle sıkıntılı (stresli) anlarda veya ihtiyaç duyduğum zaman dua ederim.
- d) Namaz haricinde de sık sık dua ederim.

2- Dua, hayatınızda ne derece önemlidir?

- a) Oldukça önemli
- b) Biraz önemli
- c) Çok önemli değil
- d) Hiç önemli değil

3- Farz olan ibadetlerin dışında, ne sıklıkla nafil (fazladan) olarak ibadet edersiniz?

- a) Sık sık ederim
- b) Ara sıra ederim
- c) Nadiren ederim
- d) Hiç etmem

4- Kur'an-ı Kerim'i ne sıklıkla okuyorsunuz?

- a) Düzenli olarak hergün okurum
- b) Cuma akşamları okurum
- c) Ara sıra okurum
- d) Mübarek sayılan günlerde (kandil gibi) okurum
- e) Hiç okumam

III- 1- İbadet esnasında (namaz kılarken, oruçlu iken, dua ederken) veya günlük işlerinizi yaparken, Allah'a yakın olduğunuzu düşünerek bir ürperti ve heyecan duyduğunuz anlar oluyor mu?

- a) Sık sık oluyor
- b) Ara sıra oluyor
- c) Nadiren oluyor
- d) Hiç olmuyor

2- "Dine bağlılık, insanın hayatına başka türlü sahip olamayacağı bir gaye ve anlam kazandırır."

Bu görüşe katılıyormusunuz?

- a) Kesinlikle katılıyorum
- b) Katılıyorum
- c) Emin değilim (Kararsızım)
- d) Katılmıyorum
- e) Kesinlikle katılmıyorum

3- "Din, ölüm kargısında insana, başka yollar elde edemeyeceği bir güven duygusu verir."

Bu fikre katılıyormusunuz?

- a) Kesinlikle katılıyorum
- b) Katılıyorum
- c) Emin değilim (Kararsızım)
- d) Katılmıyorum
- e) Kesinlikle katılmıyorum

4- "İnsan, sadecelikle kavrayamadığı inanlığının sebebini, inandığı dinin ortaya koyduğu açıklamalarda bulur. Böylece din, insanı güçlü kılar."

Bu görüşe katılıyorsunuz?

- a) Kesinlikle katılıyorum.
- b) Katılıyorum.
- c) Kararsızım.
- d) Katılmıyorum.
- e) Kesinlikle katılmıyorum.

IV 1- Kur'an okumasını biliyor musunuz? (Ne ölçüde bildiğinizi lütfen işaretleyiniz.)

- a) Çok iyi
- b) İyi
- c) Orta
- d) Zayıf
- e) Hiç
- f) Başka.....

(Lütfen yazınız)

2- Aşağıdaki isimlerden hangileri Kur'an'da adı geçen peygamber isimleridir? (Lütfen yanlarına "X" işareti koyunuz.)

- Nuh
- Ebu Bekir
- Yusuf
- İbrahim
- Ömer
- Harun
- Hiç birisi

3- Aşağıdakilerden hangileri İslâm'ın şartlarıdır?

- Oruç tutmak
- Allah'a inanmak
- Hacca gitmek
- Meleklerle inanmak
- Kelime-i Şahadet getirmek
- Peygamberlere inanmak
- Namaz kılmak
- Ahirete inanmak
- Zekât vermek

4- Aşağıda belirten görüş hakkındaki kanaatiniz nedir?

"Dinin gösterdiği gerçekler, ilmin ve felsefenin gerçeklerinden daha üstündür."

- a) Katılıyorum
- b) Kararsızım
- c) Katılmıyorum

5- Sizce, ibadetlerinizi sağlıklı bir biçimde yerine getirebilmeniz için gerekli olan bilgi düzeyiniz nedir? (Lütfen bir maddeyi işaretleyiniz)

- a) Çok iyi
- b) İyi
- c) Orta
- d) Zayıf
- e) Hiç bilgim yok

DİNİ HAYAT ENVANTERİ İÇİN PUANLAMA ÇETVELİI. İnanc Boyutu

A- Yaygın İnançlar.

Her sorunun doğrusu, (a) şıkkıdır.

(a) şıkkı için(1)puan verilecek.

Diğer şıklar için(0)

Not ranjı----- (0 -5) dir.

B-Partikülarizm.

Her bir madde için:

a) 2 puan

b) 1 puan

c) 0 puan

Böylece

(6) en yüksek
(0) en düşüknot ranjı

0: -----6

C-Ahlâkîlik

Her bir madde için

a)2 puan

b) 1 puan

c)0 puan

Böylece

(4) en yüksek

(0) en düşük

II. İbadet Boyutu

A- İbadetlere katılma indeksi.

Yüksek - 2 puan

Namaz

a

b

c

d

Oruc

a

b

Orta-1 puan

Düşük- 0

NamazOruçNamazOruçe
f

c

g

d

II-B Dua (devotionalism)

(Not ranjı- 0---8)

- 1- dc
2- a Yüksek - 2 puan
3- a
4- ab

- 1- b
2- b Orta- 1 puan
3- b
4- cd

- 1- a
2- cd Düşük - 0 puan
3- cd
4- e

III- Dini Duygu.

1. soru a/b Yüksek--2 puan
c Orta- 1 puan
d Düşük- 0 puan

2., 3., 4. sorular

a-5 (2 puan)

b-4 (1 puan)

c- 3 (0 puan)

d- 2 (0 puan)

e- 1 (0 puan)

IV- Din Bilgisi.

1. soru ----- a/b -- Yüksek (2 puan).

c/d -- Orta (1 puan).

e --Düşük (0 puan).

2. soru----- 4/3 tanesi Yüksek (2 puan).

2/1 tanesi Orta (1 puan),

0 Düşük (0 puan).

3. soru ---- 3 taneye kadar Yüksek (2 puan).

2/1 tane Orta (1 puan).

0 Düşük (0 puan).

4. soru--- a- 2 puan

b- 1 puan

c- 0 puan

5. soru---- a/b- Yüksek-- 2 puan

c/d- Orta --1 puan

e - Düşük --0 puan

EK - 2

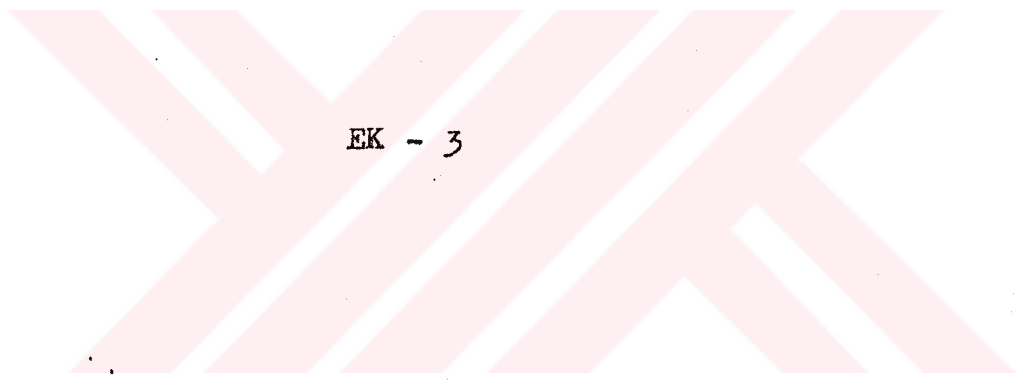
KENDİNİ DEĞERLENDİRME FORMU

STAI FORM TX-1

Cinsiyet Yaş Meslek Tarih

YÖNERGE: Aşağıda kişilerin kendilerine ait duygularını anlatmada kullanılan ifadeleri verilmektedir. Her ifadeyi okuyun, sonra da o anda hissettiğinizi ifadelerin sağ tarafındaki parantezlerden uygun olanını karalamak suretiyle belirtin. Doğru ya da yanlış cevap yoktur. Her hangi bir ifadenin üzerinde fazla zaman sarfetmeksizin anında nasıl hissettiğinizi gösteren cevabı işaretleyin.

	Hiç (1)	Biraz (2)	Çok (3)	Tamamiyle (4)
1. Şu anda sakinim	(1)	(2)	(3)	(4)
2. Kendimi emniyette hissediyorum	(1)	(2)	(3)	(4)
3. Şu anda sınırlarım gergin	(1)	(2)	(3)	(4)
4. Pişmanlık duygusu içindeyim	(1)	(2)	(3)	(4)
5. Şu anda huzur içindeyim	(1)	(2)	(3)	(4)
6. Şu anda hiç keyfim yok	(1)	(2)	(3)	(4)
7. Başıma geleceklerden endişe ediyorum	(1)	(2)	(3)	(4)
8. Kendimi dinlenmiş hissediyorum	(1)	(2)	(3)	(4)
9. Şu anda kaygılıyım	(1)	(2)	(3)	(4)
10. Kendimi rahat hissediyorum	(1)	(2)	(3)	(4)
11. Kendime güvenim var	(1)	(2)	(3)	(4)
12. Şu anda asabım bozuk	(1)	(2)	(3)	(4)
13. Çok sinirliyim	(1)	(2)	(3)	(4)
14. Sınırlarımın çok gergin olduğunu hissediyorum	(1)	(2)	(3)	(4)
15. Kendimi rahatlamış hissediyorum	(1)	(2)	(3)	(4)
16. Şu anda halimden memnunum	(1)	(2)	(3)	(4)
17. Şu anda endişeliyim	(1)	(2)	(3)	(4)
18. Heyecandan kendimi şaşkına dönmüş hissediyorum	(1)	(2)	(3)	(4)
19. Şu anda sevinçliyim	(1)	(2)	(3)	(4)
20. Şu anda keyfim yerinde	(1)	(2)	(3)	(4)

EK - 3

KENDİNİ DEĞERLENDİRME ANKETİ

STAI FORM TX-2

Cinsiyet Yaş Meslek Tarih

YÖNERGE: Aşağıda kişilerin kendilerine ait duygularını anlatmada kullandıkları bir takım ifadeler verilmiştir. Her ifadeyi okuyun sonra da genel olarak nasıl hissettiğinizi, ifadelerin sağ tarafındaki parantezlerden uygun olanını karalamak suretiyle belirtin. Doğru ya da yanlış cevap yoktur. Her hangi bir ifadenin üzerinde fazla zaman sarfetmeksizin genel olarak nasıl hissettiğinizi gösteren cevabı işaretleyin.

	Hemen hiç bir zaman	Bazen	Çok zaman	Hemen her zaman
21. Genellikle keyfim yerindedir	(1)	(2)	(3)	(4)
22. Genellikle çabuk yorulurum	(1)	(2)	(3)	(4)
23. Genellikle çabuk ağlarım	(1)	(2)	(3)	(4)
24. Başkaları kadar mutlu olmak isterim	(1)	(2)	(3)	(4)
25. Çabuk karar veremediğim için fırsat- ları kaçıtırırım	(1)	(2)	(3)	(4)
26. Kendimi dinlenmiş hissederim	(1)	(2)	(3)	(4)
27. Genellikle sakin, kendime hakim ve soğukkanlıyım	(1)	(2)	(3)	(4)
28. Güçlüklorin yenebileceğim kadar birlikteğini hissederim	(1)	(2)	(3)	(4)
29. Önemsiz şeyler hakkında endişele- nirim	(1)	(2)	(3)	(4)
30. Genellikle mutluyum	(1)	(2)	(3)	(4)
31. Herşeyi ciddiye alır ve etkilenirim	(1)	(2)	(3)	(4)
32. Genellikle kendime güvenim yoktur	(1)	(2)	(3)	(4)
33. Genellikle kendimi emniyette hissederim	(1)	(2)	(3)	(4)
34. Sıkıntılı ve güç durumlarla karşı- laşmaktan kaçınırım	(1)	(2)	(3)	(4)
35. Genellikle kendimi hüznü hissedem rim	(1)	(2)	(3)	(4)
36. Genellikle hayatımdan memnunum	(1)	(2)	(3)	(4)
37. Olur olmaz düşünceler beni rahatsız eder	(1)	(2)	(3)	(4)
38. Hayal kırıklıklarını öylesine cid- diye alırım ki hiç unutamam	(1)	(2)	(3)	(4)
39. Akli başında ve kararlı bir insanım	(1)	(2)	(3)	(4)
40. Son zamanlarda kafama takılan konu- lar beni tedirgin eder	(1)	(2)	(3)	(4)

Aşağıda gruplar halinde bazı cümleler yazılıdır. Her gruptaki cümleleri dikkatle okuyunuz. BUGÜN DAHİL, GEÇEN HAFTA içinde kendinizi nasıl hissettiğinizi en iyi anlatan cümleyi seçiniz. Seçmiş olduğunuz cümlelerin yanındaki numarayı daire içine alınız. Eğer bir grupta durumunuzu tarif eden birden fazla cümle varsa her birini daire içine alarak işaretleyiniz.

Seçiminizi yapmadan önce her gruptaki cümlelerin hepsini dikkatle okuyunuz.

7. 0 Kendimi üzüntülü ve sıkıntılı hissetmiyorum.
1 Kendimi üzüntülü ve sıkıntılı hissediyorum.
2 Hep üzüntülü ve sıkıntılıyım. Bundan kurtulamıyorum.
3 O kadar üzüntülü ve sıkıntılıyım ki artık dayanamıyorum.
8. 0 Gelecek hakkında umutsuz ve karamsar değilim.
1 Gelecek hakkında karamsarım.
2 Gelecekte beklediğim hiç bir şey yok.
3 Geleceğim hakkında umutsuzum ve sanki hiçbir şey düzelmeyecekmiş gibi geliyor.
9. 0 Kendimi başarısız bir insan olarak görmüyorum.
1 Çevremdeki birçok kişiden daha çok başarısızlıklarım olmuş gibi hissediyorum.
2 Geçmişime baktığımda başarısızlıklarla dolu olduğunu görüyorum.
3 Kendimi tümüyle başarısız bir kişi olarak görüyorum.
10. 0 Birçok şeyden eskisi kadar zevk alıyorum.
1 Eskiden olduğu gibi herşeyden hoşlanmıyorum.
2 Artık hiçbir şey bana tam anlamıyla zevk vermiyor.
3 Herşeyden sıkılıyorum.
11. 0 Kendimi herhangi bir şekilde suçlu hissetmiyorum.
1 Kendimi zaman zaman suçlu hissediyorum.
2 Çoğu zaman kendimi suçlu hissediyorum.
3 Kendimi her zaman suçlu hissediyorum.
12. 0 Kendimden memnunum.
1 Kendi kendimden pek memnun değilim.
2 Kendime çok kızıyorum.
3 Kendimden nefret ediyorum.
13. 0 Başkalarından daha kötü olduğumu sanmıyorum.
1 Zayıf yanlarım veya hatalarım için kendi kendimi eleştiririm.
2 Hatalarımdan dolayı her zaman kendimi kabahatli bulurum.
3 Her akatlık karşılarında kendimi kabahatli bulurum.
14. 0 Kendimi öldürmek gibi düşüncelerim yok.
1 Zaman zaman kendimi öldürmeyi düşündüğüm oluyor fakat yapmıyorum.
2 Kendimi öldürmek isterdim.
3 Fırsatını bulsam kendimi öldürürüm.
15. 0 Herzamankinden fazla içimden ağlamak gelmiyor.
1 Zaman zaman içimden ağlamak geliyor.
2 Çoğu zaman ağlıyorum.
3 Eskiden ağlayabilirdim şimdi istesemde ağlayamıyorum.
16. 0 Şimdi her zaman olduğumdan daha sinirli değilim.
1 Eskisine kıyasla daha kolay kızıyor ya da sinirleniyorum.
2 Şimdi hep sinirliyim.
3 Bir zamanlar beni sinirlendiren şeyler şimdi hiç sinirlendirmiyor.
17. 0 Başkaları ile görüşmek, konuşmak isteğimi kaybetmedim.
1 Başkaları ile eskisinden daha az konuşmak, görüşmek istiyorum.
2 Başkaları ile konuşma ve görüşme isteğimi kaybettim.
3 Hiç kimse ile görüşüp, konuşmak istemiyorum.

3. 0 Eskiden olduğu kadar kolay karar verebiliyorum.
1 Eskiden olduğu kadar kolay karar veremiyorum.
2 Karar verirken eskisine kıyasla çok güçlük çekiyorum.
3 Artık hiç karar veremiyorum.
9. 0 Aynada kendime baktığımda bir değişiklik görmüyorum.
1 Daha yaşlanmışım ve çirkinleşmişim gibi geliyor.
2 Görünüşümün çok değiştiğini ve daha çirkinleştiğimi hissediyorum.
3 Kendimi çok çirkin buluyorum.
0. 0 Eskisi kadar iyi çalışabiliyorum.
1 Birşeyler yapabilmek için gayret göstermek gerekiyor.
2 Her hangi bir şeyi yapabilmek için kendimi çok zorlamam gerekiyor.
3 Hiç bir şey yapamıyorum.
1. 0 Her zamanki gibi iyi uyuyabiliyorum.
1 Eskiden olduğu gibi iyi uyuyamıyorum.
2 Her zamankinden 1-2 saat daha erken uyanıyorum ve tekrar uyuyamıyorum.
3 Her zamankinden çok daha erken uyanıyorum ve tekrar uyuyamıyorum.
2. 0 Her zamankinden daha çabuk yorulmuyorum.
1 Her zamankinden daha çabuk yoruluyorum.
2 Yaptığım hemen herşey beni yoruyor.
3. Kendimi hiçbir şey yapamayacak kadar yorgun hissediyorum.
3. 0 İştahım her zamanki gibi.
1 İştahım eskisi kadar iyi değil.
2 İştahım çok azaldı.
3 Artık hiç iştahım yok.
4. 0 Son zamanlarda kilo vermedim.
1 İki kilodan fazla kilo verdim.
2 Dört kilodan fazla kilo verdim.
3 Altı kilodan fazla kilo verdim.
Daha az yiyerek kilo vermeye çalışıyorum.
Evet.....
Hayır.....
5. 0 Sağlığım beni fazla endişelendirmiyor.
1 Ağrı, sancı, mide bozukluğu veya kabızlık gibi rahatsızlıklar beni endişelendiriyor.
2 Sağlığım beni endişelendirdiği için başka şeyleri düşünmek zorlaşıyor.
3 Sağlığım hakkında o kadar endişeliyim ki başka hiçbir şey düşünemiyorum.
6. 0 Son zamanlarda cinsel konulara olan ilgimde bir değişme farketmedim.
1. Cinsel konularla eskisinden daha az ilgililiyim.
2 Cinsel konularla şimdi çok daha az ilgililiyim.
3 Cinsel konulara olan ilgimi tamamen kaybettim.
7. 0 Bana cezalandırılmışım gibi gelmiyor.
1 Cezalandırılabilirim diye seziyorum.
2 Cezalandırılmayı bekliyorum.
3 Cezalandırıldığımı hissediyorum.

Aşağıdaki ifadelerin her birinde tanımlanan durumu ne sıklıkla hissettiğinizi, her bir ifade için sadece bir tek rakamı daire içine alarak belirtiniz.

	Hiç	Madiren	Bazen	Sık sık
Kendimi çevremdeki insanlarla uyum içinde hissediyorum.X	1	2	3	4
Arkadağımızım.	1	2	3	4
Bagvurabileceğim hiç kimsem yok.	1	2	3	4
Kendimi yalnız hissetmiyorum.X	1	2	3	4
Bir arkadaş grubunun bir üyesi olduğumu hissediyorum.X	1	2	3	4
Çevremdeki insanlarla paylaşabildiğim bir çok ortak yönüm var.X	1	2	3	4
Artık hiç kimseyle samimi değilim.	1	2	3	4
İlgilerim ve fikirlerim çevremdekilerle paylaşılmıyor.	1	2	3	4
Dışdüdüük bir insanım.X	1	2	3	4
1).Kendimi yakın hissettiğim insanlar var.X	1	2	3	4
2).Kendimi toplum dışına itilmiş hissediyorum.	1	2	3	4
3).Sosyal münasebetlerim sathidir.	1	2	3	4
4).Hiç kimse beni gerçekten iyi tanımıyor.	1	2	3	4
5).Kendimi diğer insanlardan tecrit edilmiş hissediyorum.	1	2	3	4
6).İstediğim zaman arkadaş bulabilirimX	1	2	3	4
7).Beni gerçekten anlayan insanlar var.X	1	2	3	4
8).Bu derece dışa itilmiş olmaktan ötürü mutsuz oluyorum.	1	2	3	4
9).Çevremde insanlar var fakat yine de tek başımayım.	1	2	3	4
10).Konuşabileceğim insanlar var. X	1	2	3	4
11).Dertleşebileceğim kimseler var.X	1	2	3	4